

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ
ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

Διπλωματική Εργασία

«Η ΡΩΣΙΚΗ ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ 1995»

ΤΟΥ

ΑΔΑΜΟΥ ΧΑΡΙΛΑΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ

Δεκέμβριος 2020

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Χαρίλαος Αδάμος

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η χερσόνησος του Αίμου «γεωγραφικά μια περιοχή 'ενδιάμεση', ανάμεσα στην Ευρώπη και την Ασία»(Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ. 1992, σελ.13) σταυροδρόμι Ανατολής – Δύσης, Βορρά – Νότου, σημείο συνάντησης λαών και πολιτισμών. Τα βαλκανικά κράτη παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά και παράλληλα εγγενείς διαφορές. Αλληλεπιδράσεις, σκληρές αντιπαραθέσεις και πολλές φορές κοινή μοίρα, συνθέτουν την ιστορική πραγματικότητα, διαμορφώνοντας πέραν από την εθνική φυσιογνωμία μία «βαλκανική ταυτότητα».

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 τους ενός από τους δύο πόλους των υπερδυνάμεων του διεθνούς συστήματος αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα του αιώνα. Η Ρωσία, το διάδοχο κράτος της Σοβιετικής Ένωσης, αρχικά σαφώς αποδυναμωμένη τόσο σε υλικούς όσο και σε άυλους συντελεστές ισχύος, αναζητά τη θέση της στο διεθνές σύστημα και σταδιακά οι ανταγωνισμοί ισχύος και οι ευμετάβλητες σχέσεις αλληλεπίδρασης οδηγούν σε αναβάθμιση του ρόλου της, στη αντιπαραθέση μεταξύ Δύσης και Ανατολής.

Τα βαλκανικά κράτη δεν μένουν αμέτοχα στην αέναη διαμάχη μεταξύ Δύσης και Ανατολής. Μερικές από τις πιο σπουδαίες μάχες της παγκόσμιας ιστορίας αποδεικνύουν ότι η «*χερσόνησος ενώνει την Ευρώπη με την Ασία περισσότερο από ότι τη συνδέουν οι αχανείς και συνεχείς πεδιάδες της Ρωσίας*». (Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ. 1992, σελ.13). Η περιοχή αποτελεί στόχο ενεργειών μεγάλων δυνάμεων ώστε να εντάξουν κράτη της στη σφαίρα επιρροής τους. Στην παρούσα εργασία επιχειρείται ανάλυση της αμυντικής πολιτικής της Ρωσίας που άσκησε στις βαλκανικές χώρες, ερμηνεύοντας τα δόγματα που καθόριζαν τη στρατηγική της και αναζητώντας τα εργαλεία που χρησιμοποιεί για την επίτευξη των στόχων της.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ.....	4
1.1 Η στρατηγική σκέψη της Ρωσίας: Ιστορική εξέλιξη.....	4
1.2 Παράγοντες διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας.....	12
1.3 Εθνικά στρατηγικά δόγματα της Ρωσίας.....	19
1.4 Ευρασιανισμός και το ‘φαινόμενο Dugin’.....	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΤΟ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ.....	36
2.1 Ιδιαιτερότητες του βαλκανικού συστήματος.....	36
2.2 Η ειρηνευτική συμφωνία του Dayton.....	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η ΡΩΣΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ.....	43
3.1 Ιστορική εξέλιξη.....	43
3.2 Βοσνία - Ερζεγοβίνη.....	49
3.3 Κόσσοβο.....	49
3.4 Σερβία.....	50
3.5 Μαυροβούνιο.....	52
3.6 Република Северна Македонија.....	52
3.7 Αλβανία.....	54
3.8 Βουλγαρία.....	55
3.9 Ρουμανία.....	58
3.10 Κροατία.....	59
3.11 Σλοβενία.....	60
3.12 Τουρκία.....	61
3.13 Μολδαβία.....	63
3.14 Ουκρανία-Κριμαία.....	65

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΣΧΕΣΕΙΣ ΡΩΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑΣ	67
4.1 Η περίοδος 1995-2000	67
4.2 Η περίοδος 2000-2009	68
4.3 Η περίοδος 2009-2015	72
4.4 Από το 2015 έως σήμερα	73
4.5 Ο παράγοντας ‘Τουρκία’ στη διαμόρφωση των σχέσεων Ελλάδας-Ρωσίας	76
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	78
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	86
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	87

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας βασίζεται στην πεποίθηση ότι πρέπει να παραμείνει μια πυρηνική υπερδύναμη, μια μεγάλη δύναμη σε όλες τις πτυχές της διεθνούς δραστηριότητας και ο πολιτικός, στρατιωτικός και οικονομικός ηγέτης της περιοχής της. Σύμφωνα και με τον Putin το 2013, ο κόσμος βιώνει μια περίοδο μετάβασης κατά τη διάρκεια της οποίας δημιουργείται ένα νέο πολυκεντρικό διεθνές σύστημα, που ανοίγει τη δυνατότητα για νέα οικονομικά και χρηματοπιστωτικά συστήματα, νέες ευθυγραμμίσεις στη συλλογική ασφάλεια και μετατοπίσεις στην πολιτική ανάπτυξη (Petrillo, 2013, σελ. 1). Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί στις σχέσεις της Ρωσίας με τα κράτη των Βαλκανίων.

Τα Βαλκάνια αποτελούν μια περιοχή γεωπολιτικής αντιπαλότητας Ανατολής-Δύσης, εδώ και αιώνες. Αυτό που έχει αλλάξει είναι ότι, τα σημερινά μέσα ανταγωνισμού δεν είναι στρατιωτικά, αλλά οικονομικές-πολιτικές δυνάμεις, παραγωγή και έλεγχος των αγωγών ενέργειας, καθώς και η προσέλκυση ανταγωνιστικών πολιτικών μοντέλων (το φιλελεύθερο, διεθνιστικό και μετα-εθνικιστικό μοντέλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή το μοντέλο του αυταρχικού κρατισμού) (Blank, 2013, σελ. 1).

Ο ρόλος της Ρωσίας στα Βαλκάνια μειώθηκε κατά την περίοδο μετά τον Ψυχρό Πόλεμο (Fatić, 2010, σελ. 441). Ωστόσο, αρκετές αλλαγές έλαβαν χώρα την περίοδο αυτό στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας, εξαιτίας των εξής: α) η μειωμένη στρατιωτική απειλή, β) η σημασία για τη Ρωσία να ενταχθεί στο διεθνές σύστημα αγοράς και στο δημοκρατικό περιβάλλον, γ) βαθιά οικονομική, πολιτική και πολιτιστική κρίση στη χώρα λόγω της ταχείας διάλυσης των αναποτελεσματικών κρατικών θεσμών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και της ανάγκης διαμόρφωσης και επιδίωξης εθνικών στόχων βάσει συμβιβασμού μεταξύ των συμφερόντων διαφορετικών κοινωνικών ομάδων (Tishin, 1995, σελ. 107). Στο πλαίσιο αυτό, το μειωμένο ενδιαφέρον της Ρωσίας για τα Βαλκάνια αντιστράφηκε κατά την επίσκεψη της Σερβίας του Προέδρου Dmitry Medvedev τον Οκτώβριο του 2009. Η επίσκεψη σηματοδότησε μια απότομη στροφή στην προσέγγιση της Ρωσίας στην περιοχή, με τη νέα και πιο αποφασιστική ρητορική που υποδηλώνει την προθυμία της Ρωσίας να συμμετάσχει στην καταπολέμηση των δυτικών συμφερόντων στρατιωτικής και ενεργειακής ασφάλειας. Έτσι, αναβίωσε το ρωσικό

ενδιαφέρον για έναν νέο μηχανισμό ασφάλειας για την Ευρώπη που θα αντικαταστήσει το NATO στα Βαλκάνια. Η αντίθεση της Ρωσίας για περαιτέρω επέκταση του NATO βασίζεται σε ορθολογικά θέματα ασφάλειας (Fatić, 2010, σελ. 441).

Περαιτέρω, η Ρωσία αισθάνεται ότι συνδέεται με τα σλαβικά και τα Ορθόδοξα μέρη των Βαλκανίων από στενούς παραδοσιακούς δεσμούς, με τα Βαλκάνια να έχουν ιστορικά διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ταυτότητας της Ρωσίας (Bieri, 2015, σελ. 2; Samokhvalov, 2019, σελ. 190). Όσον αφορά στην πολιτική της Ρωσίας έναντι της Δύσης και της περιοχής των Βαλκανίων, ο πόλεμος του Κοσσυφοπεδίου το 1999 ήταν ένα σημείο καμπής. Η Ρωσία θεώρησε ότι τα συμφέροντά της παραβιάστηκαν από την απόφαση του NATO να εμπλακεί σε πόλεμο με τη Σερβία. Από την άλλη πλευρά, ενώ η ισχυρότερη οικονομική δέσμευση της Μόσχας τα τελευταία δέκα χρόνια ανέκαθεν περιλάμβανε μια πολιτική συνιστώσα, ποτέ δεν αμφισβήτησε σοβαρά την προοπτική της ΕΕ για διεύρυνση στα Βαλκάνια. Αυτό, όμως, έχει αλλάξει μετά την κρίση της Ουκρανίας από το 2014 (Bieri, 2015, σελ. 2).

Πιο συγκεκριμένα, η Ρωσία δεν προέβαλε αντιρρήσεις για τη διεύρυνση του NATO προς την Αλβανία και την Κροατία το 2009 και συνεργάστηκε με αρκετές μεγάλες εταιρείες της Δυτικής Ευρώπης στο (τώρα ανενεργό) έργο φυσικού αερίου South Stream. Μετά την Κριμαία, ωστόσο, η Ρωσία άρχισε να θεωρεί τα Βαλκάνια ως ένα «παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος», όπου οποιοδήποτε κέρδος για τη Δύση είναι δική της απώλεια, με αποτέλεσμα να αντιτίθεται, τόσο ρητορικά όσο και στην πράξη, στη διεύρυνση του NATO και ακόμη και στην επέκταση της ΕΕ (Bechev, 2018, σελ. 3). Και πάλι, ωστόσο, θεωρεί παράλληλα πως η ένταξη στην ΕΕ χωρών που είναι φιλικά διακείμενες στη Ρωσία μπορεί να συμβάλει στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων της (Bieri, 2015, σελ. 2).

Επομένως, παρατηρείται μία αμφισημία στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας στα Βαλκάνια: από τη μία πλευρά τα Βαλκάνια αποτελούν ένα σημαντικό γεωστρατηγικό σημείο ανάσχεσης της επιρροής της ΕΕ και του NATO, αλλά ταυτόχρονα και μία περιοχή που μπορεί να συμβάλει στις επιδιώξεις της Ρωσίας ακριβώς μέσω της συμμετοχής τους σε αυτούς τους φορείς. Στο πλαίσιο αυτό, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας στα Βαλκάνια. Οι επί

μέρους στόχοι είναι: α) να αναλυθούν οι επιδιώξεις της Ρωσίας στην περιοχή των Βαλκανίων και β) να προσδιοριστούν τα εργαλεία άσκησης της Ρωσικής εξωτερικής πολιτικής στην περιοχή.

Οι στόχοι αυτοί θα επιτευχθούν μέσω της βιβλιογραφικής επισκόπησης προηγούμενων ερευνών, αλλά και δημοσιογραφικών άρθρων που αφορούν τις τρέχουσες εξελίξεις. Οι έρευνες που έχουν χρησιμοποιηθεί έχουν αντληθεί από ακαδημαϊκές βάσεις δεδομένων και πιο συγκεκριμένα Taylor & Francis, Science Direct, SSRN.

Η παρούσα εργασία διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο εξετάζει συνολικά την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας διαχρονικά, προσδιορίζοντας τους παράγοντες που διαμορφώνουν αυτήν την πολιτική και δίνοντας έμφαση στα εθνικά στρατηγικά δόγματα της χώρας και στον ευρασιανικό προσανατολισμό της στη βάση της θεωρίας του Dugin. Οι ιδιαιτερότητες του βαλκανικού συστήματος αποσαφηνίζονται στο δεύτερο κεφάλαιο. Το τρίτο κεφάλαιο εξετάζει τη ρωσική παρουσία στα Βαλκάνια, αναλυτικά για κάθε χώρα των Βαλκανίων. Το τέταρτο κεφάλαιο εξετάζει τις σχέσεις της Ρωσίας με την Ελλάδα από το 1995 και εξής, με μία ιδιαίτερη αναφορά στο πώς οι ενέργειες της Τουρκίας αποτελούν προσδιοριστικό παράγοντα της διαμόρφωσης των σχέσεων Ελλάδας και Ρωσίας. Ακολουθούν οι συμπερασματικές και καταληκτικές επισημάνσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ

«Это не Россия находится между Востоком и Западом. Это Восток и Запад находятся слева и справа от России» Владимир Путин¹

(Αυτή δεν είναι η Ρωσία μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Αυτή είναι η Ανατολή και η Δύση, στα αριστερά και δεξιά της Ρωσίας. Βλαντιμίρ Πούτιν)

1.1 Η στρατηγική σκέψη της Ρωσίας: Ιστορική εξέλιξη

Ορισμένες πτυχές της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας έχουν τις ρίζες τους στο παρελθόν κατά την εποχή των Τσάρων. Τα στοιχεία που είναι απαραίτητα για την κατανόηση της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας, σύμφωνα με τον Kumar (2018, σελ. 211) είναι η «Ορθοδοξία», ο «αυταρχισμός» και ο «εθνικισμός», τα οποία αποτέλεσαν τα κύρια συστατικά της ιδεολογίας κατά την τσαρική εποχή. Η Ρωσία δεν ήταν ποτέ μέρος της λεγόμενης «προοδευτικής» Δύσης. Ακόμη και κατά τον 19ο αιώνα, η Ρωσία πήρε την πλευρά της συντηρητικής Γερμανίας και της Αυστρίας αντί της προοδευτικής Γαλλίας. Ο Μέγας Πέτρος επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τα επιστημονικά επιτεύγματα και τις τεχνολογικές εξελίξεις της Δύσης, αλλά απέρριψε την έννοια της λαϊκής κυριαρχίας.

Η Ρωσία παρέμεινε στο παρασκήνιο των πολιτικών μεταρρυθμίσεων στην Ευρώπη. Έδινε προτεραιότητα στο κράτος έναντι των ανθρώπων και στη συγκέντρωση της εξουσίας έναντι της διάχυσης αυτής και της κατανομής αρμοδιοτήτων με το κοινοβούλιο, προβάλλοντας τον κρατικό πατριωτισμό έναντι του λαϊκού εθνικισμού (Kumar, 2018, σελ. 211). Παράλληλα, η θρησκεία απέδιδε μια μοναδική ταυτότητα στη Ρωσία, αλλά επίσης την απομόνωνε από τις γειτονικές χώρες της Δύσης που ήταν κατά κύριο λόγο καθολικές ή διαμαρτυρόμενες. Θα πρέπει ακόμα να σημειωθεί πως το κράτος στη Ρωσία είχε κοσμικό χαρακτήρα, καθώς οι θρησκευτικοί θεσμοί υποτάχθηκαν στο κράτος και επομένως δεν είχαν περιθώριο αυτόνομης δράσης. Όλα

¹Πηγή: <http://kremlin.ru/events/president/news/19787>. Фрагмент конференции Общероссийского народного фронта (ОНФ) с участием президента России Владимира Путина, 5 декабря 2013

τα παραπάνω συνέβαλαν σε μία αίσθηση ανωτερότητας, σε «Russian exceptionalism» (Kumar, 2018, σελ. 211).

Η Ρωσία, όμως, αποτελεί ένα ιδιαίτερο παράδειγμα χώρας προς μελέτη, πρωτίστως εξαιτίας της κομμουνιστικής της ιδεολογίας και της ιστορίας των επαναστάσεων στη χώρα στη βάση αυτής της ιδεολογίας, αλλά και την προσπάθεια εξισορρόπησης της αμερικανικής ισχύος μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, δηλαδή κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Ως εκ τούτου, στοιχεία που αφορούν την ιδεολογία των Marx και Engels, εκτός των σχέσεων ισχύος παγκοσμίως, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την ιστορική εξέλιξη της στρατηγικής σκέψης της Ρωσίας.

Στο πλαίσιο αυτό, ο Ευαγόρου (2012, σελ. 118) εξετάζει *«το βαθμό ταύτισης ή απόκλισης των ιδεολογικών προταγμάτων για την παγκόσμια διάδοση του κομμουνισμού της σοβιετικής ηγεσίας με τις ηγεμονικές αξιώσεις της Σοβιετικής Ένωσης και τις ανάγκες ασφάλειας και επιβίωσης του κράτους»* μέσα από τη στρατηγική της εν λόγω χώρας πριν και μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Μέσα από την ανάλυση αυτή, ο Ευαγόρου (2012, σελ. 145) καταλήγει σε ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Το πρώτο είναι πως η στρατηγική της Σοβιετικής Ένωσης καθοριζόταν από τα δομικά χαρακτηριστικά του συστήματος (τη γερμανική απειλή πριν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και την αμερικανική απειλή μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου), από τις σχέσεις ισχύος με άλλα κράτη, καθώς και από τις εκάστοτε ανάγκες του κράτους.

Το δεύτερο είναι πως σε περίπτωση απειλών για την ασφάλεια και επιβίωση του ρωσικού κράτους, αλλά και της ρωσικής ηγεμονίας, η κομμουνιστική ιδεολογία παραμεριζόταν σε επίπεδο διπλωματίας, αν και (τουλάχιστον επίσημα) συνέχιζε να αποτελεί μέρος της. Αυτό οδηγεί στο τρίτο συμπέρασμα, βάσει του οποίου *«η ιδεολογική προώθηση του κομμουνισμού σε παγκόσμια κλίμακα από τη σοβιετική ηγεσία ταυτιζόταν με την ανάγκη της διατήρησης της ηγεμονίας, καθώς το πρώτο βοηθούσε στο να εξασφαλίζεται το δεύτερο. Άρα, η ύπαρξη ενός ιδεολογικού υποβάθρου είναι απαραίτητη για την επιβολή ηγεμονίας προς άλλα κράτη»* (Ευαγόρου 2012,147). Κατά συνέπεια, στη βάση των όσων αναφέρονται παραπάνω, μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι η στρατηγική σκέψη της Ρωσίας ιστορικά καθοριζόταν από

διάφορα στοιχεία: α) την επέκταση της κομμουνιστικής ιδεολογίας ως απαραίτητο στοιχείο της ηγεμονικής της επιβολής και ως στοιχείο της ρωσικής διπλωματίας, β) την επιβίωση του κράτους και τη διασφάλιση των στρατηγικών της στόχων σε επίπεδο ασφάλειας, γ) τους συσχετισμούς ισχύος με άλλα κράτη που οδηγούσε σε αντιπαράθεσεις και σε συνεργασίες.

Σε παρόμοιο συμπέρασμα καταλήγει και ο Χουρχούλης (2012, σελ. 151) εξετάζοντας τις σοβιετικές προτεραιότητες την περίοδο 1941-1950. Όπως υποστηρίζει ο συγγραφέας, *«ο Στάλιν και οι συνεργάτες του, παρότι κατά κανόνα έτειναν να ερμηνεύουν τις γεωπολιτικές, στρατιωτικές, οικονομικές και τεχνολογικές εξελίξεις με ιδεολογικούς όρους (υπό το πρίσμα της μαρξιστικής-κομμουνιστικής ιδεολογίας), ωστόσο δρούσαν με πρωταρχικό στόχο την προώθηση των συμφερόντων της ΕΣΣΔ, τα οποία δεν ήταν απαραίτητα συνυφασμένα με την επέκταση της κομμουνιστικής ιδεολογίας. Πρώτο και κύριο μέλημα υπήρξε η αύξηση της σοβιετικής ισχύος, ώστε να ενισχυθεί η ασφάλεια της ΕΣΣΔ έναντι εξωτερικών απειλών»*.

Παρομοίως, ο Κούμας (2012, σελ. 178) εξετάζοντας τη «σοβιετοποίηση» αρκετών χωρών μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, καταλήγει στο συμπέρασμα πως απώτερος στόχος της Σοβιετικής Ένωσης δεν ήταν τόσο η προώθηση της κομμουνιστικής ιδεολογίας, αλλά η ανάγκη ενίσχυσης της άμυνας της χώρας μέσα από την επέκταση του ελέγχου σε χώρες όπου αισθανόταν απειλή από άλλες δυνάμεις, κυρίως τις γερμανικές.

Η Ρωσία αποτελεί επίσης ιδιαίτερο παράδειγμα χώρας, εξαιτίας και των γεγονότων του 1989-1990. Την περίοδο μετά τον Ψυχρό Πόλεμο και την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος στην πρώην Σοβιετική Ένωση, η στρατηγική σκέψη της Ρωσίας εξελίχθηκε στη βάση των αλλαγών στο παγκόσμιο σύστημα, σε επίπεδο οικονομικό και ηγεμονικής ισχύος. Μετά την κατάρρευση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης στη Ρωσία διαμορφώθηκαν τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις εξωτερικής πολιτικής (Light, 2003, σελ. 44). Η πρώτη ήταν η προσέγγιση των φιλελεύθερων δυτικών που πίστευαν ότι το πρωταρχικό καθήκον της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας ήταν η δημιουργία ενός διεθνούς περιβάλλοντος στο οποίο θα μπορούσε να αναπτυχθεί η εγχώρια οικονομική ανάπτυξη. Ευνόησαν τις στενές σχέσεις με τα

ανεπτυγμένα δημοκρατικά κράτη και την ενεργό και συνεταιριστική συμμετοχή διεθνών θεσμών. Αν και πίστευαν ότι οι σχέσεις καλής γειτονίας θα πρέπει να δημιουργηθούν με τα άλλα κράτη, προειδοποίησαν για έναν ηγετικό ρόλο στην Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών. Πίστευαν ότι η Ρωσία θα έπρεπε να εγκαταλείψει τις ιστορικές παραδόσεις μεγάλης δύναμης και τυχόν αυταπάτες σχετικά με το να έχει έναν ειδικό ρόλο ως γέφυρα μεταξύ Ευρώπης και Ασίας υπέρ της ανάπτυξης του ευρωπαϊκού της προσανατολισμού (Light, 2003, σελ. 44; Varol, 2013, σελ. 34).

Οι πεπιοθήσεις των Φιλελεύθερων Δυτικών αντιτάχθηκαν έντονα από τους Φονταμενταλιστές Εθνικιστές, μια ομάδα που συνδύασαν τον ακραίο εθνικισμό και την επιθυμία να αποκατασταθεί η Σοβιετική Ένωση με μια αντιπάθεια προς την οικονομία της αγοράς (Light, 2003, σελ. 44; Varol, 2013, σελ. 34). Οι φονταμενταλιστές εθνικιστές στήριξαν τις πεπιοθήσεις τους στις ευρασιατικές και γεωπολιτικές σχολές σκέψης του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα. Αν και ήταν εθνικιστές, αντισημιτικοί και αντι-δυτικοί, πίστευαν ότι ο ρωσικός Ευρασιανισμός ενσωμάτωσε μια μοναδική ένωση μεταξύ ορθόδοξων πιστών και μουσουλμάνων, αντικατοπτρίζοντας έτσι την πολυεθνική σύνθεση της χώρας. Ερμήνευσαν τον Ευρασιανισμό τόσο από γεωγραφική όσο και από οικονομική άποψη: ο μοναδικός και ειδικός ρόλος της Ρωσίας συνεπαγόταν τη σφυρηλάτηση ενός «τρίτου δρόμου» στην πολιτική και τα οικονομικά που περιλάμβανε την αυταρχική κυβέρνηση και μια εταιρική οικονομία. Ευνόησαν την αποκατάσταση της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και απέρριψαν την ένταξη διεθνών θεσμών που κυριαρχούν στην Αμερική (Light, 2003, σελ. 44; Varol, 2013, σελ. 34).

Μία τρίτη προσέγγιση, μάλλον συναινετική, ήταν η ρεαλιστική εθνικιστική άποψη. Οι «ρεαλιστικοί εθνικιστές» δεν απέρριψαν πλήρως τις φιλελεύθερες δυτικές απόψεις. Ευνόησαν, για παράδειγμα, την εδραίωση της δημοκρατίας και δεν ήθελαν την επιστροφή στις προηγούμενες οικονομικές και πολιτικές πρακτικές (Light, 2003, σελ. 45; Varol, 2013, σελ. 35). Ωστόσο, υιοθέτησαν επίσης μια τροποποιημένη εκδοχή του εθνικισμού των Φονταμενταλιστικών Εθνικιστών στις ιδέες τους. Όσον αφορά την εξωτερική πολιτική, ισχυρίστηκαν ότι αναμένεται να υπάρξουν συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ της Ρωσίας και των ανεπτυγμένων δημοκρατικών χωρών. Επισημαίνοντας ότι δεν ήταν προς το δυτικό συμφέρον η Ρωσία να καταστεί ισχυρό

κράτος, υποστήριξαν μια πιο ανεξάρτητη πολιτική έναντι της Δύσης, βάσει μιας ορθολογικής ανάλυσης των εθνικών συμφερόντων της Ρωσίας. Οι ρεαλιστές εθνικιστές έδωσαν πολύ μεγαλύτερη προσοχή στην Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών από ό,τι οι φιλελεύθεροι δυτικοί, υποστηρίζοντας ότι τα ζωτικά συμφέροντα της Ρωσίας περιελάμβαναν τον γεωπολιτικό χώρο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Υποστήριξαν ότι η ευθύνη της Ρωσίας για τη διασφάλιση της σταθερότητας αυτού του τομέα πρέπει να αναγνωριστεί από τη διεθνή κοινότητα (Light, 2003, σελ. 45; Varol, 2013, σελ. 35).

Οι Jonavicius et al. (2019, σελ. 7-9) αναφέρουν τέσσερις πεπιοθήσεις που αφορούν το πώς η Ρωσία αντιλαμβάνεται το παγκόσμιο σύστημα και τις οργανωτικές αρχές των σχέσεων μεταξύ των παγκόσμιων παραγόντων, βάσει των εκθέσεων της Ρωσικής Εξωτερικής Πολιτικής, ιδίως από το 2000 και έπειτα. Η πρώτη είναι ότι ο κόσμος μεταβαίνει σε μία πολυπολικότητα, η ουσία της οποίας είναι η δημιουργία ενός πολυκεντρικού συστήματος διεθνών σχέσεων. Σύμφωνα με τους Jonavicius et al. (2019, σελ. 7), αυτή η πεπιοθήση επιβεβαιώνεται από την άποψη που εξέφρασε ο Putin σε ομιλία του στη Διάσκεψη Ασφαλείας του Μονάχου το 2007, στην οποία ισχυρίστηκε ότι οι ΗΠΑ επεκτάθηκαν υπερβολικά γεωπολιτικά και ότι η παγκόσμια ισορροπία δυνάμεων μετατοπίστηκε υπέρ της Ρωσίας και άλλων μεγάλων αναδυόμενων οικονομικών αγορών. Πάντως, ενώ η Μόσχα ισχυρίζεται ότι η εποχή της αμερικανικής κυριαρχίας έχει τελειώσει, συνεχίζει να θεωρεί τις Ηνωμένες Πολιτείες ως το πρωταρχικό σημείο αναφοράς όχι μόνο για τη ρωσική εξωτερική πολιτική αλλά και τη διεθνή πολιτική γενικότερα (Jonavicius et al. (2019, σελ. 7).

Αυτή η πολυπολικότητα, όμως, δεν είναι μια αναπόφευκτη τελική κατάσταση του παγκόσμιου συστήματος, κάτι το οποίο αποτελεί τη δεύτερη πεπιοθήση. Ορισμένες δυνάμεις (η Δύση) στοχεύουν στη διατήρηση μιας μονοπολικής παγκόσμιας δομής, που κυριαρχείται από τα δυτικά συμφέροντα, τις αξίες και τους θεσμούς, η οποία είναι μια αρνητική διαδικασία για τη Ρωσία, ενώ παράλληλα οδηγεί σε μεγαλύτερη αστάθεια στις διεθνείς σχέσεις και αυξανόμενη αναταραχή σε παγκόσμιο και περιφερειακό επίπεδο (Jonavicius et al. (2019, σελ. 8).

Τρίτον, ο ρόλος της Ρωσίας στον σύγχρονο κόσμο είναι να καταστεί ένας ισχυρός και ανεξάρτητος πόλος εξουσίας, με φιλοδοξία να καταστεί ένα κέντρο επιρροής στον

σημερινό κόσμο, με *de jure* και *de facto* ικανότητα να επηρεάζει τις εξελίξεις (Jonavicius et al. (2019, σελ. 8). Τέταρτον, η Ρωσία τάσσεται υπέρ μιας αυξανόμενης περιφερειοποίησης του κόσμου. Η Δύση με τις αξίες της και το μοντέλο της (οικονομικής) ανάπτυξης θεωρείται ανίκανη να προσφέρει βιώσιμες απαντήσεις στη νέα πραγματικότητα. Από τη ρωσική προοπτική, η πολιτισμική και οικονομική λογική για την περιφερειοποίηση στον μετα-σοβιετικό χώρο είναι μια διαδικασία από την κορυφή προς τα κάτω (*top-down*), υπό την ηγεσία του κράτους (*state-led*). Ο οικονομικός ρεβιζιονισμός, ο οποίος λαμβάνει τη μορφή της περιφερειοποίησης, σημαίνει ότι μια νέα παγκόσμια οικονομική πραγματικότητα διαμορφώνεται εν μέσω της συσσώρευσης κρίσεων στον δυτικό κόσμο. Αυτή η νέα πραγματικότητα χαρακτηρίζεται από τον κατακερματισμό του παγκόσμιου οικονομικού χώρου σε περιφερειακές δομές με ανταγωνιστικούς δασμολογικούς και μη περιορισμούς. Αυτή η περιφερειοποίηση θεωρείται ως η σωστή απάντηση για την προστασία των οικονομιών από την καταστροφική επιρροή της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης που κυριαρχείται από τη Δύση (Jonavicius et al. (2019, σελ. 9).

Ιδίως κατά την περίοδο 2000-2008, υπό την προεδρία του Putin, η ρωσική εξωτερική πολιτική διέπεται από την αντίσταση της Ρωσίας στην ηγεμονία των ΗΠΑ και η έννοια της πολυπολικότητας (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 225). Στην αρχή της προεδρίας του Putin υπήρχε μεγάλη ελπίδα για συνεργασία μεταξύ ΗΠΑ και Ρωσίας, βάσει της αλλαγής διοίκησης και στις δύο χώρες. Οι διαφωνίες της εποχής Yeltsin-Clinton αναμενόταν να ξεπεραστούν από τους νέους ηγέτες. Τον Απρίλιο του 2000 έπεισε την Δούμα να επικυρώσει το START II. Αυτή η συνθήκη προέβλεπε σημαντική μείωση των στρατηγικών πυρηνικών κεφαλών τόσο για τις Ηνωμένες Πολιτείες όσο και για τη Ρωσία έως το 2007.

Η επόμενη ευκαιρία να επιτευχθούν νέα επίπεδα συνεργασίας με τις Ηνωμένες Πολιτείες ήρθε με την εμφάνιση του αντιτρομοκρατικού συνασπισμού. Μετά τις 11 Σεπτεμβρίου 2001, ο Putin εξέφρασε την προθυμία του να συμμετάσχει στις προσπάθειες στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας που δήλωσαν οι Ηνωμένες Πολιτείες. Η Ρωσία υποστήριξε την επιχείρηση του NATO στο Αφγανιστάν και αύξησε τη συνεργασία για τον αφοπλισμό. Κατά τη Διάσκεψη Κορυφής ΗΠΑ-Ρωσίας τον Μάιο

του 2002 στη Μόσχα, οι πρόεδροι και των δύο χωρών, ο V. Putin και ο G. Bush, υπέγραψαν μια Στρατηγική Συνθήκη βάσει της οποίας δεσμεύθηκαν να μειώσουν τα πυρηνικά τους οπλοστάσια. Ωστόσο, λιγότερο από ένα μήνα αργότερα, η κυβέρνηση Bush αποχώρησε από τη Συνθήκη κατά των Πυραύλων του 1972 ισχυριζόμενη ότι ήταν επιζήμια για την προστασία των ΗΠΑ ενάντια σε πιθανές τρομοκρατικές επιθέσεις ή επιθέσεις βαλλιστικών πυραύλων. Η Ρωσία θεώρησε αυτό το βήμα ως πρόθεση των Ηνωμένων Πολιτειών να ενισχύσουν τη στρατιωτική υπεροχή εις βάρος της ασφάλειας άλλων κρατών, και αντέδρασε αποσύροντας τη χώρα από τη συνθήκη START II (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 225).

Το 2003 ο Putin δεν υποστήριξε την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ, θεωρώντας ότι δεν ήταν η κατάλληλη απάντηση στην τρομοκρατική απειλή. Επιπλέον, ως αντίβαρο στην αμερικανική παρουσία στην Κεντρική Ασία, η Ρωσία δημιούργησε το δικό της στρατιωτικό σώμα στο Τατζικιστάν και το Κιργιστάν. Εκτός των παραπάνω, υπονομεύοντας σταθερά το διεθνές σύστημα σχέσεων που βασίζεται στη μονομερή προσέγγιση των Ηνωμένων Πολιτειών, η Ρωσία παρουσίασε τη δική της ιδέα για τη βέλτιστη παγκόσμια τάξη, η οποία ήταν η πολυπολικότητα. Σύμφωνα με την άποψη του Κρεμλίνου η πολυπολικότητα προσεγγίζει την έννοια της δημοκρατίας. Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι η Ρωσία προσφεύγει στη χρήση του όρου της «δημοκρατικής πολυπολικότητας» στις σχέσεις της κυρίως με χώρες που παρουσιάζουν έλλειψη πειστικών δημοκρατικών κανόνων, όπως η Κίνα, η Λευκορωσία, το Ιράν, η Βενεζουέλα, η Ινδία, η Κούβα και άλλες (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 225).

Ο Lynch (2001, σελ. 7) παρέχει ορισμένα ακόμα ενδιαφέροντα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη μετα-σοβιετική ρωσική εξωτερική πολιτική. Το ρωσικό κράτος που αναδύθηκε μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης αντιμετώπιζε μια βαθιά κρίση πολιτικής και εθνικής ταυτότητας, η οποία ώθησε τη ρωσική εξωτερική πολιτική σε μονομερείς και εθνικιστικές κατευθύνσεις. Επιπλέον, η λήψη αποφάσεων στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής και της ασφάλειας ήταν εξαιρετικά άμορφη, μη δομημένη και συχνά ασυνεπής, καθώς διάφοροι κρατικοί οργανισμοί επεδίωκαν συχνά θεσμικά ή και προσωπικά συμφέροντα, διαφορετικά από τα ρωσικά κρατικά συμφέροντα. Εκτός των παραπάνω, από το 1993, ως απάντηση στην απογοήτευση των πρώτων ρωσικών

φιλοδοξιών να ενταχθούν στις δυτικές οικονομικές, πολιτικές και κοινότητες ασφάλειας (G-7), η ρωσική διπλωματία έχει μεταστραφεί σε μία μονομερή και συχνά αντι-δυτική (συχνά αντι-ΗΠΑ) πολιτική, αντικατοπτρίζοντας την προτεραιότητα της καθιέρωσης της Ρωσίας ως της ηγεμονικής δύναμης στην κεντρική Ευρασία (η ιδεολογία του Ευρασιανισμού που θα μελετηθεί σε επόμενη ενότητα) σε αντίθεση με την ένταξη της Ρωσίας στον ευρύτερο κόσμο της G-7. Στο βαθμό που η ρωσική κυβέρνηση ήταν σε θέση να διατηρήσει μια ισορροπημένη πολιτική σε σχέση με τα κράτη της G-7, σχετιζόταν περισσότερο με τα ειδικά συμφέροντα των πολιτικών και οικονομικών ελίτ που κυριάρχησαν στη ρωσική πολιτική. Η ρωσική εξωτερική πολιτική, συνολικά, μπορεί να εξηγηθεί καλύτερα σε επίπεδο μεμονωμένων παραγόντων και όχι σε επίπεδο συστήματος (Lynch, 2001, σελ. 8).

Συνολικά, σύμφωνα με τον Kumar (2018, σελ. 210), η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας υπέστη τρεις διαφορετικές φάσεις μετάβασης από την κατάρρευση του σοβιετικού καθεστώτος. Στην πρώτη φάση (1991-1995), ο κύριος στόχος ήταν να αντικατασταθούν οι αποσυντιθέμενοι σοσιαλιστικοί θεσμοί με μια καπιταλιστική και φιλελεύθερη δημοκρατική μορφή διακυβέρνησης. Αυτή ήταν η φάση της ταχείας οικονομικής ιδιωτικοποίησης που χαρακτηριζόταν από ένα νέο σύνταγμα και το αναδυόμενο υπερ-προεδρικό σύστημα. Τα μέλη των λεγόμενων *kamikaze* ήταν οι Boris Yeltsin, Yegor Gaidar, Andrei Kozyrev και Anatoly Chubais. Η επιτυχία της μετάβασης εξαρτιόταν από την οικονομική, τεχνολογική και ιδεολογική υποστήριξη από τις καπιταλιστικές χώρες της Δύσης. Σε αυτή τη φάση, η Ρωσία προσπάθησε να καθησυχάσει τη Δύση και να αναγνωριστεί ως «κανονικό» μέλος της Ευρώπης (Kumar, 2018, σελ. 210).

Η δεύτερη φάση (1995-2006) χαρακτηρίστηκε από μια σταδιακή μετατόπιση της πολιτικής της από μια προσέγγιση δυτικοκεντρική σε μια πιο ρεαλιστική και ισορροπημένη εξωτερική πολιτική. Αυτή η μετατόπιση θεσμοθετήθηκε από τον Yevgeny Primakov, ο οποίος αντικατέστησε τον Kozyrev ως Υπουργό Εξωτερικών. Υποστήριξε την πολυπολικότητα ως εναλλακτική λύση στην αμερικανική ηγεμονία και έδωσε προτεραιότητα στα ρωσικά συμφέροντα στην Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων

Κρατών και στην Ασία, ενώ παράλληλα προσπάθησε να εξισορροπήσει τη Δύση δημιουργώντας συνεργασίες στην Ανατολή και στο εξωτερικό (Kumar, 2018, σελ. 210).

Η τρίτη φάση διαμαρτυρίας και παρέμβασης (2007-2017) ξεκίνησε με την ομιλία του Putin στο Μόναχο το 2007, η οποία σηματοδότησε μια ριζική απομάκρυνση από την προηγούμενη πολιτική της επιφυλακής απέναντι στη Δύση. Η Ρωσία απέρριψε την προσποίηση ότι είναι διπλωματική και αστική, και κατηγορούσε κατηγορηματικά τις ΗΠΑ και το NATO ότι προκάλεσαν έναν αγώνα όπλων, δημιουργώντας αστάθεια στη Δυτική Ασία και παρακάμπτοντας τους διεθνείς οργανισμούς. Η Δύση δεν είχε κάποια συγκεκριμένη στρατηγική απέναντι στη Ρωσία εκτός από οικονομικές κυρώσεις. Η Ρωσία, όμως, έκανε χρήση στρατιωτικής δύναμης και έτσι επανεμφανίστηκε ως σημαντικός παράγοντας στο διεθνές σύστημα (Kumar, 2018, σελ. 211).

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η άποψη των Klimentko και Yurtaev (2018, σελ. 245) για το πώς η ιδέα της Μόσχας ως Τρίτη Ρώμη διαμόρφωσε την εξωτερική της πολιτικής. Η ιδέα αυτή επικεντρώνεται στο ότι, με την πτώση των Ρωμαϊκών και Βυζαντινών Αυτοκρατοριών, η Ρωσία έγινε το νέο κέντρο του Χριστιανού Ορθόδοξου κόσμου, ότι η μελλοντική ύπαρξή της εξαρτάται από την πίστη της στην Ορθοδοξία, αλλά και ότι η αποστολή της Ρωσίας είναι η προστασία των γεωγραφικών και πνευματικών ορίων της Ορθοδοξίας. Η ιδέα αυτή είναι βαθιά ριζωμένη στη ρωσική ιστορική παράδοση και έχει χρησιμοποιηθεί για τη διαμόρφωση της εσωτερικής της πολιτικής, όσο και της εθνικής γεωπολιτικής σκέψης, υπό το πρίσμα του Ευρασιανισμού. Μάλιστα, κάθε φορά που η Ρωσία απομακρύνθηκε από αυτό το δόγμα, υπήρχαν σοβαρές συνέπειες τόσο για το κράτος όσο και για την κοινωνία (Klimentko & Yurtaev, 2018, σελ. 246).

1.2 Παράγοντες διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας

Η γεωπολιτική και η δημιουργία μίας αυτοκρατορίας θεωρούνται αναπόσπαστα στοιχεία της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας. Η Ρωσία είναι μια μοναδική χώρα από την άποψη της γεωγραφίας, που διαθέτει μεγάλες εκτάσεις, πόρους και παράδοση.

Ιστορικά, περιβάλλεται από ισχυρές αυτοκρατορίες όπως η Μογγολική, η Οθωμανική, η Αυστροουγγρική και η Βρετανική. Ιστορικά ήταν γεωγραφικά ευάλωτη σε εισβολή από όλες τις πλευρές εκτός από το βορρά (Kumar, 2018, σελ. 212). Την Ναπολεόντεια εισβολή τον 19ο αιώνα ακολούθησε η επίθεση του Hitler τον 20ο αιώνα. Η αστάθεια στα σύνορα επηρέασε άμεσα τη Ρωσία κατά τους Τσαρικούς και τους Σοβιετικούς χρόνους. Στα μετα-σοβιετικά χρόνια, η επέκταση του NATO και οι αστάθειες στις γειτονικές χώρες συνέχισαν να αποτελούν μια διαρκή απειλή για την ασφάλεια της Ρωσίας. Σε αυτά θα πρέπει να προστεθεί και το γεγονός ότι η εδαφική έκταση που κληρονόμησε η μετα-σοβιετική Ρωσία ήταν μικρότερη και πιο ευάλωτη σε σύγκριση με την τσαρική και τη σοβιετική εποχή (Kumar, 2018, σελ. 212).

Στο πλαίσιο των γεωστρατηγικών προσεγγίσεων ως παράγοντας διαμόρφωσης της ρωσικής στρατηγικής θα πρέπει να αναφερθεί και το μοντέλο της «κυρίαρχης δημοκρατίας» που δημιουργήθηκε από τη Ρωσία. Πιο αναλυτικά, η Ρωσία ανέπτυξε την έννοια της «κυρίαρχης δημοκρατίας» στον αντίποδα της δυτικής πολιτικής της αλλαγής του καθεστώτος μέσω επαναστάσεων. Η ουσία αυτής της έννοιας είναι ότι αναγνωρίζει την προεξοχή της δημοκρατικής μορφής διακυβέρνησης, αλλά με την έννοια της κυριαρχίας. Μια δημοκρατία πρέπει να εξελιχθεί εκ των έσω και δεν μπορεί να επιβληθεί τεχνητά από εξωτερικούς παράγοντες (Kumar, 2018, σελ. 219).

Ενώ δεν είναι αντιδυτική, αντιτίθεται στη δυτική πολιτική παρέμβασης και αλλαγής του καθεστώτος στο όνομα της δημοκρατίας. Η ρωσική έννοια της «κυρίαρχης δημοκρατίας» είναι μια άμεση απάντηση στην προώθηση της δημοκρατίας από μέρους της Δύσης. Πρόκειται για μια προσπάθεια αποκατάστασης της προσωπικότητας του ρωσικού κράτους. Το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα και άλλοι θεσμοί μετέτρεψαν τη Ρωσία σε ένα κράτος με περιορισμένη κυριαρχία τη δεκαετία του 1990. Η Ρωσία δεν ανέπτυξε μία στρατηγική ενάντια στις δυτικές παρεμβάσεις στη Γιουγκοσλαβία και στα Βαλκάνια και παρέμεινε σιωπηλή σχετικά με το ζήτημα της επέκτασης του NATO στον μετα-σοβιετικό χώρο. Αυτό αντιστράφηκε από τον Putin. Η Ρωσία επιδιώκει ενεργά τα γεωπολιτικά της συμφέροντα σε γειτονικές περιοχές και είναι πρόθυμη να αναλάβει κινδύνους για να αντιμετωπίσει τη Δύση. Είναι χαρακτηριστικές οι ρωσικές παρεμβάσεις στη Γεωργία (2008), στην Ουκρανία (2014)

και στη Συρία (2015), οι οποίες σηματοδότησαν μια ανοδική αύξηση της ικανότητας της Ρωσίας να αναλάβει κινδύνους ενάντια στη Δύση (Kumar, 2018, σελ. 219).

Κατά την περίοδο 2000-2008, υπό την προεδρία του Putin, η ρωσική εξωτερική πολιτική διέπεται από τη φιλοδοξία της ιδέας της αναβίωσης της Ρωσίας. Η ταχεία ανάκαμψη της οικονομίας της Ρωσίας κατά την πρώτη προεδρική περίοδο του Putin μείωσε την εξάρτηση της Ρωσίας από την εξωτερική οικονομική βοήθεια, επιτρέποντας στους Ρώσους να επιχειρήσουν πιο έντονη αντίσταση στις δυτικές πολιτικές που δεν ανταποκρίθηκαν στις προσδοκίες τους (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 224).

Η δεκαετία του 1990 εκτιμήθηκε από τη διοίκηση του Putin ως περίοδος υποταγής της Ρωσίας στη Δύση. Το αίσθημα ότι τα συμφέροντα της Ρωσίας αγνοήθηκαν ήταν το κίνητρο για μία πιο αποφασιστική και επιθετική συμπεριφορά από τη Ρωσία στη διεθνή σκηνή. Ο Putin έθεσε ως στόχο να καταστεί η Ρωσία ως μεγάλη δύναμη στο επίκεντρο της εξωτερικής του πολιτικής, ενώ ο ρεαλισμός και η επιδίωξη του εθνικού συμφέροντος της Ρωσίας έγιναν οι βασικές κατευθυντήριες αρχές του. Αρκετοί αναλυτές αποδίδουν τον επιθετικό τόνο του λόγου της εξωτερικής πολιτικής του στην εγχώρια στρατηγική του για εκμετάλλευση του ρωσικού πατριωτισμού για την υποστήριξη της ηγεσίας του και την ενοποίηση του έθνους προωθώντας την ιδέα μιας διαρκούς εξωτερικής απειλής (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 224).

Εκτός από τα παραπάνω, κατά τη διάρκεια της περιόδου 2000-2008 δύο ακόμα χαρακτηριστικά διέπουν τη ρωσική εξωτερική πολιτική σε επίπεδο γεωστρατηγικό και ασφαλείας. Το πρώτο είναι η φιλοδοξία της Ρωσίας να καταστεί περιφερειακή δύναμη. Από την αρχή της προεδρίας του Putin, η Ρωσία προσπάθησε να πετύχει μία βαθύτερη ολοκλήρωση της οικονομίας και της ασφάλειας με την Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών (Commonwealth of Independent States - CIS) και τον Οργανισμό Συνεργασίας της Σαγκάης (Shanghai Cooperation Organization - SCO) (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 226).

Ο κύριος τομέας συνεργασίας μεταξύ της Ρωσίας και των ανατολικών γειτόνων της ήταν η μεταφορά ενέργειας. Υπογράφηκαν διάφορες διακυβερνητικές συμφωνίες με το

Καζακστάν, το Αζερμπαϊτζάν, το Ουζμπεκιστάν και το Τουρκμενιστάν, ενισχύοντας τη συνεργασία στον τομέα του πετρελαίου και του φυσικού αερίου. Οι χώρες εργάζονταν επίσης για τη μείωση των δασμών σε άλλες κατηγορίες εμπορευμάτων και για την ενίσχυση του εμπορίου. Ωστόσο, έως το 2008 η Ρωσία είχε τεταμένες σχέσεις και με τους πλησιέστερους γείτονές της (Γεωργία, Ουκρανία, Λευκορωσία και χώρες της Βαλτικής) και τους στρατηγικούς συμμάχους της (Ευρωπαϊκή Ένωση και Ηνωμένες Πολιτείες), που οδήγησαν σε απαισιόδοξες προβλέψεις σχετικά με την απομόνωση της Ρωσίας και την επακόλουθη περιθωριοποίηση από την παγκόσμια πολιτική, μία πρόκληση στην οποία προσπάθησε να απαντήσει ο Dmitry Medvedev (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 226).

Το δεύτερο είναι να καταστεί η Ρωσία ως κυρίαρχη ενεργειακή δύναμη. Οι εξαιρετικά ευνοϊκές τιμές πετρελαίου και φυσικού αερίου είχαν επιπτώσεις όχι μόνο στην οικονομική ανάπτυξη της Ρωσίας, αλλά και στην πολιτική αυτοπροσδιορισμού της. Η ρωσική κυβέρνηση θεώρησε τον ενεργειακό εφοδιασμό της ως μία από τις σημαντικότερες πηγές διεθνούς ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 226). Η Ρωσία παραδοσιακά ασκούσε μια πολιτικοποιημένη προσέγγιση στον ενεργειακό εφοδιασμό, προσφέροντας εξαιρετικούς όρους παράδοσης φυσικού αερίου και πετρελαίου σε περιορισμένο αριθμό χωρών που θεωρούνται ως οι πιο πιστές σύμμαχοι. Η τιμολογιακή πολιτική της Ρωσίας δεν διέπεται ποτέ από τη λογική των «τιμών της αγοράς». Ωστόσο, ήταν ακριβώς η περίοδος της προεδρίας του Putin όταν η Ρωσία επέλεξε να αλλάξει την ενεργειακή της πολιτική σε μια πιο τεχνοκρατική και ρεαλιστική. Κατά τη διάρκεια της θητείας του, ο Putin παρουσίασε την ενεργειακή στρατηγική της Ρωσίας ως βασισμένη στην «τεχνική-οικονομική σκέψη», η οποία προκάλεσε πολλές συζητήσεις σχετικά με τις προθέσεις της Ρωσίας, συμπεριλαμβανομένων κατηγοριών για χρήση της ενέργειας ως πολιτικό μέσο για να επηρεάσει τόσο τη διαμετακόμιση όσο και την κατανάλωση ενέργειας (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 226).

Το 2005, η Gazprom με την υποστήριξη της κυβέρνησης του Putin ανακοίνωσε ότι ενοποιεί την τιμολογιακή της πολιτική και ορίζει τιμές ίδιου επιπέδου για όλους τους καταναλωτές της, συμπεριλαμβανομένης της Ουκρανίας και (αργότερα) της

Λευκορωσίας, μία στρατηγική που θεωρήθηκε ως πολιτική κίνηση, ως μία κίνηση όπου η λογική του ρεαλισμού και του κέρδους αντικαθιστούν τον ιμπεριαλισμό ως τον κύριο παράγοντα που καθορίζει την ανάπτυξη της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 227).

Υπό τον Dmitry Medvedev (2008-2009), η Ρωσία συνέχισε να επιδιώκει να καθιερώσει μια παγκόσμια τάξη βασισμένη σε συλλογική λήψη αποφάσεων, αδιαίρετη από την ασφάλεια, την υπεροχή του διεθνούς δικαίου, προστατεύοντας ταυτόχρονα τη σφαίρα των προνομιακών συμφερόντων της, αποτρέποντας οποιαδήποτε εχθρική παρέμβαση σε αυτό. Σε αντίθεση με το παρελθόν, όμως, η Ρωσία από το 2008 και έπειτα αναγνωρίζει ότι αποτελεί έναν σημαντικό διεθνή παράγοντα στις εξελίξεις, αλλά και ότι τα συμφέροντα της Ρωσίας στη διεθνή σκηνή δεν λαμβάνονται υπόψη. Με άλλα λόγια, το διεθνές καθεστώς της Ρωσίας δεν αντιστοιχεί στις πραγματικές δυνατότητές της (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 227).

Σε πρακτικό επίπεδο, αυτή η αντιπαράθεση αντικατοπτρίζεται στο κύριο ζήτημα της διεθνούς πολιτικής της Ρωσίας για το έτος 2009 - τη διαμάχη για το αμερικανικό αντιπυραυλικό σύστημα στην Ευρώπη. Από τη μία πλευρά, ο Medvedev δεν θέλει να αντιμετωπίσει τη Δύση αλλά, από την άλλη πλευρά, η Ρωσία δεν μπορεί να ανεχθεί τις προσπάθειες του NATO να φέρει το αντιπυραυλικό αμυντικό σύστημα κοντά στα σύνορά της και, συνεπώς, να αυξήσει την επιρροή του στην σφαίρες στρατηγικού ενδιαφέροντος της Ρωσίας. Η πρόταση της Ρωσίας για νέα ευρωατλαντική αρχιτεκτονική ασφαλείας είχε ως στόχο να αποτρέψει την ανάπτυξη αυτού του συστήματος. Η πρόταση για την ανάπτυξη μιας νέας Ευρωπαϊκής Συνθήκης για την Ασφάλεια απέρρεε από τη φιλοδοξία του Medvedev να δημιουργήσει μια ευρεία νομική βάση για διεθνή συνεργασία στον τομέα της ασφαλείας (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 227).

Συνολικά, επομένως, από το 2007-2008 και έπειτα, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η κατανόηση της Ρωσίας για τον τρόπο με τον οποίο εξελίσσεται ο κόσμος έχει σημαντικές επιπτώσεις στην ισορροπία της (στρατιωτικής) δύναμης, όπως ισχυρίζονται οι Jonavicius et al. (2019, σελ. 9) και αποτελεί σημαντικό παράγοντα που διαμορφώνει τη στρατηγική της σε επίπεδο τόσο ασφαλείας, όσο και γεωπολιτικό. Τα στοιχεία που

παρουσιάζονται στα επίσημα ρωσικά έγγραφα στρατηγικής, σε συνδυασμό με τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, υποδηλώνουν ότι από στρατιωτικής απόψεως, η Ρωσία είναι μια ρεβιζιονιστική δύναμη. Η Ρωσία επιδιώκει να διατηρήσει την υπάρχουσα ισορροπία δυνάμεων στον κόσμο περιορίζοντας την επέκταση της στρατιωτικής δύναμης και κάλυψης του NATO.

Ταυτόχρονα, αναπτύσσει μια στρατιωτική συμμαχία, τον Οργανισμό Συλλογικής Συνθήκης για την Ασφάλεια (Collective Security Treaty Organization - CSTO) και ενισχύει τη (στρατιωτική) συνεργασία με εταίρους στην CIS και τον SCO, όπως αναφέρεται στο Στρατιωτικό Δόγμα του 2014 (Jonavicius et al., 2019, σελ. 10). Αυτή η εξέλιξη είναι ενδεικτική της αντίληψης της Ρωσίας ότι το τρέχον (ευρωπαϊκό) σύστημα ασφαλείας, το οποίο βασίζεται στην κυριαρχία του NATO, είναι ξεπερασμένο και χρειάζονται νέοι μηχανισμοί για τη διατήρηση της παγκόσμιας ασφαλείας και την αντιμετώπιση των προκλήσεων και των απειλών που αντιμετωπίζει ο κόσμος. Συνολικά, τα περιγραφόμενα στοιχεία του τρόπου με τον οποίο η Ρωσία αντιλαμβάνεται τη διεθνή πολιτική δείχνουν ένα συγκεκριμένο σύνολο στοιχείων, που αποτελούν τη ρωσική ταυτότητα: μια Μεγάλη Δύναμη που επιστρέφει, επιδιώκοντας τη μετατροπή του διεθνούς συστήματος σε πολυπολικό και διευκολύνοντας αυτόν τον μετασχηματισμό εφαρμόζοντας το εγγενές δικαίωμά του να είναι πολιτιστικός, οικονομικός, στρατιωτικός και πολιτικός πυλώνας (Jonavicius et al., 2019, σελ. 10). Αυτά τα στοιχεία ενσωματώνουν επίσης μια συγκεκριμένη γεωπολιτική σκέψη, η οποία αντανάκλαται στη συμπεριφορά της στα Βαλκάνια, όπως θα εξηγηθεί σε μετέπειτα κεφάλαια.

Κατά τα τελευταία χρόνια προεδρίας του Putin, σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της στρατηγικής της Ρωσίας διαδραματίζει η εθνική της ταυτότητα, αν και σε γενικές γραμμές το ζήτημα της ρωσικής ταυτότητας βρίσκεται στην ατζέντα της Ρωσικής κυρίαρχης ελίτ από τις ημέρες της δυτικοποίησης πολιτικών του Μεγάλου Πέτρου (1672-1725) (Varol, 2013, σελ. 38). Η Ρωσία δεν αντιλαμβάνεται τον εαυτό της ως αναδυόμενη δύναμη, αλλά ως μία δύναμη που εμφανίζεται εκ νέου. Η εθνική ταυτότητα, πρωτίστως, προβλέπει ένα συγκεκριμένο πλαίσιο για την ανάπτυξη μιας συγκεκριμένης στρατηγικής αναβίωσης στην εξωτερική πολιτική. Η εθνική ταυτότητα

ενός κράτους εκφράζει τρία χαρακτηριστικά. Πρώτον, μια ιστορική πραγματικότητα, δεδομένου ότι η εθνική ταυτότητα βασίζεται σε μια σειρά καταστάσεων, εμπειριών, ορόσημων κ.λπ, διαμέσου της ιστορίας (Portas, 2020, σελ. 2).

Δεύτερον, η εθνική ταυτότητα περιλαμβάνει ένα πλαίσιο που απορρέει και διαμορφώνεται μέσα από ένα σύνολο γεγονότων μέσα στον χρόνο και καταλήγει να υλοποιηθεί με τη διαμόρφωση ορισμένων κρατικών θεσμών και πολιτικών, την ανάδειξη ορισμένων πολιτικών προσωπικοτήτων και ηγετών, που είναι διαφορετικό από εκείνο άλλων κρατών. Τρίτον, εκφράζει μια «σχεσιακή πραγματικότητα», καθώς απαιτεί επικοινωνία, επαφή και αλληλεπίδραση με διάφορους εξωτερικούς παράγοντες (Portas, 2020, σελ. 2). Αρκετοί από τους στόχους πολιτικής του Putin αντανakλούν τον σημαντικό ρόλο της εθνικής ταυτότητας της Ρωσίας ως παράγοντα διαμόρφωσης της εξωτερικής της πολιτικής (Portas, 2020, σελ. 20):

α) Ο Putin προσπαθεί να ανακτήσει το καθεστώς και την επιρροή που είχε χαθεί, μέσω της ανοικοδόμησης των δυνατοτήτων –ιδίως στους στρατιωτικούς και ενεργειακούς τομείς– που η Ρωσία είχε όταν ήταν μια υπερδύναμη. Σε όρους ταυτότητας, αυτό σχετίζεται με το εθνικιστικό συναίσθημα (κυρίως εσωτερικά) και την απόκτηση της αναγνώρισης της χώρας που αξίζει από την Ευρώπη.

β) Η Ρωσία διαχωρίζει τον εαυτό της από τη Δύση, κάτι το οποίο επηρεάζεται από τη συναίσθηση ότι η Ρωσία ανήκε στους ηττημένους του Ψυχρού Πολέμου και αργότερα απομονώθηκε από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης χρησιμοποιήθηκε από τη Δύση για να ωθήσει τα γεωπολιτικά σύνορα πιο κοντά στη Μόσχα, για να δημιουργήσει μία νέα οικονομία που ήταν πολύ εύθραυστη μετά την κατάρρευση του 1989 και για να επιτρέψει στο ΔΝΤ να ελέγχει τους βασικούς πόρους της ρωσικής οικονομίας. Υπό αυτό το πρίσμα υπάρχει μια αντιδυτική συνιστώσα στην εθνική ταυτότητα της Ρωσίας, βάσει της οποίας γίνεται αντιληπτό από τη Ρωσία ότι η Ευρώπη και οι Ηνωμένες Πολιτείες στοχεύουν να αποτρέψουν τις προσπάθειές της να ξαναγίνει μια μεγάλη ηγεμονική δύναμη. Οι περισσότερες από τις δυτικές πολιτικές θεωρούνται από τη Μόσχα ως απόπειρα να αρνηθεί στη Ρωσία την ιστορική της αποστολή, την ταυτότητά της και την πραγματική της θέση στο διεθνές σύστημα.

γ) Η Ρωσία πιστεύει ότι έχει αποστολή να ενσωματώσει τον χώρο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και να προστατεύσει τα δικαιώματα των Ρώσων στα νέα μετα-σοβιετικά κράτη. Παρόλο που ο παν-σλαβισμός αποτελεί βασικό στοιχείο της εθνικής ταυτότητας της Ρωσίας, επί του παρόντος ο Putin το χρησιμοποιεί ως πολιτικό, στρατηγικό εργαλείο για την απόκτηση σημαντικών περιοχών όπου διαμένουν ρωσικές μειονότητες.

δ) Υπάρχει το ρεβιζιονιστικό όραμα του Putin για το διεθνές σύστημα όπως περιγράφηκε παραπάνω, βάσει του οποίου η Ρωσία επιδιώκει να αλλάξει τους «κανόνες του παιχνιδιού» υπέρ της.

1.3 Εθνικά στρατηγικά δόγματα της Ρωσίας

Κατά την αξιολόγηση της πολιτικής ασφάλειας της Ρωσίας, η ανάλυση των στρατιωτικών δογμάτων διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Το στρατιωτικό δόγμα αποτελεί μέρος της πολιτικής εθνικής ασφάλειας και αντικατοπτρίζει την προηγούμενη και πιθανώς μελλοντική πολιτική-στρατιωτική πολιτική (de Haas, 2011, σελ. 1). Το στρατιωτικό δόγμα της Ρωσίας είναι αφηρημένο και ενέχει περισσότερη πολιτική σε σχέση με τα δόγματα των δυτικών κρατών, τα οποία συνήθως επικεντρώνονται στις κατευθυντήριες γραμμές για στρατιωτική δράση. Ως αποτέλεσμα, το ρωσικό δόγμα είναι πολιτικού-στρατηγικού επιπέδου. Το ρωσικό στρατιωτικό δόγμα ορίζεται ως ένα σύνολο επίσημα εγκεκριμένων κρατικών απόψεων σχετικά με τον πόλεμο και την πρόληψή του, την παραγωγή δυνάμεων, την προετοιμασία της χώρας και τις ένοπλες δυνάμεις για την καταστολή της επιθετικότητας και μεθόδους πολέμου για την υπεράσπιση της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας της. Το δόγμα παρέχει οδηγίες σε δύο κατευθύνσεις: α) ασχολείται με τις ανάγκες των ενόπλων δυνάμεων στον τομέα της οργάνωσης, του προσωπικού και του εξοπλισμού, β) παρέχει οδηγίες για τη διεξαγωγή πολέμων / ένοπλων συγκρούσεων (de Haas, 2011, σελ. 3).

Το Δόγμα του 1993

Το Δόγμα εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας το 1993 προσφέρει μια επισκόπηση των ρεαλιστικών εθνικιστικών απόψεων που απέκτησαν γενική αποδοχή εκείνη τη χρονική περίοδο. Καθορίζει τις απειλές για τα ζωτικά εθνικά συμφέροντα της Ρωσίας ως κάθε

ενέργεια που αποσκοπεί στην καταστροφή της ακεραιότητας της χώρας ή της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών, την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών, τις βίαιες συγκρούσεις σε γειτονικά κράτη και τυχόν μέτρα που ενδέχεται να ληφθούν για την αποδυνάμωση ή την καταστροφή των διεθνών θέσεων της Ρωσίας (Light, 2003, σελ. 46). Ο πολλαπλασιασμός των πυρηνικών όπλων παρέμεινε κίνδυνος και η στρατηγική σταθερότητα θα μπορούσε να υπονομευθεί εάν παραβιάζονταν οι διεθνείς συμφωνίες περιορισμού όπλων. Εκτός από τις παραδοσιακές στρατιωτικές απειλές, το Δόγμα προσδιόρισε επίσης τις οικονομικές απειλές που αντιμετωπίζει η Ρωσία. Τόνισε ότι το άνοιγμα της οικονομίας της Ρωσίας ενδέχεται να υπονομεύσει την οικονομική αυτόρκεια της χώρας και την τεχνολογική και βιομηχανική της ικανότητα. Οι προσπάθειες άλλων χωρών να περιορίσουν την πρόσβαση της Ρωσίας σε ξένες αγορές και σε προηγμένη τεχνολογία θα μπορούσαν να οδηγήσουν τη Ρωσία να μετατραπεί σε πηγή πρώτων υλών και ενέργειας για την παγκόσμια οικονομία. Τα εμπορικά εμπόδια κατά της Ρωσίας πρέπει να αρθούν και να αποτραπούν οι αθέμιτες επιχειρηματικές πρακτικές ξένων εταιρειών κατά ρωσικών επιχειρήσεων και οργανισμών (Light, 2003, σελ. 46).

Στο πλαίσιο αυτό, το κράτος πρέπει να στηρίξει τις ρωσικές βιομηχανικές εξαγωγές. Η εξωτερική πολιτική εστίασε στο να τερματιστούν οι στρατιωτικές συγκρούσεις και να ρυθμιστούν οι συγκρούσεις στην περιφέρεια της Ρωσικής Ομοσπονδίας, εμποδίζοντας έτσι να εξαπλωθούν στο ρωσικό έδαφος. Αυτό απαιτούσε την ανάπτυξη ενός αποτελεσματικού συστήματος συλλογικής ασφάλειας, ενός μηχανισμού διατήρησης της ειρήνης που θα πρέπει να λειτουργεί βάσει εντολής των Ηνωμένων Εθνών ή του ΟΑΣΕ και συνεργασία για τη διασφάλιση των εξωτερικών συνόρων της Κοινοπολιτείας. Η ρωσική κυβέρνηση είχε την ευθύνη να διασφαλίσει την τήρηση των δικαιωμάτων των ατόμων και των μειονοτήτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των Ρώσων. Σε γενικές γραμμές, το Δόγμα απεικόνιζε μια πολύ λιγότερο καλοήθη άποψη για το εξωτερικό περιβάλλον της Ρωσίας από ότι είχαν υποστηρίξει οι Φιλελεύθεροι Δυτικοί. Ήταν επίσης πιο διεκδικητικό για τον ρόλο της Ρωσίας στον κόσμο, ιδίως σε γειτονικές χώρες (Light, 2003, σελ. 47).

Συνολικά, το Δόγμα του 1993 μπορεί να διακριθεί μεταξύ ενός στρατιωτικού δόγματος και ενός δόγματος εξωτερικής πολιτικής. Οι βασικές υπάρχουσες και πιθανές πηγές εξωτερικού στρατιωτικού κινδύνου για τη Ρωσική Ομοσπονδία ήταν (Varol, 2013, σελ. 45):

- 1) Οι εδαφικές αξιώσεις άλλων κρατών στη Ρωσική Ομοσπονδία και τους συμμάχους της,
- 2) Υφιστάμενοι και δυνητικοί τοπικοί πόλεμοι και ένοπλες συγκρούσεις, ιδίως εκείνες που βρίσκονται κοντά στα ρωσικά σύνορα,
- 3) Η δυνατότητα χρήσης (συμπεριλαμβανομένου του μη επιβεβλημένου) πυρηνικών και των άλλων τύπων όπλων μαζικής καταστροφής από ορισμένα κράτη,
- 4) Ο πολλαπλασιασμός των πυρηνικών και άλλων τύπων όπλων μαζικής καταστροφής, των συστημάτων παράδοσής τους και των τελευταίων τεχνικών στρατιωτικής παραγωγής σε συνδυασμό με τις προσπάθειες ορισμένων χωρών, οργανώσεων και τρομοκρατικών ομάδων να πραγματοποιήσουν τους πολιτικούς και στρατιωτικούς στόχους,
- 5) Η πιθανότητα υπονόμησης της στρατηγικής σταθερότητας ως αποτέλεσμα της παραβίασης των διεθνών συμφωνιών στον τομέα του περιορισμού και της μείωσης των όπλων και της ποιοτικής και ποσοτικής συσσώρευσης εξοπλισμών από άλλες χώρες,
- 6) Προσπάθειες παρέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις και αποσταθεροποίηση της εσωτερικής πολιτικής κατάστασης στη Ρωσική Ομοσπονδία,
- 7) Η καταστολή των δικαιωμάτων, των ελευθεριών και των νόμιμων συμφερόντων των πολιτών της Ρωσικής Ομοσπονδίας σε ξένα κράτη,
- 8) Επιθέσεις σε στρατιωτικές εγκαταστάσεις των Ενόπλων Δυνάμεων της Ρωσικής Ομοσπονδίας που βρίσκονται στο έδαφος ξένων κρατών,
- 9) Η επέκταση στρατιωτικών συνασπισμών και συμμαχιών εις βάρος των συμφερόντων της στρατιωτικής ασφάλειας της Ρωσικής Ομοσπονδίας,

10). Διεθνής ασφάλεια.

Σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής, το Δόγμα του 1993 τόνιζε ότι η Ρωσία είναι μια μεγάλη δύναμη με πολλές προτεραιότητες εξωτερικής πολιτικής (Varol, 2013, σελ. 46): 1) διασφάλιση της εθνικής ασφάλειας μέσω της διπλωματίας, 2) προστασία της κυριαρχίας και της ενότητας του κράτους με ιδιαίτερη έμφαση στη σταθερότητα των συνόρων, 3) προστασία των δικαιωμάτων των Ρώσων στο εξωτερικό, 4) παροχή ευνοϊκών εξωτερικών συνθηκών για εσωτερικές δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις, 5) κινητοποίηση διεθνούς βοήθειας για την εγκαθίδρυση μιας ρωσικής οικονομίας της αγοράς και την υποστήριξη των Ρώσων εξαγωγέων, 6) προώθηση της ολοκλήρωσης της Κοινοπολιτείας και επιδίωξη ευεργετικών σχέσεων με άλλα κοντινά ξένα κράτη, συμπεριλαμβανομένων εκείνων στην Κεντρική Ευρώπη, 7) συνέχιση της οικοδόμησης σχέσεων με χώρες που έχουν επιλύσει προβλήματα παρόμοια με αυτά που αντιμετωπίζει η Ρωσία και 8) εξασφάλιση ενεργού ρόλου στη Ρωσία ως μεγάλη δύναμη (Varol, 2013, σελ. 46).

Το Δόγμα του 1997

Η σχέση μεταξύ οικονομικών, εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας και κοινωνικού μετασχηματισμού ήταν υψίστης σημασίας για τη νέα εθνική στρατηγική της Ρωσίας. Η στρατηγική της Ρωσίας ήταν να διασφαλίσει την εδαφική ακεραιότητα της χώρας και το διεθνές της καθεστώς. Επομένως, οι εσωτερικές απειλές της Ρωσίας αποτέλεσαν προτεραιότητα όσον αφορά στην εθνική στρατηγική. Η έννοια της εθνικής ασφάλειας της Ρωσίας του 1997 όχι μόνο επανέλαβε τις κύριες διατάξεις της έννοιας της εξωτερικής πολιτικής του 1993, αλλά έδωσε ακόμη μεγαλύτερη έμφαση στις εσωτερικές συνθήκες της Ρωσίας ως η κύρια πηγή θεμάτων της ρωσικής ασφάλειας (Varol, 2013, σελ. 47).

Πιο συγκεκριμένα, το Δόγμα εθνικής ασφάλειας του 1997 χαρακτήρισε το διεθνές πολιτικό σύστημα ως πολυπολικό, αλλά προειδοποίησε ενάντια στις απόπειρες δημιουργίας μιας δομής διεθνών σχέσεων με βάση μονομερείς λύσεις των βασικών προβλημάτων της παγκόσμιας πολιτικής. Αυτό αφορούσε τις αμερικανικές φιλοδοξίες για τη δημιουργία ενός μονοπολικού κόσμου, χωρίς ωστόσο να κατονομάζονται οι

ΗΠΑ. Ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης μεταξύ ΗΠΑ και Ρωσίας για ζητήματα όπως η εθνική πυραυλική άμυνα, οι πωλήσεις όπλων και η πολιτική έναντι του Ιράκ, η κριτική της μονοπολιτικότητας είχε καταστεί σημαντικό ζήτημα στη ρωσική πολιτική συζήτηση (Light, 2003, σελ. 50).

Όσον αφορά τις παραδοσιακές στρατιωτικές απειλές, σύμφωνα με το Δόγμα του 1997, τονίστηκε ότι η απειλή μεγάλης κλίμακας επιθετικότητας κατά της Ρωσίας απουσιάζει ουσιαστικά στο άμεσο μέλλον (Light, 2003, σελ. 50). Μέχρι τότε, η απειλή που κυριαρχούσε στις ρωσικές αντιλήψεις ήταν η προοπτική της ανατολικής επέκτασης του ΝΑΤΟ, την οποία το Δόγμα της εθνικής ασφάλειας κήρυξε απαράδεκτη για τη Ρωσία. Αυτό παρέμεινε ένα σταθερό μοτίβο στη ρωσική πολιτική συζήτηση. Το στρατιωτικό δόγμα αναφέρεται στη γενική επέκταση στρατιωτικών μπλοκ και συμμαχιών εις βάρος της ρωσικής στρατιωτικής ασφάλειας ως βασική απειλή.

Στην πραγματικότητα, το 1997 οι εγχώριοι παράγοντες θεωρήθηκαν ότι αποτελούν σοβαρότερη απειλή για την ασφάλεια της Ρωσίας από την εξωτερική επιθετικότητα. Μεταξύ αυτών η πιο σημαντική ήταν η κρίσιμη κατάσταση της οικονομίας, σε αντίθεση με το Δόγμα του 1993. Η έννοια της εθνικής ασφάλειας του 1997 υιοθέτησε μια απαισιόδοξη άποψη για το διεθνές κύρος της Ρωσίας, θεωρώντας ότι η επιρροή της Ρωσίας είχε μειωθεί και ότι απομονώθηκε από τις διαδικασίες ολοκλήρωσης στην περιοχή Ασίας-Ειρηνικού. Σύμφωνα με τη γενική ιδέα της στρατηγικής του 1997, υπήρχε τάση για αυξημένη συνεργασία μεταξύ της Ρωσίας και ορισμένων κρατών μελών της Κοινοπολιτείας (Light, 2003, σελ. 51).

Το δόγμα του 2000

Σημαντικά σημεία της έννοιας της εθνικής ασφάλειας του 2000 ήταν (Varol, 2013, σελ. 47): 1) Οι προσπάθειες μεμονωμένων κρατών και ενώσεων να μειώσουν τον ρόλο των υφιστάμενων μηχανισμών διασφάλισης της διεθνούς ασφάλειας, κυρίως τα Ηνωμένα Έθνη και τον ΟΑΣΕ, 2) Ο κίνδυνος αποδυνάμωσης της πολιτικής, οικονομικής και στρατιωτικής επιρροής της Ρωσίας στον κόσμο, 3) Η ενίσχυση των στρατιωτικών-

πολιτικών συνασπισμών και ιδίως η ανατολική διεύρυνση του NATO, 4) Η πιθανή εμφάνιση ξένων στρατιωτικών βάσεων και μεγάλων στρατιωτικών δυνάμεων σε άμεση γειτνίαση με τα ρωσικά σύνορα, 5) Ο πολλαπλασιασμός των όπλων μαζικής καταστροφής και των οχημάτων παράδοσής τους, 6) Η αποδυνάμωση των διαδικασιών ολοκλήρωσης στην Κοινοπολιτεία, 7) Η εμφάνιση και κλιμάκωση των συγκρούσεων κοντά στα κρατικά σύνορα της Ρωσικής Ομοσπονδίας και στα εξωτερικά σύνορα των χωρών μελών της Κοινοπολιτείας, 8) Οι διεκδικήσεις στο έδαφος της Ρωσικής Ομοσπονδίας (Varol, 2013, σελ. 47).

Τα κύρια γεγονότα που επηρέασαν τη ρωσική σκέψη για την ασφάλεια ήταν (Varol, 2013, σελ. 47): 1) Η διεύρυνση του NATO, που ερμηνεύτηκε από τη ρωσική ηγεσία ως «γεωπολιτική υποχώρηση» για τη Ρωσία, 2) Η οικονομική κατάρρευση του 1998 στη Ρωσία, η οποία αποκάλυψε την αδυναμία της ρωσικής οικονομίας, την έκθεσή της σε παγκόσμιες τάσεις και σε κάποιο βαθμό την εξάρτησή της από τα δυτικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, 3) Η επέμβαση του NATO στο Κοσσυφοπέδιο, η οποία ερμηνεύθηκε ως αδικαιολόγητη επίθεση εναντίον ενός ιστορικού συμμάχου των Βαλκανίων, αλλά και ως ένδειξη μιας νέας αναδυόμενης διεθνούς τάξης που θα μπορούσε να αποτελέσει απειλή για την παραδοσιακή ιδέα της κυριαρχίας για την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, 4) Η ένοπλη παρέμβαση της Ρωσίας στην Τσετσενία, η οποία οδήγησε άμεσα στην αποκατάσταση της εμπιστοσύνης του ρωσικού στρατού και στην κατανομή νέων χρηματοδοτήσεων για τη στρατιωτική βιομηχανία (Varol, 2013, σελ. 47).

Πιο αναλυτικά, η έννοια της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσικής Ομοσπονδίας το 2000 τόνισε τη σημασία του πρώην σοβιετικού χώρου για τη Ρωσία. Ήταν επικριτική για την επέκταση του NATO στην Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών και υποστήριξε την πολυπολικότητα στο διεθνές σύστημα. Η αναζήτηση της πολυπολικότητας έγινε ένας σημαντικός στόχος της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής από το 2000 και έπειτα. Όλες οι επόμενες εκθέσεις της εξωτερικής πολιτικής υπογράμμισαν τη σημασία αυτού του στόχου. Ο υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας, Sergei Lavrov, σε ομιλία του προς τη Δούμα το 2015, τόνισε ότι θα δημιουργήσει μια δίκαιη, πολυκεντρική και σταθερή

παγκόσμια τάξη. Συνολικά, η έννοια της πολυπολικότητας βασίζεται σε διάφορες υποθέσεις, βάσει και των όσων αναφέρθηκαν παραπάνω.

Πρώτον, η Ρωσία πιστεύει ότι μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στο διεθνές σύστημα μόνο όταν ο κόσμος είναι πολυπολικός. Σε μια μονοπολική παγκόσμια τάξη, δεν έχει τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει τις ΗΠΑ. Ο Putin επέκρινε τις ΗΠΑ για παράκαμψη των Ηνωμένων Εθνών με το πρόσχημα της «ανθρωπιστικής επέμβασης» και του δικαιώματος προστασίας. Η πολυπολικότητα της Ρωσίας αναγνωρίζει την πολυφωνία του παγκόσμιου συστήματος και του πολιτισμού και πιστεύει ότι τα συμφέροντα των ανθρώπων θα εξυπηρετούνταν καλύτερα σε έναν πολυπολικό παρά έναν μονοπολικό κόσμο (Kumar, 2018, σελ. 218).

Δεύτερον, η ρωσική πολυπολικότητα επιδιώκει να ενισχύσει τα γεωπολιτικά συμφέροντα της Ρωσίας. Δεν φέρει κανέναν αλτρουιστικό στόχο προώθησης των συμφερόντων των ασθενέστερων κρατών στο διεθνές σύστημα. Πιστεύει όμως ότι τα ασθενέστερα κράτη θα έχουν περισσότερους μοχλούς παρέμβασης και ασφάλειας σε έναν πολυπολικό κόσμο. Απώτερος σκοπός της Ρωσίας είναι η ανακατανομή της εξουσίας κατά τέτοιο τρόπο που να εξυπηρετεί τα συμφέροντά της (Kumar, 2018, σελ. 218).

Τρίτον, η Ρωσία γνωρίζει τους περιορισμούς της και πιστεύει ότι ένας πολυπολικός κόσμος μπορεί να δημιουργηθεί μόνο όταν ισχυρές χώρες στο σύστημα όπως η Κίνα, η Ινδία και η Βραζιλία αντιμετωπίζουν την μονοπολικότητα. Ως εκ τούτου, επιδιώκει να ενισχύσει την εταιρική σχέση με αυτά τα κράτη. Τέταρτον, η Ρωσία δημιούργησε και προώθησε έναν αριθμό πολυμερών οργανισμών. Πολλοί από αυτούς επιδιώκουν να προωθήσουν τα ρωσικά συμφέροντα. Πέμπτον, η συμμαχία με την Κίνα θεωρείται ζωτικής σημασίας για την επιτυχία της ρωσικής αναζήτησης πολυπολικότητας. Οι οικονομικές και πολιτικές κρίσεις στις ΗΠΑ και την Ευρωπαϊκή Ένωση επιβεβαίωσαν τη ρωσική πεποίθηση ότι ο κόσμος κινείται προς έναν πολυπολικό κόσμο, με το Brexit να είναι η αρχή της πολυπολικότητας στην Ευρώπη (Kumar, 2018, σελ. 218).

Το Δόγμα του 2000 κάνει επίσης συγκεκριμένη αναφορά στην κοινή αμυντική πολιτική με τη Δημοκρατία της Λευκορωσίας, λαμβάνοντας υπόψη τη συνεχιζόμενη

αναπτυσσόμενη στρατιωτική σχέση με τη χώρα, καθώς και τη Συνθήκη της Ένωσης που υπεγράφη μεταξύ των δύο κρατών τον Δεκέμβριο του 1999 (Main, 2000, σελ. 1). Συνολικά, το Δόγμα του Ιανουαρίου 2000 απεικονίζει τη μονοπολικότητα ως δομή που βασίζεται στην κυριαρχία από ανεπτυγμένες δυτικές χώρες υπό την ηγεσία των ΗΠΑ και έχει σχεδιαστεί για μονομερείς λύσεις. Επιπλέον, ορισμένα κράτη κατηγορούνται για απόπειρα αποδυνάμωσης της Ρωσίας (Light, 2003, σελ. 50).

Επίσης, σε σύγκριση με το προηγούμενο Δόγμα, το Δόγμα του 2000 τονίζει ότι η επέκταση του NATO προς τα ανατολικά και η πιθανή εμφάνιση ξένων στρατιωτικών βάσεων και σημαντικών στρατιωτικών παρουσιών σε άμεση γειτνίαση με τα ρωσικά σύνορα αποτελούν θεμελιώδεις απειλές. Προσδιορίζει επίσης μια νέα στρατιωτική απειλή που προκύπτει από τη μετάβαση του NATO στην πρακτική της χρήσης στρατιωτικής δύναμης εκτός της ζώνης ευθύνης του και χωρίς κυρώσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ (Light, 2003, σελ. 51). Το σχέδιο εθνικής ασφάλειας του 2000 θεωρεί επίσης τα οικονομικά προβλήματα ως αιτία των αυτονομιστικών φιλοδοξιών, με επακόλουθη απειλή για την ομοσπονδιακή δομή της χώρας. Τονίζει επίσης ότι η τρομοκρατία, η ποινικοποίηση της ρωσικής κοινωνίας και η έλλειψη ενός κράτους που βασίζεται σε κανόνες υπονομεύουν όλα τη ρωσική ασφάλεια. Τέλος, το Δόγμα του 2000 είναι εξίσου απαισιόδοξο με του 1997 όσον αφορά στη θέση της Ρωσίας στο διεθνές σύστημα, προσδιορίζοντας την αποδυνάμωση στην Κοινοπολιτεία ως απειλή για τη ρωσική ασφάλεια (Light, 2003, σελ. 51).

Το δόγμα του 2008

Το συγκεκριμένο Δόγμα Εξωτερικής Πολιτικής εκδόθηκε στις 12 Ιουλίου 2008. Συνολικά, σύμφωνα με αυτό το Δόγμα, *«Η ανάγκη για τη διεθνή κοινότητα να αναπτύξει ένα κοινό όραμα της εποχής μας γίνεται όλο και πιο επείγουσα, το οποίο θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο μέσω ανοιχτών και ειλικρινών ουσιαστικών συζητήσεων για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα. [...] Η Ρωσία θα συνεχίσει να επιδιώκει την ενίσχυση των αρχών της πολυμέρειας στις διεθνείς υποθέσεις, την ανάπτυξη μιας αρχιτεκτονικής διεθνών σχέσεων που θα βασίζεται στην αναγνώριση από τη διεθνή κοινότητα των αρχών της αδιαίρετης ασφάλειας στον σύγχρονο κόσμο και θα αντικατοπτρίζει την ποικιλομορφία της»* (Varol, 2013, σελ. 53).

Πιο αναλυτικά, το Δόγμα αναφέρει ότι η Ρωσία έχει πλέον αποκτήσει έναν πλήρη ρόλο στις παγκόσμιες υποθέσεις και ασκεί σημαντική επιρροή στην ανάπτυξη μιας νέας αρχιτεκτονικής των διεθνών σχέσεων (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 229). Ένας από τους βασικούς στόχους της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής είναι η άσκηση επιρροής στις παγκόσμιες διαδικασίες για τη διασφάλιση του σχηματισμού μιας δίκαιης και δημοκρατικής παγκόσμιας τάξης που βασίζεται στη συνεργασία και την υπεροχή του διεθνούς δικαίου. Η ρωσική εξωτερική πολιτική βασίζεται στα εθνικά της συμφέροντα, τα οποία συμπίπτουν με τα συμφέροντα της διεθνούς κοινότητας όσον αφορά την τρομοκρατία, τη διακίνηση ναρκωτικών, το οργανωμένο έγκλημα, τη διάδοση όπλων μαζικής καταστροφής, τις περιφερειακές συγκρούσεις, τα δημογραφικά προβλήματα, την παγκόσμια φτώχεια, την παράνομη μετανάστευση και την κλιματική αλλαγή. Για την καταπολέμηση αυτών των απειλών, η αρχιτεκτονική των διεθνών σχέσεων πρέπει να βασίζεται στην αναγνώριση, από τη διεθνή κοινότητα, των αρχών της αδιαίρετης ασφάλειας. Τα συμφέροντα της Ρωσίας σχετίζονται άμεσα μεταξύ άλλων με την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, την πολυμερή διπλωματία, τις διαδικασίες ολοκλήρωσης (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 229).

Προκειμένου να ενθαρρύνει την περαιτέρω ανάπτυξη αυτών των τάσεων, η Ρωσία προτείνει να ενταχθούν οι προσπάθειες για τη δημιουργία ενός σταθερού συστήματος διεθνών σχέσεων σε μία διαδικασία που θα βασίζεται στις αρχές της ισότητας, του αμοιβαίου σεβασμού και της συνεργασίας καθώς και του διεθνούς δικαίου. Το έγγραφο επικρίνει την αυθαίρετη ερμηνεία των νομικών κανόνων, ειδικά όταν σχετίζεται με τη χρήση βίας, καθώς και τις μονομερείς ενέργειες, ειδικά την εφαρμογή στρατιωτικής δύναμης παρακάμπτοντας το Συμβούλιο Ασφαλείας. Ωστόσο, διατηρεί την ιδέα ότι η Ρωσία έχει το δικαίωμα να ενεργεί μονομερώς σε περιπτώσεις όπου οι εταίροι της δεν είναι προετοιμασμένοι για κοινές προσπάθειες (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 230).

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη συνεργασία με τα κράτη της CIS, ενώ ως δεύτερο στην ατζέντα βρίσκεται το ευρωπαϊκό ζήτημα, με στόχο από μέρους της Ρωσίας της δημιουργίας ενός διαφανούς και δημοκρατικού συστήματος συλλογικής ασφάλειας για τη διασφάλιση της ενότητας της ευρωατλαντικής περιοχής κατά τρόπο που να μην

επιτρέπει νέο κατακερματισμό (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 230). Η επέκταση του NATO θεωρείται σοβαρό εμπόδιο στην οικοδόμηση ενός τέτοιου συστήματος, καθώς εμποδίζει την περαιτέρω ενίσχυση των αρχών καλής γειτονίας, εμπιστοσύνης και συνεργασίας. Η Ρωσία θεωρεί τις προθέσεις του NATO να φέρει τη στρατιωτική του υποδομή πιο κοντά στα ρωσικά σύνορα ως παραβίαση της αρχής της αδιαίρετης ασφάλειας.

Παρ' όλα αυτά, είναι έτοιμη να συνεργαστεί με το NATO προκειμένου να διασφαλίσει τη σταθερότητα στην ευρωατλαντική περιοχή, αλλά αυτή η συνεργασία εξαρτάται από τον βαθμό ετοιμότητας της Συμμαχίας για ίση εταιρική σχέση. Επίσης, το συγκεκριμένο Δόγμα προτείνει τη χρήση του ΟΑΣΕ (Organization for Security and Co-operation in Europe - OSCE) αντί του NATO ως φόρουμ για δίκαιο διάλογο μεταξύ των κρατών μελών του ΟΑΣΕ για συλλογική συναίνεση στη λήψη αποφάσεων στον τομέα της ασφάλειας. Εκτός των παραπάνω, το Δόγμα του 2008 υπογραμμίζει τη σημασία της ανάπτυξης αμοιβαία επωφελών διμερών σχέσεων με τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Ιταλία, την Ισπανία, τη Φινλανδία και άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Οι σχέσεις της Ρωσίας με τη Μεγάλη Βρετανία και τα κράτη της Βαλτικής αναφέρονται στην έλλειψη βαθιάς συνεργασίας, αλλά δηλώνεται ότι η Ρωσία είναι πρόθυμη να δημιουργήσει ισχυρούς δεσμούς με βάση την αμοιβαία εξέταση των συμφερόντων (CIDOB International Yearbook, 2010, σελ. 230).

Το Δόγμα του 2010

Το δόγμα δημοσιεύθηκε στις 5 Φεβρουαρίου 2010. Σύμφωνα με αυτό το δόγμα, ρωσικά εθνικά συμφέροντα καθορίστηκαν ως η επιδίωξη να επεκταθεί ο κύκλος των κρατών εταίρων βάσει κοινών συμφερόντων, η διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας προασπίζοντας τα συμφέροντα και τους πολίτες της Ρωσίας. Στο πλαίσιο αυτό οι Ρωσικές Ένοπλες δυνάμεις θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν λειτουργικά εκτός Ρωσίας (π.χ. στη Γεωργία). Προς τούτο επιδιώκονταν η δημιουργία και εκπαίδευση «ειδικών σχηματισμών» και ένοπλων τμημάτων των Ενόπλων Δυνάμεων για χρήση προς τα συμφέροντα της Ρωσίας συμπεριλαμβανομένων εκείνων της οικονομίας της Ρωσίας.

Το Δόγμα υπογραμμίζει τους στρατιωτικούς κινδύνους και τις στρατιωτικές απειλές για τη Ρωσική Ομοσπονδία ως εξής (Varol, 2013, σελ. 54):

1) Η παγκόσμια ανάπτυξη στο παρόν στάδιο χαρακτηρίζεται από αποδυνάμωση της ιδεολογικής αντιπαράθεσης, μείωση του επιπέδου οικονομικής, πολιτικής και στρατιωτικής επιρροής ορισμένων κρατών (ή ομάδες κρατών) και συμμαχίες, καθώς και αύξηση της επιρροής άλλων κρατών με φιλοδοξίες για γενική κυριαρχία, πολυπολικότητα και παγκοσμιοποίηση διαφορετικών διαδικασιών,

2) Πολλές περιφερειακές συγκρούσεις παραμένουν άλυτες. Υπάρχει μια συνεχής τάση προς επίλυση αυτών των συγκρούσεων, ακόμη και σε περιοχές που συνορεύουν με τη Ρωσική Ομοσπονδία. Η υπάρχουσα «αρχιτεκτονική» διεθνούς ασφάλειας, συμπεριλαμβανομένων των διεθνών-νομικών μηχανισμών της, δεν εξασφαλίζει ίση ασφάλεια για όλα τα κράτη,

3) Συνεχίζει να υφίσταται ο κίνδυνος από τα πυρηνικά όπλα.

Ο Pugačiauskas (2012, σελ. 137) επισημαίνει πως σε ποιοτικούς όρους, το Δόγμα του 2010 μπορεί να θεωρηθεί ως μια νέα έκδοση του προηγούμενου, όπου διατυπώνονται κατευθυντήριες γραμμές για τη στρατιωτική πολιτική. Ωστόσο, το δόγμα δεν είναι αποκλειστικά στρατιωτικό, καθώς αντικατοπτρίζονται σε αυτό οι αλλαγές στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική της σύγχρονης Ρωσίας. Ως εκ τούτου αποτελεί ένα από τα εργαλεία τακτικού και στρατηγικού πολέμου στην «πολυδιάστατη διπλωματία» (multivector diplomacy) της Ρωσίας, ένα ορόσημο στον «πληροφοριακό» πόλεμο του οποίου ο ρεαλιστικός στόχος έγκειται στην απόκτηση όσο μεγαλύτερης δύναμης προκειμένου να κυριαρχήσει στη διεθνή πολιτική (Pugačiauskas, 2012, σελ. 137).

Το Στρατιωτικό Δόγμα του 2014

Το νέο στρατιωτικό δόγμα εγκρίθηκε από τον Putin στις 25 Δεκεμβρίου του 2014 και όπως το προηγούμενο δόγμα περιλαμβάνει εδάφια αφιερωμένα στις στρατιωτικές απειλές και κινδύνους. Μία σημαντική διαφορά είναι ότι σε σχέση με το δόγμα του 2010 η συνεργασία με το NATO δεν θεωρείται πλέον ως παράγοντας ενίσχυσης της συλλογικής ασφάλειας. Το NATO απλώς αναφέρεται ως πιθανό εταίρο για ισότιμο

διάλογο. (Sinovets & Renz, 2015, σελ. 1). Το νέο στρατιωτικό δόγμα της Ρωσίας χαρακτηρίζεται από το στενό δεσμό των αντιλήψεων για ξένες και εγχώριες απειλές και για τον λόγο αυτό η Μόσχα επεκτείνει ειδικότερα τις «μη γραμμικές» δυνατότητες πολέμου (Klein, 2015, σελ. 1). Ο όρος αυτός, αν και δεν αναφέρεται ρητά, εξηγήθηκε από τον Στρατηγό Valery Gerasimov (Герасимов Валерий²).

Τον 21ο αιώνα η διάκριση μεταξύ πολέμου και ειρήνης δεν είναι εύκολη, επειδή οι πόλεμοι δεν δηλώνονται πλέον επίσημα από τα κράτη. Αυτό αλλάζει τους κανόνες του πολέμου, απαιτώντας αυτό που το δόγμα αποκαλεί ως ολοκληρωμένη χρήση στρατιωτικής δύναμης και πολιτικών, πληροφοριακών και άλλων μη στρατιωτικών μέτρων. Αυτή η προσέγγιση συμπληρώνεται από έμμεσες και ασύμμετρες μορφές ανάπτυξης, υπό την έννοια της χρήσης ειδικών δυνάμεων, ένοπλων παράτυπων και ιδιωτικών στρατιωτικών εταιρειών (Klein, 2015, σελ. 9). Το εν λόγω Δόγμα ορίζει τη χώρα ως μια αυστηρά αμυντική οντότητα και έναν κατάλογο διατάξεων όπου η Ρωσία θα μπορούσε να παρακινηθεί να ενεργήσει στρατιωτικά έναντι άλλων χωρών (Pietkiewicz, 2018, σελ. 505).

Οι Virtaharju και Rantapelkonen (2015, σελ. 32) αναφέρουν πως το Δόγμα του 2014, όπως και του 2010, δημιουργεί μια εικόνα της Ρωσίας που αντιμετωπίζει διάφορες απειλές και τις αντιμετωπίζει μέσω της στρατιωτικής της ικανότητας. Περιλαμβάνει και αναγνωρίζει τις πτυχές του «υβριδικού πολέμου» προσδιορίζοντας τη φύση και τα χαρακτηριστικά των σύγχρονων πολεμικών επιχειρήσεων (modernwarfare) αλλά δεν περιγράφει ρητά τα τακτικά ή επιχειρησιακά μέσα της Ρωσίας για την διεξαγωγή αυτών των επιχειρήσεων. Ωστόσο, η κύρια λειτουργία του δόγματος είναι να νομιμοποιήσει την ύπαρξη και την ανάπτυξη του ρωσικού στρατού (Military Doctrine of the Russian Federation, 2014).

---

² Ο Βαλέρι Βασίλιεβιτς Γκερασίμοφ (ВалерийВасильевичГерасимов) γεννήθηκε στις 8 Σεπτεμβρίου 1955 στην πόλη Καζάν της Ρωσίας. Είναι απόφοιτος της Στρατιωτικής Σχολής του Καζάν (1971-73), της Στρατιωτικής Σχολής Θεωρακισμένων «Προεδρείο του Ανωτάτου Σοβιέτ του Ταταρστάν» (1973-77), της Στρατιωτικής Ακαδημίας Θεωρακισμένων «Στρατάρχης της ΕΣΣΔ Ρ. Μαλιμόφσκι» (1984-87) και της Στρατιωτικής Ακαδημίας του Γενικού Επιτελείου της Ρωσίας (1995-97). Στις 9 Νοεμβρίου 2012, ο Βαλέρι Γκεράσιμοφ ανέλαβε επικεφαλής του Γενικού Επιτελείου των Ενόπλων Δυνάμεων της Ρωσίας και, ταυτόχρονα, καθήκοντα υφυπουργού Άμυνας. (Πηγή: http://eng.mil.ru/en/management/deputy/more.htm?id=11113936@SD_Employee).

Πέραν του στρατιωτικού δόγματος που αναλύθηκε, οι επιδιώξεις τις εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας διαφαίνονται και από τη Ρωσική Εθνική Στρατηγική Ασφαλείας που εκδόθηκε το Δεκέμβριο του 2015 (Russian National Security Strategy, 2015). Η οποία αποτελεί βασικό έγγραφο στρατηγικού σχεδιασμού που καθορίζει τα εθνικά συμφέροντα και τις στρατηγικές εθνικές προτεραιότητες της Ρωσικής Ομοσπονδίας, καθώς και τους στόχους εξωτερικής πολιτικής που αποσκοπούν στην ενίσχυση της εθνικής ασφάλειας και στη διασφάλιση της σταθερής μακροπρόθεσμης ανάπτυξης της χώρας. Σύμφωνα με την Εθνική Στρατηγική τα μακροπρόθεσμα εθνικά στρατηγικά συμφέροντα και εθνικές στρατηγικές προτεραιότητες που έχουν σχέση με την εξωτερική πολιτική είναι (Russian National Security Strategy, 2015):

- 1) ενίσχυση της άμυνας της χώρας, διασφάλιση του απαραβίαστου της συνταγματικής τάξης, της κυριαρχίας, της ανεξαρτησίας και της εθνικής και εδαφικής ακεραιότητας της Ρωσικής Ομοσπονδίας,
- 2) αύξηση της ανταγωνιστικότητας της εθνικής οικονομίας,
- 3) εδραίωση του κύρους της Ρωσικής Ομοσπονδίας ως κορυφαίας παγκόσμιας δύναμης, της οποίας οι δράσεις στοχεύουν στη διατήρηση της στρατηγικής σταθερότητας και των αμοιβαία επωφελών συνεργασιών σε έναν πολυκεντρικό κόσμο.

Το πιο σημαντικό ίσως θέμα που επισημαίνεται είναι αυτό του κύρους και της ηγεσίας. Από την αρχή σχεδόν, η στρατηγική εκφράζει υπερηφάνεια για τον αυξημένο ρόλο της Ρωσίας στο παγκόσμιο σύστημα όσον αφορά στην επίλυση των σημαντικότερων διεθνών προβλημάτων. Επισημαίνει ότι ο παράγοντας «δύναμη» («σκληρή ισχύς») δεν μειώνεται στις διεθνείς σχέσεις, θέτοντας παράλληλα το στόχο τη στρατηγική αποτροπή και πρόληψη ένοπλων συγκρούσεων μέσω διατήρησης της πυρηνικής αποτροπής, αυξάνοντας τις αμυντικές ικανότητες, εξοπλίζοντας τις Ένοπλες Δυνάμεις με σύγχρονο οπλισμό αναπτύσσοντας στρατιωτικούς σχηματισμούς και άλλα τμήματα (othertroops) προωθώντας την καινοτομία της αμυντικής βιομηχανίας (Russian National Security Strategy, 2015).

1.4 Ευρασιανισμός και το «φαινόμενο Dugin»

Ιστορικά, διακρίνονται δύο προσεγγίσεις της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας, από τον 18^ο αιώνα και έπειτα: σύμφωνα με την πρώτη, η Ρωσία μιμείται τη Δύση, ενώ σύμφωνα με τη δεύτερη η Ρωσία προσπάθησε να αποτελέσει μία διαφορετική αφήγηση από τη δυτική, διατηρώντας τη μοναδικότητα της ταυτότητάς της (Kumar, 2018, σελ. 216). Σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, ο Ευρασιανισμός θα μπορούσε να γίνει αποδεκτός ως το πιο καθοριστικό στοιχείο της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής.

Η ευρασιατική ιδέα γεννήθηκε από την ανάγκη ενσωμάτωσης της περιοχής που κέρδισε κατά τη διάρκεια του πολέμου του με τον Κάρολο XII της Σουηδίας ο Μέγας Πέτρος, ο οποίος αποφάσισε να δημιουργήσει ένα νέο γεωγραφικό περίγραμμα που θα περιλάμβανε το νεοσύστατο έδαφος. Επιπλέον, τον 19^ο αιώνα ο Nikolai Danilevsky³, ήταν ο πρώτος που ορίζει την Ευρασία ως μια ξεχωριστή γεωγραφική οντότητα που διαχωρίζεται τόσο από την Ευρώπη όσο και από την Ασία (Varol, 2013, σελ. 38). Στη συνέχεια, η Ευρασιατική ιδεολογία αναπτύχθηκε ξανά στις αρχές της δεκαετίας του 1920 μεταξύ Ρώσων που μετανάστευσαν στη Δυτική Ευρώπη μετά την επανάσταση του Οκτωβρίου και τον εμφύλιο πόλεμο. Έχοντας επίγνωση του διακριτικού χαρακτήρα της Ρωσίας από την Ευρώπη, οραματίστηκαν τη Ρωσία ως ένα είδος γέφυρας μεταξύ Ανατολής και Δύσης, επιδιώκοντας έναν πνευματικό και γεωπολιτικό «τρίτο δρόμο». Οι Ευρασιατιστές υποστήριξαν ότι οι λαοί της Σοβιετικής Ένωσης, είτε είναι Σλάβοι και Ορθόδοξοι είτε Μουσουλμάνοι, είχαν συγχωνευτεί κατά τη διάρκεια των αιώνων της ρωσικής κυριαρχίας και πλέον μοιράζονταν το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που έθετε τις βάσεις για πολιτική ενότητα (Varol, 2013, σελ. 39).

Τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1990 άνοιξαν περαιτέρω το δρόμο για την άνοδο του νέου Ευρασιανισμού (Kumar, 2018, σελ. 217). Οι νεοφιλελεύθεροι κατηγορήθηκαν ότι συνθηκολόγησαν με τη Δύση και αγνόησαν τα συμφέροντα της Ρωσίας. Παράλληλα, η υποστήριξη που αναμενόταν από τη Δύση δεν

³Nikolay Yakovlevich Danilevsky, (1822-1885), Ρώσος φυσιοδίφης, ιστορικός και φιλόσοφος. Σύμφωνα με τον ίδιο, η Ρωσία και οι Σλάβοι θα πρέπει να παραμείνουν αδιάφοροι για τη Δύση και να επικεντρωθούν στην ανάπτυξη της πολιτικής απολυταρχίας, της δικής τους ιδιαίτερης πολιτιστικής κληρονομιάς. Πηγή: <https://www.britannica.com/biography/Nikolay-Yakovlevich-Danilevsky>

πραγματοποιήθηκε, κάτι που οδήγησε σε αμφισβήτηση των προσδοκιών που δημιουργήθηκαν από την ομάδα Yeltsin-Kozyrev και τις ελίτ της δυτικοποίησης.

Ενώ το Κομμουνιστικό Κόμμα εμφανίστηκε ως το κυρίαρχο κόμμα στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1995, υπήρξε έντονη πίεση στη ρωσική ηγεσία να αλλάξει την πορεία της φιλοδυτικής εξωτερικής πολιτικής της (Kumar, 2018, σελ. 217). Ο Kozyrev απομακρύνθηκε από το γραφείο και αντικαταστάθηκε από τον Yevgeny Primakov που ήταν υποστηρικτής του Ευρασιανισμού και ξεκίνησε αλλαγές στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας. Επισκέφτηκε την Τεχεράνη το 1996 και υπέγραψε συμφωνίες με το Ιράν. Το 1997, η Ρωσία και η Κίνα υπέγραψαν την «Κοινή Διακήρυξη για έναν Πολυπολικό Κόσμο και τη Διαμόρφωση Νέας Διεθνούς Τάξης». Πρότεινε επίσης την ιδέα της συνεργασίας μεταξύ Ρωσίας – Ινδίας – Κίνας (RIC) για την αντιμετώπιση της ηγεμονίας της Δύσης, μία συνεργασία που θεωρείται εν μέρει πρόδρομος του BRICS (Kumar, 2018, σελ. 217).

Ο Ευρασιανισμός είναι μια γεωπολιτική ταυτότητα που συνδυάζει διάφορα διακριτά στοιχεία. Πρώτον, αναφέρεται στη γεωγραφική θέση της Ρωσίας μεταξύ Ευρώπης και Ασίας. Επεκτείνει τη λογική της διατήρησης της «Heartland» ως του «γεωπολιτικού άξονα της ιστορίας». Δεύτερον, υποστηρίζει ότι η Ρωσία έχει μια μοναδική ιστορία που χαρακτηρίζεται από τον απολυταρχισμό της τσαρικής αυτοκρατορίας. Τρίτον, η προλεταριακή επανάσταση έδωσε μια νέα ταυτότητα στη Ρωσία, με θετικές και αρνητικές επιπτώσεις στη σύγχρονη ρωσική πολιτική. Τέταρτον, η Ρωσία διαδραμάτισε έναν μοναδικό ρόλο στην προστασία της Δύσης από την Ανατολή (έναντι των Μογγόλων) και της Ανατολής από τη Δύση (έναντι της χιτλερικής απειλής). Το γεγονός ότι οι Ρώσοι νίκησαν τον Ναπολέοντα και τον Hitler δημιούργησε ένα συναίσθημα μεταξύ των Ρώσων ως ένα μεγάλο Ευρασιατικό έθνος (Kumar, 2018, σελ. 217).

Στο πλαίσιο αυτό, υποστηρίχθηκε πως η Ρωσία έχει απομακρυνθεί από την ευρωπαϊκή επιλογή και ταυτίζεται με τη δική της πολιτιστική και ιστορική παράδοση που συχνά αναφέρεται ως Ευρασιανισμός. Ο Ευρασιανισμός επικρίνει τη «έλξη» της Ρωσίας από τη Δύση, ενώ μερικές φορές, θεωρείται επίσης ως γέφυρα μεταξύ της Δύσης και της Ανατολής. Ο Ευρασιανισμός «αναθέτει» στη Ρωσία τον στόχο της διασφάλισης ειρήνης και αρμονίας στην ευρασιατική περιοχή. Είναι επί της ουσίας μια ιδεολογική κατασκευή

για την αντιμετώπιση της επιρροής της Δύσης στην Ευρασία. Το γεωπολιτικό της περιεχόμενο προέρχεται από τις ρεαλιστικές θεωρίες της διεθνούς πολιτικής. Ο Ευρασιανισμός επιδιώκει να αποκαταστήσει το κύρος της Ρωσίας και ως εκ τούτου έχει τις ακόλουθες προτεραιότητες: (α) αποκατάσταση της υπερηφάνειας της Ρωσίας, (β) οικονομική ολοκλήρωση του πρώην σοβιετικού εδάφους, (γ) αντιμετώπιση της δυτικής απόπειρας αλλαγής του καθεστώτος στις γειτονικές χώρες, (δ) αποχώρηση από τη δυτικοκεντρική πολιτική και αναζήτηση εταίρων στην Ασία, (ε) προστασία της ρωσικής διασποράς στον πρώην σοβιετικό χώρο και (στ) στενή συνεργασία με την Κίνα (Kumar, 2018, σελ. 217-218).

Σημαντική μορφή στην ιδεολογία του Ευρασιανισμού και ιδίως του Νέο-Ευρασιανισμού είναι ο Dugin, ο οποίος προσδιορίζει την Ευρασία όχι ως διακριτή γεωγραφική περιοχή με μοναδικό πολιτισμό, αλλά από την άποψη της πολιτικής και ιδεολογικής αρχής. Το σημαντικότερο ιστορικό καθήκον του Ευρασιανισμού, όπως παρατηρεί, είναι να παρέχει στον κόσμο μια κοινή πλατφόρμα για τον αγώνα ενάντια στον Ατλαντισμό (Varol, 2013, σελ. 42).

Κατά συνέπεια, ο Νέο-Ευρασιασμός αντιστέκεται στην αμερικανική παγκόσμια ηγεμονία προκειμένου να διατηρήσει τις περιφερειακές αυτοκρατορίες ή την πολυπολικότητα. Το δόγμα του Ευρασιανισμού του Dugin αναφέρει ότι στη θέση των εθνικών κρατών, πρέπει να εμφανιστούν νέες πολιτικές μορφές, για να συνδυάσουν τη στρατηγική ενοποίηση των μεγάλων ηπειρωτικών ζωνών με το πολυδιάστατο σύνθετο σύστημα εθνικών, πολιτιστικών και οικονομικών αυτόνομων. Κάποια χαρακτηριστικά μιας τέτοιας οργάνωσης ζωνών και λαών μπορούν να παρατηρηθούν σε πρώην αυτοκρατορίες (για παράδειγμα ο Μέγας Αλέξανδρος, η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία κ.λπ.) αλλά και στις πιο πρόσφατες πολιτικές δομές (Varol, 2013, σελ. 42).

Στην ουσία, ο Dugin αναθεώρησε την προοπτική της Ευρασίας για να αντικατοπτρίζει τις ουσιαστικές παγκόσμιες μετατοπίσεις του κόσμου μετά το 1945 και το 1991, και με αυτόν τον τρόπο, μετατοπίζει το κέντρο βάρους της Δύσης κατά μήκος του Ατλαντικού στη Βόρεια Αμερική. Είναι οι ΗΠΑ που εκπροσωπούν τώρα τον κύριο αντίπαλο της Ευρασίας. Ενώ ο κλασικός Ευρασιανισμός ήταν ένα απομονωτικό δόγμα, ο Νέο-Ευρασιανισμός του Dugin υποστηρίζει ένα εντελώς διαφορετικό όραμα για τη θέση της

Ρωσίας στον κόσμο και υπό το πρίσμα ότι μια αντιπαράθεση μεταξύ Δύσης και Ανατολής είναι αναπόφευκτη (Varol, 2013, σελ. 43). Όπως αναφέρει ο Kumar (2018, σελ. 217), ο Dugin υποστήριξε ότι η Ρωσία πρέπει να κοιτάξει πέρα από τα υπάρχοντα σύνορά της, καθώς σε πολιτισμικούς όρους η Ρωσία είναι πολύ μεγαλύτερη και εκτείνεται σε όλες τις χώρες της Ευρασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΤΟ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑ

«The Balkans produce more history than they can consume»⁴

2.1 Ιδιαιτερότητες του βαλκανικού συστήματος

Γεωγραφικά, ο χώρος των Βαλκανίων ορίζεται από τα βόρεια σύνορα της Ελλάδος και τα μεσημβρινά (N-ΝΔ-ΝΑ) σύνορα της Ρουμανίας, της Κροατίας και της Ουγγαρίας που περιλαμβάνει τις χώρες Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Σερβία, Μαυροβούνιο, Κοσσυφοπέδιο, Αλβανία, Σκόπια και Βουλγαρία (Μέρτζος, 2012, σελ. 15). Τα Βαλκάνια χαρακτηρίζονται από περίπλοκη ιστορική, γεωπολιτισμική και γεωπολιτική δομή (Korkut & Mulalić, 2012, σελ. 107). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κουσκουβέλης (2001, σελ. 191), ο όρος «Βαλκάνια» που προσδιόρισε την προαναφερθείσα περιοχή *«χρησιμοποιήθηκε ως δηλωτικός γεωπολιτικών ιδιαιτεροτήτων, ακόμη δε και ιδιόμορφων – συνώνυμων με την καθυστέρηση – πολιτισμικών χαρακτηριστικών. Τα «Βαλκάνια», όπως και το παράγωγό τους «βαλκανοποίηση», υπήρξαν όροι και έννοιες συνώνυμες του πολυκερματισμού, της αστάθειας και της ετερογενούς πολυμορφίας. Η χρήση τους απέδιδε αρνητικές αξιολογήσεις και υποδήλωνε, κυριολεκτικά ή μεταφορικά, καταστάσεις έντασης, ανταγωνισμού και συγκρούσεων».*

Η ιδιαιτερότητα του Βαλκανικού συστήματος οφείλεται στο ότι αρκετά από αυτά τα έθνη δημιουργήθηκαν από την κατάρρευση της Οθωμανικής και Αυστροουγγρικής αυτοκρατορίας, με αισθήματα έχθρας και τάσεις ανεξαρτησίας, θρησκευτικής ποικιλομορφίας και επομένως θρησκευτικών διενέξεων, εμφάνιση του εθνικισμού και αυταρχικών καθεστώτων, αλλά και καθυστερήσεις όσον αφορά στην ανάπτυξή τους με βάση το δυτικό πρότυπο (Κουσκουβέλης, 2001, σελ. 192-195).

Ο Bieri (2015, σελ. 2) επίσης αναφέρει πως, η περιοχή εξακολουθεί να πλήττεται από διαφθορά, έλλειψη κράτους δικαίου, οργανωμένο έγκλημα, αναποτελεσματικούς κρατικούς μηχανισμούς και υποανάπτυκτες υποδομές. Επιπλέον, οι τοπικές δομές

⁴ Φράση που επώθησε από τον Winston Churchill (Πηγές: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/oct/03/the-guardian-view-on-the-balkans-hold-out-a-hand>, <https://www.euroclio.eu/event/can-europe-help-balkans-consume-history/>

εξουσίας παρουσιάζουν μικρή επιθυμία για πολιτική μεταρρύθμιση. Ως εκ τούτου, παρά τη βαθιά λαϊκή επιθυμία για ένταξη στην ΕΕ και την επίσημη πρόοδο προς την ένταξη, οι χώρες απέχουν πολύ από το να πληρούν τα πολιτικά και οικονομικά κριτήρια για την ένταξη στην ΕΕ (Bieri, 2015, σελ. 2). Σύμφωνα με τον Μέρτζο (2012, σελ. 15), οι χώρες των Βαλκανίων διέπονται από τα εξής χαρακτηριστικά:

α) *Αντιμετωπίζουν φαινόμενα, αν και σε διαφορετικό βαθμό, «όπως η πολιτική ρευστότητα, η θεσμική ανεπάρκεια, η ζωτική εξάρτηση από τους ευρω-ατλαντικούς σχηματισμούς, οι εκατέρωθεν αμφισβητήσεις, το οργανωμένο έγκλημα, οι μειονότητες και η καχεκτική οικονομία που δοκιμάζουν το πολιτικό σύστημά τους, την υποτιθεμένη «ευρωπαϊκή» ταυτότητά τους, ακόμη και τη συνοχή τους»,*

β) *«Οι πέντε από τις επτά προήλθαν από τον κατακερματισμό της Γιουγκοσλαβίας και στον νέο χώρο τους είναι νεαρά κράτη με περιορισμένα όρια. Η Βοσνία και το Κοσσυφοπέδιο είναι άμεσα προτεκτοράτα. Στο ιστορικά πρόσφατο παρελθόν η Βουλγαρία και η Αλβανία, που συμπληρώνουν την επτάδα, κινδύνευσαν σοβαρά να ενσωματωθούν στη Γιουγκοσλαβία. Έχουν κοινή κληρονομιά η Βουλγαρία με τα Σκόπια, η Αλβανία με τους Αλβανούς του Κοσσυφοπεδίου και των Σκοπίων»,*

γ) *«Στην επικράτειά τους αυξάνεται η επιρροή του Ισλάμ και της ισλαμικής Τουρκίας»,*

δ) *«Συνθέτουν τη Μεσοβαλκανική Ζώνη που αποτελεί σήμερα ενιαίο και κρίσιμο γεωπολιτικό χώρο» και η οποία «τελεί ακόμη υπό διαρκή εσωτερική διαμόρφωση».*

Ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί στην εμπόλεμη κατάσταση στη Γιουγκοσλαβία στις αρχές του 1990 (Korkut & Mulalic, 2012, σελ. 108). Η Γιουγκοσλαβία αποτελούνταν από «έθνη» που περιλάμβαναν έξι επίσημα αναγνωρισμένες δημοκρατίες, κάτι που οδηγούσε συχνά σε αναταραχές, λόγω εθνικιστικών και θρησκευτικών φιλοδοξιών. Ως αποτέλεσμα, το γιουγκοσλαβικό σύνταγμα τροποποιήθηκε πολλές φορές για να καλύψει διαφορετικές εθνικές ανάγκες και φιλοδοξίες. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου η διεθνής κοινότητα ήταν απασχολημένη με τη Μέση Ανατολή και την εισβολή στο Κουβέιτ από ιρακινές δυνάμεις και δεν θα μπορούσε να αποτρέψει την αποσύνθεση και τις ενδεχόμενες συγκρούσεις. Επομένως, η κυβέρνηση των ΗΠΑ στην

αρχή δεν παρενέβη στην κρίση της Γιουγκοσλαβίας θεωρώντας την ως ευρωπαϊκό ζήτημα (Korkut & Mulalić, 2012, σελ. 108).

Δεν είναι τυχαίο που τα Βαλκάνια έχουν ονομαστεί ως «πυριτιδαποθήκη της Ευρώπης», καθώς χαρακτηρίζονται από «εθνικιστικές διελκυστίνδες, αλυτρωτικές διεκδικήσεις, έντονους ανταγωνισμούς επιρροής ξένων – προς την περιοχή – δυνάμεων, καθώς και από πολιτικές αναταράξεις και συγκρούσεις στο εσωτερικό των κρατών της περιοχής» (Κουσκουβέλης, 2001, σελ. 191). Ο Djurdjivic (2009, σελ. 445) αναφέρει ότι τα Βαλκάνια είναι γνωστά για την κακή διαχείριση της διαφορετικότητας και όχι για τη συνύπαρξη των λαών τους, αν και ο πολιτισμικός πλουραλισμός αποτελεί σημαντικό μέρος της ιστορίας της περιοχής.

Στα Βαλκάνια συνυπάρχουν τρεις διαφορετικές θρησκείες (Καθολικισμός, Ορθόδοξος Χριστιανισμός, Ισλάμ), αλλά και διαφορετικές εθνοτικές ομάδες με σλαβική, λατινική, φιννο-ουγγρική, ελληνική και τουρκική καταγωγή (Djurdjivic, 2009, σελ. 445). Αυτό το μείγμα φυλών και πεποιθήσεων, που χαρακτηρίζεται από πολλούς ως «εκρηκτικό», έχει αναδειχθεί σε όλη την ιστορία ως ένα ομοιογενές *modus vivendi*. Όπως επισημαίνει και ο Kitromilides (2003, σελ. 445), οι ιστορικές εξελίξεις στα Βαλκάνια, και ειδικά μετά την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων το 1989-91, επιβεβαιώνουν διαχρονικά στερεότυπα σχετικά με τη νοτιοανατολική γωνία της ευρωπαϊκής ηπείρου ως περιοχή ακραίων, ενδημικών διαταραχών και επαναλαμβανόμενων συγκρούσεων. Ως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα που μπορεί να αναφερθεί είναι ο Πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία.

Το 1991, ο πόλεμος στην πρώην Γιουγκοσλαβία ξεκίνησε με την απόσχιση της Σλοβενίας και της Κροατίας και αργότερα εξαπλώθηκε στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, όπου το μέλλον της χώρας εξαρτάτο από τη συναίνεση και των τριών εθνικοτήτων της χώρας: των Σέρβων, των Κροατών και των Μουσουλμάνων. Πριν από τον πόλεμο, προέκυψε μια σημαντική συγχώνευση εθνικών και θρησκευτικών φιλοδοξιών με βάση την μακρινή και παλιά ιστορική και κοινωνικοπολιτιστική κληρονομιά των Σέρβων, Κροατών και Βοσνίων, ξεχωριστά (Korkut & Mulalić, 2012, σελ. 109).

Εκτός αυτού, στο τέλος των πρώτων πολυκομματικών εκλογών, τα εθνικά πολιτικά κόμματα κέρδισαν τις εκλογές. Αυτά τα εθνικά πολιτικά κόμματα δεν μπορούσαν να συμφωνήσουν στο ουσιαστικό ζήτημα του μέλλοντος της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Βόσνιοι και Κροάτες πολιτικοί υποστήριξαν την ιδέα ενός ανεξάρτητου και κυρίαρχου κράτους της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, σε αντίθεση με τους Σέρβους. Αυτό συνέβαλε στην τεράστια εθνοτική κινητοποίηση στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, η οποία κήρυξε την ανεξαρτησία της στις 6 Απριλίου 1992 (Korkut & Mulalić, 2012, σελ. 109). Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη ήταν πάντα *suigeneris*, καθώς κάθε «νέο» καθεστώς επηρεάστηκε από την παρουσία του «παλαιού» (Banović, 2012, σελ. 4). Αυτές οι κινήσεις προς την ανεξαρτησία ώθησαν τις σερβικές μειονότητες και στα δύο κράτη και την κροατική μειονότητα στη Βοσνία να επιδιώξουν μια σημαντική αλλαγή των συνόρων (Benkoná, 2016, σελ. 1). Ως αποτέλεσμα, την επόμενη ημέρα ξεκίνησαν ένοπλες συγκρούσεις.

Κατά τη διάρκεια των γεγονότων, οι Σέρβοι ανακήρυξαν τη δική τους Δημοκρατία Srpska Krajina στην Κροατία και το εθνικιστικό Σερβικό πολιτικό κόμμα και το Σερβικό Δημοκρατικό Κόμμα δήλωσαν τη δημιουργία της Δημοκρατίας Srpska στη Βοσνία, ενώ εθνικιστές Κροάτες δημιούργησαν το δικό τους μικρό κράτος, Herceg-Bosna. Ο πόλεμος στην Κροατία τελείωσε τον Ιανουάριο του 1992, κατόπιν κατάπαυσης του πυρός μεταξύ της κροατικής κυβέρνησης και των Σέρβων (Benkoná, 2016, σελ. 1). Επιπλέον, η συμφωνία της Ουάσινγκτον τερμάτισε τη σύγκρουση μεταξύ Κροατών και Βοσνιακών τον Μάρτιο του 1994, ωστόσο η αναταραχή μεταξύ των Κροατικών-Βοσνιακών δυνάμεων και των Σέρβων συνεχίστηκε. Η Επιχείρηση «Καταιγίδα» το 1995 είχε ως αποτέλεσμα την ανάκτηση παλαιότερων Σερβικών εδαφών στη Βοσνία από τον Βοσνιακό-Κροατικό στρατό. Το καλοκαίρι του 1995, οι σερβικές δυνάμεις άρχισαν να βομβαρδίζουν τη Σρεμπρένιτσα και εντός πέντε ημερών δολοφονήθηκαν περισσότεροι από 7.000 μουσουλμάνοι. Αυτή η γενοκτονία οδήγησε τις δυνάμεις του ΝΑΤΟ να βομβαρδίσουν Σερβο-Βόσνιες στρατιωτικές θέσεις, αλλά και να ξεκινήσουν οι ειρηνευτικές συνομιλίες στο Dayton στις 14 Σεπτεμβρίου (Benkoná, 2016, σελ. 1).

2.2 Η ειρηνευτική συμφωνία του Dayton

Πολλές ειρηνευτικές πρωτοβουλίες εισήχθησαν έως ότου υπογραφεί η Συνθήκη του Dayton. Τον Φεβρουάριο του 1992, προτάθηκε το πρώτο ειρηνευτικό σχέδιο, γνωστό

ως σχέδιο ειρήνης του Cutileiro. Αυτό ήταν το πρώτο ειρηνευτικό σχέδιο που εισήγαγε μια ιδέα της διαίρεσης της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης σε καντόνια. Τον Σεπτέμβρη του 1992 προτάθηκε το ειρηνευτικό σχέδιο Vance-Owen, το οποίο πρότεινε να οργανωθεί η Βοσνία-Ερζεγοβίνη ως αποκεντρωμένο κράτος με δέκα επαρχίες (τέσσερις επαρχίες Βοσνίων, τρεις επαρχίες Σέρβων, δυο επαρχίες Κροατών και μία Κροατών-Βόσνιων) και μια κεντρική κυβέρνηση (Korkut & Mulalić, 2012, σελ. 109).

Τον Ιούλιο του 1994 προτάθηκε το ειρηνευτικό σχέδιο Owen-Stoltenberg - το οποίο αργότερα μετονομάστηκε σε Σχέδιο Δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης - και το οποίο πρότεινε εθνική διαίρεση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης βάσει της οποίας το 49% του εδάφους πρέπει να ανήκει στους Σέρβους, το 33,5% πρέπει να ανήκει στους Βοσνίους και το 17,5% στους Κροάτες. Στη συνέχεια, το 1994 στην Ουάσιγκτον υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Πολιτειών, εγκρίθηκε η Συμφωνία της Ουάσιγκτον, η οποία ίδρυσε τη Βοσνιακή-Κροατική Ομοσπονδία. Η συμφωνία πρότεινε επίσης το ομοσπονδιακό σύνταγμα. Η Ομοσπονδία Βοσνίας-Ερζεγοβίνης έπρεπε να χωριστεί σε 10 καντόνια. Με βάση αυτή τη συμφωνία υιοθετήθηκε το Σύνταγμα της Ομοσπονδίας Βοσνίας-Ερζεγοβίνης από τη Συντακτική Συνέλευση της Ομοσπονδίας Βοσνίας-Ερζεγοβίνης που πραγματοποιήθηκε στις 30 Μαρτίου 1994 (Korkut & Mulalić, 2012, σελ. 109).

Ακολούθησε η Συνθήκη του Dayton, μια ειρηνευτική συμφωνία που είχε ως πρωταρχικό στόχο τον τερματισμό του πολέμου. Το κύριο ζήτημα των διαπραγματεύσεων Dayton ήταν η επίλυση των συγκρούσεων και η διατήρηση ενός ανεξάρτητου και λειτουργικού κράτους της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Οι ΗΠΑ κάλεσαν το 1995 στο Dayton του Οχάιο τα βασικά ενδιαφερόμενα μέρη – Izetbegović (πρόεδρο της Βοσνίας), Tuđman (πρόεδρο της Κροατίας) και Milošević (πρόεδρο της Σερβίας). Στις 21 Νοεμβρίου 1995, η Συνθήκη εγκρίθηκε, ενώ επιβεβαιώθηκε από όλες τις πλευρές στο Παρίσι στις 14 Δεκεμβρίου 1995 (Korkut & Mulalić, 2012, σελ. 110; Benková, 2016, σελ. 1). Σύμφωνα με την εν λόγω Συνθήκη, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη διαιρέθηκε σε δύο οντότητες: η Σερβική κυριαρχούμενη οντότητα Republika Srpska με τον έλεγχο του 49% της επικράτειας και η Κροατική-Βοσνιακή οντότητα όπου κυριαρχούσε η Ομοσπονδία Βοσνίας-Ερζεγοβίνης με τον έλεγχο του 51% της επικράτειας.

Και οι δύο οντότητες ελέγχονταν από μια 'χαλαρή' κεντρική κυβέρνηση. Από το 1995, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη τέθηκε υπό διεθνή επίβλεψη για μια απροσδιόριστη περίοδο έως ότου εξελιχθεί σε ένα σύγχρονο και λειτουργικό κράτος (The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, 1995; Korkut & Mulalić, 2012, σελ. 110; Benkonά, 2016, σελ. 1). Επιπρόσθετα, η Συνθήκη σχεδιάστηκε για να δημιουργήσει: α) νέους πολυεθνικούς και δημοκρατικούς θεσμούς και να διασφαλίσει τον σεβασμό των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών και του κράτους δικαίου, 2) ανασυγκρότηση μετά τη σύγκρουση προς μια βιώσιμη ειρήνη για τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, γ) αποτροπή της επανάληψης της σύγκρουσης ή την πιθανή επέκτασή της στην ευρύτερη περιοχή (Korkut & Mulalić, 2012, σελ. 110).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αποτίμηση και η αξιολόγηση της εν λόγω Συνθήκης. Η Συνθήκη του Dayton ως το νέο «κοινωνικό συμβόλαιο» σκιαγράφησε νέα πρότυπα και για άλλες μεταπολεμικές κοινωνίες. Ως εκ τούτου, χρησίμευσε ως παράδειγμα για συμφιλίωση, ανοικοδόμηση κοινωνιών που έχουν υποστεί πόλεμο και για την πολιτική αλλαγή. Εκτός αυτού υπαγόρευσε την ειρηνική επίλυση συγκρούσεων, την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των μειονοτικών δικαιωμάτων, την ισότητα, την πολιτική εκπροσώπηση, τη χρηστή διακυβέρνηση και το κράτος δικαίου (The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, 1995; Korkut & Mulalić, 2012, σελ. 110; Benkonά, 2016, σελ. 1).

Με την υποστήριξη υψηλών επιπέδων διεθνούς χρηματοδοτικής βοήθειας που δόθηκε στη Βοσνία, αναλήφθηκαν ενέργειες για την ανοικοδόμηση της υποδομής, των δικτύων παροχής ηλεκτρικής ενέργειας και των μεταφορών. Επιπλέον, εισήχθη ένα κοινό νόμισμα και δημιουργήθηκαν ενοποιημένοι στρατοί και υπηρεσίες πληροφοριών. Συνολικά, η Βοσνία έλαβε υποστήριξη 5 δισεκατομμυρίων δολαρίων από τη διεθνή κοινότητα για την οικοδόμηση του κράτους και την κάλυψη των αναγκών των επιστρεφόμενων προσφύγων (Benkonά, 2016, σελ. 2).

Εκτός των παραπάνω, δημιούργησε σύνθετες πολιτικές και θεσμικές δομές, όπως κρατικούς θεσμούς και πολύπλοκα συστήματα διακυβέρνησης⁵, ορισμένοι από τους οποίους, όμως, στερούνταν ευρείας αναγνώρισης, αξιοπιστίας και νομιμότητας (Korkut & Mulalić, 2012, σελ. 111). Παράλληλα, υπήρξε αμφισβήτηση της ισορροπίας που δημιουργήθηκε μεταξύ των εμπόλεμων μερών, περαιτέρω εθνική διάσπαση και αύξηση του εθνικισμού, καθώς και ανεπαρκής εφαρμογή της όσον αφορά στην ελεύθερη κυκλοφορία, στη διαδικασία επιστροφής των προσφύγων, στην απαίτηση για δικαιώματα ψήφου πριν από τον πόλεμο και στη δίωξη εγκληματιών πολέμου (Korkut & Mulalić, 2012, σελ. 112).

Παρομοίως, οι Seizovic και Simic (2016, σελ. 28) υποστηρίζουν ότι, τα βασικά επιτεύγματα της Συμφωνίας του Dayton, όπως η διακοπή του πολέμου και ο εκδημοκρατισμός της χώρας και οι διαδικασίες οικοδόμησης θεσμών είναι προφανείς, ωστόσο η συμφωνία απέτυχε να δημιουργήσει ένα πολιτικά σταθερό λειτουργικό κράτος και ένα ενωμένο έθνος, αποδεκτό από όλους τους πολίτες του. Αντίθετα, η συμφωνία συνέβαλε σημαντικά στη δημιουργία μίας διαιρεμένης κοινωνίας (και πολιτικής κοινότητας). Η χώρα δεν μπορούσε να πληροί τις απαιτήσεις και τα πρότυπα που έθεσε η Ευρωπαϊκή Ένωση, ιδίως τη συνταγματική μεταρρύθμιση που θεωρείται ότι αποτελεί προϋπόθεση για άλλες μεταρρυθμίσεις. Επιπλέον, παρά τα σημαντικά επιτεύγματα της συμφωνίας στον τομέα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δημιούργησε κρατική πολιτική δομή βασισμένη στην αρχή της αποκλειστικής εθνοτικής εκπροσώπησης των τριών κύριων λαών, εις βάρος των δικαιωμάτων του ατόμου (Seizovic & Simic, 2016, σελ. 28).

---

⁵Σε κυβερνητικό επίπεδο, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη είναι ημι-προεδρική Δημοκρατία με την οποία εκλέγονται άμεσα τρεις Πρόεδροι που ασκούν τη δικαιοδοσία τους σε ολόκληρη την επικράτεια της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Σύμφωνα με την κρατική δομή και οργάνωση, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη είναι ένα σύνθετο κράτος που αποτελείται από δύο οντότητες και την περιφέρεια Brcko. Όσον αφορά το πολιτικό σύστημα, είναι ένα δημοκρατικό κράτος με τον καταμερισμό των νομοθετικών και δικαστικών εξουσιών, το κράτος δικαίου, τον πλουραλισμό των πολιτικών κομμάτων, μυστική ψηφοφορία, ανεξάρτητα μέσα ενημέρωσης και δικαστικό σώμα, σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Όσον αφορά τη σχέση μεταξύ κεντρικών και τοπικών αρχών, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη είναι ένα εξαιρετικά αποκεντρωμένο κράτος με δύο εξαιρετικά συγκεντρωτικές οντότητες. Τέλος, όσον αφορά την κυριαρχία, βρίσκεται υπό την αιγίδα του Ύπατου Εκπροσώπου, του Γραφείου Ύπατου Εκπροσώπου (OHR) και των διεθνών οργανισμών και μεγάλων δυνάμεων (Korkut&Mulalić, 2012, σελ. 111).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η ΡΩΣΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

Все Балканы не стоят жизни одного русского солдата⁶ (Όλα τα Βαλκάνια δεν αξίζουν τη ζωή ενός Ρώσου στρατιώτη)

3.1 Ιστορική εξέλιξη

«Η παρουσία της Ρωσίας στα Βαλκάνια χρονολογείται τουλάχιστον από τις αρχές του 18ου αι., όταν ο Μεγάλος Πέτρος εκπόνησε μια πολιτική προσηταιρισμού των υπόδουλων χριστιανικών πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας [...] Η Ρωσία παραμένει μια μεγάλη δύναμη με σημαντική επιρροή στην περιοχή, λόγω των ιστορικών, πολιτικών και οικονομικών δεσμών που έχει με τις βαλκανικές χώρες» (Καραγιάννης, 2012, σελ. 87). Ιδίως μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, η Ρωσική παρουσία στα Βαλκάνια διακρίνεται σε δύο περιόδους. Κατά την πρώτη περίοδο (1991-1999), η παρουσία αυτή έδινε έμφαση στη Σερβία, χωρίς η Ρωσία να επιδιώκει την ανάπτυξη σχέσεων με άλλες χώρες. Η σχέση μεταξύ Κρεμλίνου-Βελιγραδίου αξιοποιήθηκε από τη Ρωσία προκειμένου να εξισορροπήσει την αμερικανική επιρροή στα Βαλκάνια και να αποσπάσει πολιτικά και οικονομικά ανταλλάγματα (Καραγιάννης, 2012).

Ο Πρόεδρος Yeltsin υποστήριξε ότι η Ρωσία πρέπει να οικοδομήσει την πολιτική της βάσει των μεγάλων σχέσεων δύναμης της Ρωσίας με τη Δύση. Κατά τη διάρκεια του πολέμου στη Βοσνία, ο Vitaliy Churkin, ο Ρώσος απεσταλμένος στα Βαλκάνια, κατέστησε σαφές ότι η Μόσχα εκτιμούσε τη συνεργασία της με τη Δύση. Το 1995, η Ρωσία υποστήριξε τη Συμφωνία Dayton παρά τις έντονες διαμαρτυρίες των Σέρβων της Βοσνίας. Αυτή η πολιτική συνεχίστηκε μετά την πολύ επικριτική φιλελεύθερη περίοδο της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής (1991-1995). Υπό τον υπουργό Εξωτερικών Evgheniy Primakov, η Ρωσία υποστήριξε και συμμετείχε ενεργά ακόμη και στις στρατιωτικές επιχειρήσεις που μείωναν αποτελεσματικά την επιρροή δημοφιλών και ριζοσπαστικών ηγετών όπως ο Radovan Karadzic από τη Βοσνιακή ηγεσία και τους στερούσαν πόρους το 1996-1998. Κατά την επέμβαση του NATO στο Κοσσυφοπέδιο,

⁶Παραφρασμένη φράση του Otto von Bismarck που αποδίδεται στον Александр III Александрович (Πηγή: Источники информации - портал История.РФ, <https://histrf.ru/biblioteka/b/ali Aleksandr-iii-gosudar-i-mirotvoriets-k-175-lietiiu-so-dnia-rozhdeniia-impieratora-vsierossiiskogho-ali Aleksandra-ali Aleksandrovicha>)

η Ρωσία δεν εξέτασε σοβαρά την παροχή στρατιωτικής υποστήριξης στη Γιουγκοσλαβία, καθώς η βασική επιδίωξη της Μόσχας ήταν να διατηρήσει τον ρόλο της μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων και να οδηγηθούν όλα τα εμπλεκόμενα μέρη σε διαπραγματεύσεις, όπου η Ρωσία θα ήταν μια εκ των σημαντικότερων διαμεσολαβητών (Samokhvalov, 2019, σελ. 192).

Κατά τη δεύτερη περίοδο (2000 και εξής) η ρωσική πολιτική στα Βαλκάνια επικεντρώθηκε στο Κοσοβαρικό και αξιοποίησε την ανεξαρτητοποίηση του Κοσόβου προκειμένου να επέμβει στη Νότια Οσσετία τον Αύγουστο του 2008. Συνολικά, *«η ρωσική εξωτερική πολιτική στα μετακομμουνιστικά Βαλκάνια χαρακτηρίζεται συνολικά από έλλειψη μακροχρόνιου σχεδιασμού και ευκρίνεια στόχων. Η Μόσχα αντιμετωπίζει τα Βαλκάνια ως ένα ενδιάμεσο χώρο μεταξύ της Δύσης και της πρώην ΕΣΣΔ, όπου διακυβεύεται το κύρος της Ρωσίας ως μεγάλης δύναμης. Εντούτοις, η ενσωμάτωση των περισσότερων βαλκανικών χωρών στις ευρωπαϊκές δομές στερεί πλέον από το Κρεμλίνο τη δυνατότητα καθοριστικής παρέμβασης στο βαλκανικό γίγνεσθαι»* (Καραγιάννης, 2012, σελ. 101).

Κατά την περίοδο αυτή, στην περιοχή των Βαλκανίων, η ρωσική σκέψη κυριαρχείται από τις ιδέες του Nikolai Patrushev, Διευθυντή της Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Ασφαλείας (πρώηνΚGB) από το 1999 έως το 2008 (διαδέχθηκε τον Vladimir Putin). Βασική του πεποίθηση είναι ότι η Ρωσία και η Δύση - ουσιαστικά, οι Ηνωμένες Πολιτείες - συμμετέχουν σε έναν πολιτικό και πολιτισμικό αγώνα μηδενικού αθροίσματος, κάτι που τον οδηγεί να εστιάσει την προσοχή του στην περιοχή των Βαλκανίων και ιδίως των δυτικών, όπου αυτός ο ανταγωνισμός είναι πιο εμφανής (Petrillo, 2013, σελ. 2; Galeotti, 2018, σελ. 4). Αυτή η πεποίθηση τον οδήγησε να δώσει προσοχή στον Leonid Reshetnikov, πρώην ανώτερο στέλεχος της ΚGB, στη συνέχεια της Υπηρεσίας Πληροφοριών Εξωτερικών και από το 2009 επικεφαλής του Ρωσικού Ινστιτούτου Στρατηγικών Σπουδών (RISI), ο οποίος πιστεύει ότι τα Βαλκάνια αντιπροσωπεύουν μια βασική πιθανή ευκαιρία για τη Ρωσία (Galeotti, 2018, σελ. 4).

Η αυξημένη δραστηριότητα της Ρωσίας στα Βαλκάνια από το 2000 και έπειτα αποτελεί μέρος της νέας προσέγγισης εξωτερικής πολιτικής στην περιοχή. Όταν η Σοβιετική Ένωση κατέρρευσε το 1991, η μετα-σοβιετική Ρωσία εξασφάλισε έναν μικρό ρόλο για

τα ίδια στα Βαλκάνια χρησιμοποιώντας την επιρροή της στα Ηνωμένα Έθνη (ΟΗΕ) για να υπερασπιστεί τη Σερβία κατά τη διάρκεια των Γιουγκοσλαβικών πολέμων της δεκαετίας του 1990. Ωστόσο, η εκστρατεία βομβαρδισμού του NATO το 1999 κατά τη διάρκεια του πολέμου του Κοσσυφοπέδιου και ο μετέπειτα περιορισμένος ρόλος της Ρωσίας στην προσωρινή αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στο Κοσσυφοπέδιο ενίσχυσε τις επιδιώξεις της Ρωσίας. Οι ρωσικές απειλές και οι επιχειρήσεις επιρροής δεν ήταν το κύριο επίκεντρο του NATO στα Βαλκάνια έως το 2014. Πριν από αυτό, η Δύση θεωρούσε το NATO ως μια σταθεροποιητική δύναμη σε μια περιοχή που είχε επανειλημμένα χαρακτηριστεί από πολιτική αστάθεια και βία με καταστροφικά αποτελέσματα για την ευρωπαϊκή ασφάλεια (Stronski & Himes, 2019, σελ. 4).

Ο στόχος του NATO στα Βαλκάνια είναι να διασφαλίσει ότι θα παραμείνει πολιτικά και κοινωνικά σταθερή περιοχή με συνθήκες ειρήνης. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι Ευρωπαίοι σύμμαχοί τους υποστήριξαν την ένταξη των Βαλκανίων στις ευρωπαϊκές δομές. Οι δυτικές δυνάμεις έχουν χρησιμοποιήσει τη δυνατότητα ένταξης στο NATO ή την ΕΕ ως κίνητρο για τη μετάβαση των βαλκανικών κρατών για τη βελτίωση του κράτους δικαίου, την ενίσχυση του πολιτικού ελέγχου του στρατού και την αύξηση της πολιτικής λογοδοσίας των κυβερνήσεων και των πολιτικών. Η προσάρτηση της Κριμαίας το 2014 και ο πόλεμος στην ανατολική Ουκρανία ώθησαν το NATO και την ΕΕ να εστιάσουν το ενδιαφέρον τους στην περιοχή και να δώσουν προτεραιότητα στην αντιμετώπιση της επιρροής της Ρωσίας, ιδίως μετά την προσάρτηση της Κριμαίας (Stronski & Himes, 2019, σελ. 4).

Η αυξανόμενη επιρροή της Ρωσίας στα Βαλκάνια διευκολύνθηκε εν μέρει από την τελευταία χρηματοπιστωτική κρίση, καθώς η περιοχή αναζητά νέες πηγές χρηματοδότησης. Από τη μία πλευρά, η κρίση αποκάλυψε έτσι την πλήρη έκταση της εξάρτησης της περιοχής από την ευρωπαϊκή οικονομία. Εάν βελτιωθούν οι οικονομικές προοπτικές της ΕΕ, η κατάσταση στα Βαλκάνια θα ανακάμψει επίσης χάρη στην αύξηση των επενδύσεων και στην αύξηση των εμβασμάτων από τη διασπορά. Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, έχουν χαθεί ορισμένοι σύνδεσμοι με την ΕΕ και προς το παρόν αντικαθίστανται από νέους επενδυτές, όπως η Κίνα, που χρηματοδότησε την κατασκευή σταθμών ηλεκτροπαραγωγής και δρόμων στη Σερβία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη

και Μαυροβούνιο, το Αζερμπαϊτζάν και την Τουρκία, η οποία δίνει έμφαση στις μουσουλμανικές περιοχές των Βαλκανίων που δεν είναι φιλικά διακείμενες στη Ρωσία, στη βάση της κουλτούρας και της κοινής οθωμανικής κληρονομιάς (Bieri, 2015, σελ. 3).

Η σοβαρότητα της τρέχουσας οικονομικής κρίσης, όμως έχει εγείρει σοβαρές αμφιβολίες μεταξύ των τοπικών κυβερνήσεων σχετικά με τη σκοπιμότητα της ένταξης στην ΕΕ, ενώ υπάρχουν και συζητήσεις κατά πόσο αυτή η ένταξη θα οδηγήσει σε περαιτέρω αστάθεια στην περιοχή, κάτι που αξιοποιείται από τη Ρωσία ώστε να κυριαρχήσει στην περιοχή (Blank, 2013, σελ. 3). Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, παρά την κρίση του ευρώ, η επιθυμία για ένταξη στην ΕΕ παραμένει διαδεδομένη στον πληθυσμό στα Δυτικά Βαλκάνια. Για αυτήν την περιοχή, η οικονομική υπόσχεση που διατηρεί η ΕΕ εξακολουθεί να είναι πολύ μεγαλύτερη από αυτήν της Ρωσίας. Η ΕΕ ενδιαφέρεται να δεχτεί τα κράτη των Βαλκανίων ως μέλη προκειμένου να παρέχει βιώσιμη ασφάλεια και ειρήνη, αλλά παραμένουν προβλήματα που χαρακτηρίζουν τόσο το εσωτερικά τα κράτη αυτά (στη βάση των αδυναμιών που αναφέρθηκαν παραπάνω), όσο και στις σχέσεις μεταξύ τους (Bieri, 2015, σελ. 3).

Το ζήτημα της ένταξης των βαλκανικών χωρών στην ΕΕ αποτελεί σημαντικό πεδίο διαμόρφωσης πολιτικής από μέρους της Ρωσίας. Η εμπειρία των βαλκανικών χωρών καταδεικνύει ότι η ολοκλήρωση με την Ευρώπη μέσω της ΕΕ, εάν όχι και του NATO, και η γενική διαδικασία εξευρωπαϊσμού είναι απαραίτητα και αποτελεσματικά μέσα για την πρόληψη περαιτέρω εθνοπολιτικών συγκρούσεων στην περιοχή (Blank, 2013, σελ. 4). Η προσπάθεια της Ρωσίας να αναστρέψει ή τουλάχιστον να μετριάσει τις συνέπειες αυτής της διαδικασίας επίλυσης συγκρούσεων αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της ευρωπαϊκής πολιτικής της για την πρόληψη περαιτέρω προόδου στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και τη δημιουργία μιας σφαίρας ρωσικής επιρροής που κυριαρχείται από κυβερνήσεις των οποίων η σύνθεση, οι πολιτικές και οι δομές μοιάζουν εκείνων της Ρωσίας. Στο βαθμό που τα Βαλκάνια παραμένουν ανεξάρτητα στην Ευρώπη, η ευρωπαϊκή ασφάλεια τόσο στις εξωτερικές υποθέσεις όσο και στην εσωτερική διακυβέρνηση πολλών βαλκανικών κρατών θα παραμείνει ατελής. Ταυτόχρονα, οι δραστηριότητες της Μόσχας στην περιοχή αποφεύγουν την πολυμέρεια και

αντικατοπτρίζουν την αμφιθυμία της έναντι αυτής της αρχής που βρίσκεται στο επίκεντρο του συνολικού σχεδίου της ΕΕ (Blank, 2013, σελ. 4).

Για παράδειγμα, το Κέντρο Ευρωπαϊκής Μεταρρύθμισης με έδρα το Λονδίνο διαπίστωσε ότι η Ρωσία όχι μόνο προσπάθησε να υπονομεύσει τις προσπάθειες για την οικοδόμηση μιας βιώσιμης Βοσνίας, αλλά και ότι η συνολική συμπεριφορά της στα Βαλκάνια ήταν γενικά θεμελιωδώς ευκαιριακή και είχε ως στόχο να αποδυναμώσει την εξουσία του NATO και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Blank, 2013, σελ. 2-3). Η Ρωσία εκλάμβανε ως γεωστρατηγική ήττα οποιαδήποτε διεύρυνση του NATO ή ενέργεια που συνέβαλε στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση κρατών που «ανήκαν» στη σφαίρα επιρροής της Ρωσίας. Από την άλλη πλευρά όμως, η προοπτική της ένταξης στην ΕΕ κρατών φιλικά προσκείμενων προς τη Ρωσία ενδέχεται να βοηθήσει την επίτευξη των στόχων της, καθώς αυτά κράτη ενδέχεται να εμποδίζουν τη λήψη αποφάσεων σε επίπεδο ΕΕ (Bieri, 2015, σελ. 3).

Εκτός των παραπάνω, ο τομέας της ενέργειας και ιδίως του φυσικού αερίου, είναι το κύριο μέσο εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας. Στην ετήσια ομιλία του 2005 προς το ρωσικό κοινοβούλιο, ο Πρόεδρος Putin δήλωσε ότι η κατάρρευση της ΕΣΣΔ ήταν η μεγαλύτερη γεωπολιτική καταστροφή του εικοστού αιώνα (Grigoriadis & Iordanidis, 2014, σελ. 11). Αυτή η παρατήρηση ερμηνεύτηκε ως ένδειξη της πρόθεσης του Putin να αποκαταστήσει τη ρωσική επιρροή στον μετα-σοβιετικό χώρο και να ανακτήσει τη χαμένη φήμη της υπερδύναμης της Ρωσίας και τον ρόλο του παγκόσμιου παίκτη. Προκειμένου να επιτύχει αυτούς τους στόχους, ο Putin ξεκίνησε με τη συγκέντρωση του ενεργειακού τομέα. Έτσι, καθιστώντας την ενεργειακή βιομηχανία τον πυρήνα της διεθνούς επιρροής της Ρωσίας, ο Putin μετέτρεψε την εξόρυξη και εξαγωγή πετρελαίου και φυσικού αερίου σε «απόλυτο εργαλείο» της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. (Grigoriadis & Iordanidis, 2014, σελ. 11).

Στο πλαίσιο αυτό, η Μόσχα επιδιώκει να ελέγξει τους αγωγούς από την Ευρασία προς τη Ρωσία και μετά την Ευρώπη, και έτσι να ορίσει την τιμή του φυσικού αερίου. Στη συνέχεια προσπαθεί να συνδέσει τα Βαλκάνια και άλλα κράτη με συμβάσεις μεγάλης εμβέλειας που περιορίζουν την ικανότητα αυτών των κρατών να αγοράζουν αέριο ελεύθερα σε πραγματικές τιμές της αγοράς. Η Ρωσία μπορεί επίσης να προσφέρει

μειωμένες τιμές, υπό την προϋπόθεση ότι ένα κράτος ενδεχομένως να παραιτηθεί από την ένταξή του στην ΕΕ και δεν θα στραφεί σε άλλον προμηθευτή, με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό οικονομικών και πολιτικών ανταγωνιστών (Blank, 2013, σελ. 6).

Εκτός της ενέργειας, η Ρωσία χρησιμοποιεί και το εργαλείο των άμεσων ξένων επενδύσεων (ΑΞΕ). Οι μεγαλύτεροι Ρώσοι επενδυτές στην περιοχή είναι εταιρείες που βασίζονται σε φυσικούς πόρους, με κυρίαρχες εταιρείες του πετρελαίου και του φυσικού αερίου (όπως η Gazprom, η Lukoil, η Itera, η Yukos και η Rosneft), αλλά εκπροσωπούνται επίσης σιδηρούχα και μη σιδηρούχα μέταλλα (όπως RusAl, NorilskNickel, Severstal και Meche). Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα της Σερβίας (Petrillo, 2013, σελ. 5).

Πιο συγκεκριμένα, το 2012 η Σερβική Υπηρεσία Προώθησης Επενδύσεων και Εξαγωγών αναφέρει ότι αυξήθηκαν οι ρωσικές ΑΞΕ και σε τομείς όπως ο χρηματοοικονομικός (η συντριπτική πλειονότητα των τραπεζών που δραστηριοποιούνται στη Σερβία είναι ξένης ιδιοκτησίας), των αγροδιατροφικών προϊόντων, των ακινήτων και φαρμακευτικής. Η ρωσική επιρροή στη χώρα γίνεται επίσης ισχυρότερη λόγω συμβάσεων δανείου για έργα υποδομής και οικονομική βοήθεια. Σύμφωνα με το EIU (Economist Intelligence Unit), το 2012 η Ρωσία συμφώνησε να δανείσει τη Σερβία 800 εκατομμύρια δολάρια για τη γραμμή Βελιγραδίου-Pancevo. Την ίδια χρονιά, η Μόσχα παρείχε στη Σερβία 300 εκατομμύρια δολάρια για γενικούς δημοσιονομικούς σκοπούς (Petrillo, 2013, σελ. 5).

Τέλος, θα πρέπει να τονιστεί πως η Μόσχα επικεντρώνεται και στην εκμετάλλευση των διχασμών και των συγκρούσεων εντός και μεταξύ των κρατών στα Δυτικά Βαλκάνια και την ευρύτερη περιοχή. Ολοένα και περισσότερο, οι συνομιλητές της δεν είναι πλέον κυβερνήσεις, αλλά περιθωριοποιημένοι παράγοντες που υποστηρίζουν μια ριζοσπαστική αντιδυτική θέση. Για παράδειγμα, από το 2014 η Ρωσία παρενέβη άμεσα στις εσωτερικές υποθέσεις του Μαυροβουνίου, της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και της πΓΔΜ. Επίσης διαθέτει σημαντική επιρροή στη Σερβία, παρόλο που ο κύριος εταίρος της εξακολουθεί να είναι ο Πρόεδρος της Aleksandar Vučić, ο οποίος συνεργάζεται με τη Ρωσία και τη Δύση (Bechev, 2018, σελ. 3).

3.2 Βοσνία - Ερζεγοβίνη

Το 1995, οι διεθνείς ειρηνευτικές προσπάθειες που κατέληξαν στην υπογραφή της ειρηνευτικής συμφωνίας του Dayton και οι σοβαρές προσπάθειες της διεθνούς κοινότητας κατευθύνθηκαν προς την ίδρυση ενός λειτουργικού κράτους στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Έκτοτε, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη έστρεψε την προσοχή της στην αποκατάσταση της περιφερειακής συνεργασίας με τις πρώην Γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες με στόχο τη διασφάλιση της εθνικής ασφάλειας και κυριαρχίας (Korkut & Mulalić, 2012, σελ. 107). Η Ρωσία διατηρεί στενούς δεσμούς με τη Σερβική Δημοκρατία (Δημοκρατία Srpska) στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Η προσάρτηση της Κριμαίας από την Ρωσία ήταν ευπρόσδεκτη από τους Σέρβους της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και μάλιστα έγινε λόγος για πιθανή δήλωση ανεξαρτησίας από την Ρωσία. Έτσι, η Ρωσία έχει επιρροή στο σύνολο ίσως του Βοσνιακού κράτους μέσω της Δημοκρατίας Srpska (Bieri, 2015, σελ. 2). Επίσης, ο Πρόεδρος Milorad Dodik της Σερβικής Δημοκρατίας ζήτησε διπλωματική και πολιτική υποστήριξη από τη Ρωσία για να αφηγήσει τη Δύση απειλώντας την απόσχισής της από τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (Bechev, 2018, σελ. 5). Γεγονός που καταδεικνύει την επιρροή που ασκεί η Μόσχα στους Σέρβους της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης.

3.3 Κόσσοβο

«Κοσσυφοπέδιο το λένε, αλλά θα 'πρεπε μάλλον να ονομάζεται ναρκοπέδιο, αφού η μικρή αυτή περιοχή της Βαλκανικής είναι κατάσπαρτη από νάρκες. Που παραμονεύουν όχι μόνο τους κατοίκους της, αλλά και τους γείτονες, και τη χερσόνησο του Αίμου ολόκληρη⁷»
(Μάριος Πλωρίτης)

Ο Baranovsky (2015, σελ. 256) επισημαίνει ότι η κρίση στο Κόσσοβο επηρέασε τις ιδέες της Ρωσίας σχετικά με τις σχέσεις της με άλλες χώρες με έναν πιο θεμελιώδη τρόπο από οποιοδήποτε άλλο γεγονός εκείνη τη δεκαετία. Η συνεχιζόμενη επανεκτίμηση των εθνικών συμφερόντων της Ρωσίας υπό το φως της κρίσης του Κοσόβου είχε σημαντικό αντίκτυπο στις βασικές γραμμές της εξωτερικής πολιτικής και

⁷ Πηγή: <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/to-narkopedio/>

της πολιτικής ασφάλειας της Ρωσίας, ιδίως όσον αφορά ζητήματα όπως ο ρόλος των στρατιωτικών παραγόντων και η χρήση βίας. Αν και η Μόσχα ενέκρινε τη λογική που προωθούσε το ΝΑΤΟ για την επίλυση της κρίσης στο Κοσσυφοπέδιο μέσω διεθνούς και στρατιωτικής παρουσίας στην επαρχία τον Ιούνιο του 1999 και μάλιστα συνέβαλε στην επιβολή αυτής της λύσης στο Βελιγράδι, δεν ήταν καθόλου ενθουσιασμένη για τις επακόλουθες εξελίξεις στην περιοχή (Baranovsky, 2015, σελ. 269).

Ουσιαστικά, το Κόσσοβο χρησιμοποιείται είτε ως ευκαιρία για στενότερη συνεργασία από άλλα έθνη είτε ως ευκαιρία δημιουργίας αναταραχών. Ειδικότερα, η εξάρτηση του Βελιγραδίου στη Μόσχα για υποστήριξη στο ζήτημα του καθεστώτος του Κοσσυφοπεδίου δίνει στους Ρώσους μία σημαντική ευκαιρία. Αυτό ήταν ορατό κατά την επίσκεψη του Sergei Lavrov στο Βελιγράδι, όταν η Ana Brnabic τον ευχαρίστησε για την βασική στάση της Μόσχας σχετικά με τη μη αναγνώριση του Κοσσυφοπεδίου ως κράτος και ο Πρόεδρος Aleksandar Vucic επιβεβαίωσε ότι η Σερβία δεν θα επιβάλει κυρώσεις στη Ρωσία (Galeotti, 2018, σελ. 9).

3.4 Σερβία

Όλες οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων έχουν χαμηλή θεσμική ισχύ, με μόνο τη Σερβία να έχει υψηλό επίπεδο. Ως εκ τούτου, η Ρωσία θα συνεχίσει να επιδιώκει τη δημιουργία πολιτικών συμμάχων στη Σερβία, αλλά και οικονομικής διείσδυσης (Galeotti, 2018, σελ. 8), κυρίως καθώς η Σερβία μπορεί να βοηθήσει τα σχέδια της Ρωσίας για μη περαιτέρω επέκταση του ΝΑΤΟ στην περιοχή (Fatić, 2010, σελ. 441).

Πιο αναλυτικά, ο Bieri (2015, σελ. 2) τονίζει πως η Σερβία αποτελεί τον κύριο εταίρο της Ρωσίας στα Βαλκάνια. Η στενή σχέση μεταξύ των δύο χωρών μπορεί να αποδοθεί στον ρόλο της τσαρικής αυτοκρατορίας ως προστάτη όλων των σλαβικών λαών. Η πολιτική υποστήριξη της Ρωσίας προς τη Σερβία στη σύγκρουση στο Κοσσυφοπέδιο ήταν κρίσιμης σημασίας. Η απόφαση της Ρωσίας, να μην αναγνωρίσει τη δήλωση ανεξαρτησίας του Κοσσυφοπεδίου το 2008, αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της θέσης της Σερβίας σε αυτή τη διαμάχη. Αυτό εξηγεί επίσης την υψηλή δημοτικότητα της Ρωσίας μεταξύ της σερβικής μειονότητας στο Κοσσυφοπέδιο (Bieri, 2015, σελ. 2). Από το 2008 η ρωσική εταιρεία Gazpromneft ελέγχει την εταιρεία πετρελαίου και φυσικού

αερίου NIS, τη μεγαλύτερη εταιρεία της Σερβίας. Επίσης, υπάρχει η λανθασμένη πεποίθηση στη Σερβία πως η Ρωσία έχει παράσχει στη χώρα πολύ μεγαλύτερη οικονομική βοήθεια από την ΕΕ, μία πεποίθηση που δημιουργήθηκε στη βάση της προπαγάνδας (Galeotti, 2018, σελ. 8). Επιπλέον, από το 2013, η Ρωσία και η Σερβία διατηρούν στρατηγική συνεργασία. Αυτό περιλαμβάνει τη στρατιωτική συνεργασία και τη συνεργασία πληροφοριών καθώς και συντονισμένες θέσεις σε διεθνείς φορείς.

Την ίδια χρονιά, η Σερβία έγινε παρατηρητής της στρατιωτικής συμμαχίας της Ρωσικής Οργάνωσης Συλλογικής Συνθήκης για την Ασφάλεια (CSTO) (Bieri, 2015, σελ. 2). Επίσης, η επιθυμία για συγχώνευση της πλειοψηφίας των Σερβικών περιοχών του βόρειου Κοσσυφοπεδίου με τη Σερβία έδωσε νέα ώθηση για την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία το 2014. Με σκοπό την προσέγγιση με την ΕΕ, η σερβική κυβέρνηση δε δείχνει σχετικό ενδιαφέρον. Η Ρωσία, από την άλλη πλευρά, επικρίνει τους συμβιβασμούς που επιτεύχθηκαν μεταξύ της σερβικής κυβέρνησης στην Πρίστινα και κατηγορεί ότι προδίδει τους Σέρβους του Κοσσυφοπεδίου (Bieri, 2015, σελ. 2). Επιπλέον, τα μέσα ενημέρωσης υπέρ του Νυčić παρείχαν σταθερά θετική κάλυψη από τη Ρωσία, με επαίνους για την πολιτική του προέδρου της Σερβίας για την ανάπτυξη της ασφάλειας και των οικονομικών δεσμών με τον Putin (Bechev, 2018, σελ. 5).

Επομένως, η Σερβία παραμένει όχι μόνο σύμμαχος, αλλά και βάση για ευρύτερες δραστηριότητες σε όλα τα Βαλκάνια, από τη συλλογή πληροφοριών έως την πολιτιστική προσέγγιση. Ωστόσο, εξακολουθεί να αναζητά την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η ΕΕ έχει ορίσει τη Σερβία, μαζί με το Μαυροβούνιο, ως τους πρωτοπόρους που ενταχθούν στην Ένωση έως το 2025. Η Σερβία συναλλάσσεται πολύ περισσότερο με τη Γερμανία και την Ιταλία μεμονωμένα από ό, τι με τη Ρωσία, παρά τη συμφωνία ελεύθερου εμπορίου μεταξύ των δύο χωρών. Επίσης, η Σερβία δεν εγκρίνει πάντα τις ρωσικές προσπάθειες στην περιοχή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το αποτυχημένο πραξικόπημα του Μαυροβουνίου, το οποίο σχεδιάστηκε από τη Σερβία, μετά το οποίο ο Nikolai Patrushev, ο γραμματέας του Συμβουλίου Ασφαλείας της Ρωσίας, έσπευσε στο Βελιγράδι για να εξομαλύνει την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί (Galeotti, 2018, σελ. 3).

3.5 Μαυροβούνιο

Η αποτυχία του πραξικοπήματος του 2016 δεν έθεσε τέλος στις φιλοδοξίες της Ρωσίας στα Βαλκάνια, αλλά αντίθετα κατέδειξε την ανάγκη μίας βαλκανικής στρατηγικής (Galeotti, 2018, σελ. 5). Τα τελευταία χρόνια η Μόσχα εξέτασε με ενδιαφέρον το Μαυροβούνιο, μια χώρα στην οποία η διείσδυση των ρωσικών ΑΞΕ είναι σημαντική, ειδικά στον εξορυκτικό τομέα και στον τουριστικό κλάδο. Η απόκτηση της ακίνητης περιουσίας είναι τόσο εντυπωσιακή που η κοινή γνώμη και ο τύπος μιλούν για την πώληση της γης του Μαυροβουνίου σε Ρώσους επενδυτές. Ταυτόχρονα, όμως, η πραγματική διάσταση των ρωσικών ΑΞΕ στην οικονομία του Μαυροβουνίου παραμένει δύσκολο να εκτιμηθεί λόγω της έλλειψης αξιόπιστων και επίσημων στατιστικών στοιχείων και λόγω του γεγονότος ότι ένα τεράστιο ποσοστό των ρωσικών επενδύσεων στη χώρα πραγματοποιούνται μέσω τρίτων χωρών, μέσω τοπικών εταιρειών ή με πληρωμή μετρητών (Petritto, 2013, σελ. 6). Επιπλέον, παρά το ότι η οικονομία του Μαυροβουνίου εξαρτάται έντονα από τους Ρώσους επενδυτές, οι ενέργειες της κυβέρνησης του Μαυροβουνίου ήταν πολιτικά ανεξάρτητες από τη Μόσχα από τότε που η χώρα κέρδισε την ανεξαρτησία από τη Σερβία το 2006 (Bieri, 2015, σελ. 2).

Ωστόσο, η Ρωσία εξακολουθεί να προσπαθεί να ασκήσει πολιτική επιρροή μέσω της αντιπολίτευσης και της σερβικής μειονότητας (Bieri, 2015, σελ. 2). Για παράδειγμα, ο κύριος αντιπολιτευόμενος συνασπισμός, το Δημοκρατικό Μέτωπο (DF), επέλεξε να ευθυγραμμιστεί με τη Ρωσία, ενάντια στην ένταξη της χώρας στο ΝΑΤΟ. Αν και η αρχική του εκστρατεία κατά της διαφθοράς υψηλού επιπέδου βρήκε απήχηση σε πολλούς φιλο-δυτικούς κατοίκους, το 2016 το DF είχε επιστρέψει στον σερβικό εθνικισμό και τον παλιό αντι-αμερικανισμό. Μιλούσε περί της θυματοποίησης των Σέρβων στην περιοχή - συμπεριλαμβανομένων των Μαυροβούνιων που αποτελούν μόνο ένα τμήμα Σερβίας και όχι ένα ξεχωριστό έθνος - από τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, ήδη από τη δεκαετία του 1990 (Bechev, 2018, σελ. 4).

3.6 Република Северна Македонија

Η μέχρι το 2019 πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (πΓΔΜ) είχε πάντα μία εποικοδομητική σχέση με τη Ρωσία. Η Ρωσία ήταν το πρώτο μόνιμο μέλος

του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ που αναγνώρισε την ανεξαρτησία της πΓΔΜ στις αρχές του 1992, πριν από τις Ηνωμένες Πολιτείες ή τα μεγάλα έθνη στη Δυτική Ευρώπη. Οι διαδοχικές κυβερνήσεις στα Σκόπια εξέτασαν τη Ρωσία ως πηγή οικονομικών και διπλωματικών ευκαιριών και όχι ως απειλή για την ασφάλειά τους. Ωστόσο, η απόφαση του Ζαεν για ένταξη της χώρας στο ΝΑΤΟ, που τέθηκε σε αναμονή από τον Απρίλιο του 2008 λόγω ελληνικού βέτο, διέρρηξε τις καλές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών (Bechev, 2018, σελ. 2). Επίσης, κατά την υπογραφή της Συνθήκης των Πρεσπών, ο Ζαεν κατηγόρησε τον Επιχειρηματία Ιβάν Σαββίδη για χρηματοδότηση αντιπάλων της συμφωνίας με την Ελλάδα (Bechev, 2018, σελ. 3; Samokhvalov, 2019, σελ. 194).

Η κυβέρνηση των Σκοπίων - όπως και της Σερβίας και της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης - αρνήθηκε να συμμετάσχει στις κυρώσεις της ΕΕ εναντίον της Ρωσίας, λόγω της προσάρτησης της Κριμαίας, ελπίζοντας να επιτύχει εντατικοποίηση της οικονομικής συνεργασίας (Bieri, 2015, σελ. 2). Επίσης, οι Ρώσοι εκμεταλλεύτηκαν την πολιτική κρίση του 2017 στα Σκόπια για να χαρακτηρίσουν ως «βαριά εξωτερική παρέμβαση» από ΕΕ και ΝΑΤΟ τις ενέργειες της Δύσης προκειμένου οι Σκοπιοί να αποδεχθούν την «αλβανική πλατφόρμα⁸» που σχεδιάστηκε στα Τίρανα. Ο στόχος ήταν να παρουσιαστεί η Ρωσία ως ελκυστικός σύμμαχος σε σύγκριση με τους παρεμβαίνοντες Δυτικούς, κάτι το οποίο είχε θετική ανταπόκριση, ιδίως από τις ελίτ της χώρας (Galeotti, 2018, σελ. 9). Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφέρεται ότι, οι εθνικιστές που υποστηρίζαν τον πρώην πρωθυπουργό Nikola Gruevski και το κεντροδεξιό VMRO-DPMNE θεωρούσαν όλο και περισσότερο τη Μόσχα ως τον κύριο ξένο προστάτη τους. Ενώ η ίδια η ηγεσία του κόμματος ήταν τυπικά υπέρ της ΕΕ και του ΝΑΤΟ, μεγάλα τμήματα της κοινωνίας ήχαν γίνει αντι-δυτικοί, εν μέρει ως αποτέλεσμα της εσωτερικής

---

⁸«Τα Αλβανικά κόμματα στην πΓΔΜ τον Ιανουάριο του 2017 είχαν υπογράψει κοινή διακήρυξη η οποία θα χρησίμευε ως πλατφόρμα για τη συμμετοχή τους σε μελλοντική κυβέρνηση συνασπισμού, προωθώντας τις πολιτικές – εθνικές τους επιδιώξεις, κίνηση που χαιρέτιστηκε από τη γειτονική Αλβανία ως "ιστορική"». Πηγή: <https://balkaninsight.com/2017/06/29/albanians-gather-to-secure-their-platform-in-macedonian-government-06-28-2017/>

πόλωσης που διευκολύνθηκε από τα μέσα ενημέρωσης που είναι πιστά στον Gruevski κατά τη διάρκεια της κρίσης μεταξύ 2015 και 2017 (Bechev, 2018, σελ. 4)

3.7 Αλβανία

Η Αλβανία θεωρείται σε μεγάλο βαθμό ότι προσφέρει λίγες ευκαιρίες στη Μόσχα. Αυτή φαίνεται μια ρεαλιστική προοπτική, δεδομένου ότι οι κυβερνήσεις της Αλβανίας επιδύκνυαν σταθερά φυλοαμερικανικές τάσεις. Για παράδειγμα ο Αλβανός υπουργός Εξωτερικών Ditmir Bushati θεωρούσε την Αλβανία ως προμαχώνα της Ουάσιγκτον ενάντια στην επιρροή της Ρωσίας στη Σερβία, Μαυροβούνιο, Σκόπια, Βοσνία και Κροατία (Galeotti, 2018, σελ. 9).

Η περίπτωση της Αλβανίας είναι χαρακτηριστική της χρήσης της προπαγάνδας από μέρους της Ρωσίας, ιδίως κατά την περίοδο της πολιτικής αστάθειας το 2019. Σε επίπεδο προπαγάνδας και παραπληροφόρησης, η Ρωσία είχε τη δυνατότητα να απεικονίσει την πολιτική βία ή τη θεσμική κατάρρευση στην Αλβανία ως μια άλλη αποτυχία της Δύσης και των πολυεθνικών θεσμών της, ενισχύοντας το μήνυμα ότι η ένταξη στο NATO δεν μπορεί να εξασφαλίσει σταθερότητα και ασφάλεια και ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν μπορεί να προωθήσει την ειρήνη και την ευημερία (Bugajski, 2019).

Σε περιφερειακό επίπεδο, μια ασταθής Αλβανία μπορεί να υπονομεύσει τη Μόσχα στην εκστρατεία της για αποσταθεροποίηση και απονομιμοποίηση του Κοσσυφοπεδίου ως ανεξάρτητου κράτους. Αξιωματούχοι του Κρεμλίνου ενθαρρύνουν τόσο τους Αλβανούς όσο και τους Σέρβους εθνικιστές σε μια προσπάθεια διακοπής των συνομιλιών μεταξύ Βελιγραδίου και Πρίστινας σχετικά με την ομαλοποίηση των διμερών κρατικών σχέσεων. Ρώσοι αξιωματούχοι, ακτιβιστές και μέσα ενημέρωσης επίσης ενθαρρύνουν τις αξιώσεις του Βελιγραδίου για το έδαφος του Κοσσυφοπεδίου (Bugajski, 2019).

Η Μόσχα διεισδύει επίσης στα αλβανικά μέσα ενημέρωσης και στα κοινωνικά δίκτυα, σε μία προσπάθεια να μειώσει τα φιλοαμερικανικά συναισθήματα και να περιορίσει τις πολιτικές και στρατιωτικές δεσμεύσεις προς το NATO. Κύριοι στόχοι της ρωσικής ανατροπής στα Βαλκάνια είναι οι νέοι που μπορεί να έχουν λίγη ή καθόλου μνήμη του

κομμουνισμού. Για παράδειγμα, η ρωσική πρεσβεία στα Τίρανα καλλιεργεί κοινωνικούς και πολιτιστικούς δεσμούς με ταλαντούχους νέους Αλβανούς ως μελλοντικούς υποστηρικτές των πολιτικών του Κρεμλίνου. Αυτό είναι εμφανές στο πρόγραμμα «Διεθνές Φόρουμ Νεολαίας» που χρηματοδοτείται από τη Ρωσία, το οποίο φέρνει σε επαφή νέους με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο από την Αλβανία και άλλα βαλκανικά κράτη με τη Ρωσικό πολιτισμό (Bugajski, 2019).

3.8 Βουλγαρία

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου σήμανε το τέλος του μοντέλου των σχέσεων Βουλγαρίας-Σοβιετικής Ένωσης. Μετά την κατάρρευση του σοβιετικού πολιτικού συστήματος στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η Βουλγαρία, όπως και άλλες χώρες μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας, ξεκίνησαν διαδικασία αναδιάρθρωσης του πολιτικού και οικονομικού μοντέλου σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα. Οι ιδεολογικοί, πολιτικοί και οικονομικοί δεσμοί, που είχαν χώρες της σοβιετικής σφαίρας για 45 χρόνια, κατέρρευσαν. Πλέον η Σοβιετική Ένωση θεωρήθηκε υπεύθυνη για όλες τις βουλγαρικές ατυχίες τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες Αναζητώντας τις νέες ευκαιρίες, που προσφέρει ο δυτικός κόσμος, οι πρώτοι μετα-ολοκληρωτικοί ηγέτες της Βουλγαρίας έφεραν τις διμερείς σχέσεις των δύο χωρών σε αδιέξοδο (Peeva, 2016, σελ. 538).

Στη δεκαετία του 1990 και στις αρχές της δεκαετίας του 2000, ο ευρωατλαντικός προσανατολισμός της Βουλγαρίας μεγάλωσε το χάσμα των σχέσεων μεταξύ Βουλγαρίας και Ρωσίας. Αναμφισβήτητα κύριο σημείο τριβής αποτελούσε η διείσδυση των Ηνωμένων Πολιτειών σε περιοχές που παραδοσιακά θεωρούνταν ότι ανήκαν στη ρωσική σφαίρα επιρροής. Παρόλα αυτά από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, το εσωτερικό πολιτικό περιβάλλον στη Βουλγαρία ευνοούσε την υλοποίηση των ρωσικών στόχων και συμφερόντων. Έτσι άρχισε η αναγέννηση των σχέσεων με κύριο ζήτημα τον ενεργειακό και οικονομικό τομέα. Βούλγαροι και Ρώσοι συζήτησαν τον διακανονισμό μακροπρόθεσμων παραδόσεων πετρελαίου στο πλαίσιο έργου μεταφοράς πετρελαίου από το Νοβορόσισκ στην Αλεξανδρούπολη στην Ελλάδα μέσω της βουλγαρικής πόλης Μπουργκάς. Συζητήθηκαν οι δυνατότητες επεξεργασίας

ρωσικού πετρελαίου στα διυλιστήρια Neftochim και Plama και πώλησής του σε αγορές τρίτων χωρών (Peena, 2016, σελ. 538).

Από το 2002 έως το 2004, μετά από αρκετές συνόδους κορυφής, καθιερώθηκε ένας νέος τύπος σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών με βάση τον οικονομικό τομέα. Οι πολιτικές επαφές έδωσαν την ευκαιρία σε 560 βουλγαρικές επιχειρήσεις να διεξάγουν εμπορικές δραστηριότητες στη Ρωσία (Peena, 2016, σελ. 540). Οι προοπτικές για την εντατικοποίηση της συνεργασίας κλάδους όπως η παραγωγή ενέργειας, η κατασκευή μηχανημάτων, οι υποδομές μεταφορών και ο τουρισμός φαίνονταν πλέον υλοποιήσιμοι. Η ενέργεια έγινε ο κύριος τομέας συνεργασίας και το 2005, το εμπόριο της Ρωσίας με τη Βουλγαρία ανήλθε σε 3 δισεκατομμύρια δολάρια (Peena, 2016, σελ. 540). Το 2007, μετά από διαπραγματεύσεις μιας δεκαετίας, η Βουλγαρία και η Ελλάδα υπέγραψε συμφωνία για την κατασκευή αγωγού στα εδάφη τους. Ο αγωγός Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη θα μετέφερε ρωσικό πετρέλαιο μέσω του λιμανιού του Μπουργκάς και του Ελληνικού της Αλεξανδρούπολης στο Αιγαίο Πέλαγος προς την Ευρώπη. Το ίδιο έτος η ρωσική κυβέρνηση έδειξε ενδιαφέρον για κατασκευή ενός πυρηνικού εργοστασίου στη Βουλγαρία (Peena, 2016, σελ. 540).

Το γεγονός ότι οι σχέσεις Βουλγαρίας-Ρωσίας εστιάζουν ως επί το πλείστον σε ζητήματα ενέργειας φαίνεται ήδη από τη δεκαετία του 2000. Η υποστήριξη του ρωσικού κράτους για εταιρείες ρωσικής προέλευσης αντικατοπτρίζει τη σημαντική επιρροή των ρωσικών εταιρειών στη βουλγαρική οικονομία, με βασικά παραδείγματα να είναι α) η συνάντηση υψηλού επιπέδου για θέματα που σχετίζονται με την ενέργεια (πυρηνική, έργα φυσικού αερίου και πετρελαίου) το 2008 και β) το ότι το έργο South Stream ήταν το κύριο επίκεντρο στις σχέσεις και συζητήσεις των δύο χωρών. Το 2009, όταν η κυβέρνηση του πρωθυπουργού Boyko Borissov εξέφρασε την απροθυμία της να συνεχίσει την κατασκευή χωρίς την έγκριση της ΕΕ, ο Ρώσος πρωθυπουργός Vladimir Putin και ο Πρόεδρος Dmitri Medvedev συμμετείχαν σε διαπραγματεύσεις με στόχο την άσκηση πίεσης στη Βουλγαρία. Στα τέλη του 2014 ο Putin κατηγόρησε τη Βουλγαρία ότι «θάβει το έργο SouthStream (Jirušeketal., 2014, σελ. 342).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρατήρηση των Jirušek et al. (2014, σελ. 342) ότι τα ρωσικά έργα που σχετίζονται με την ενέργεια στη Βουλγαρία ξεκίνησαν συχνά σε

περιόδους που οι αριστερές κυβερνήσεις (με επικεφαλής το σοσιαλιστικό κόμμα BSP που τείνει να υποστηρίζει ισχυρότερες σχέσεις με τη Ρωσία) ανέλαβαν την εξουσία και παρουσιάστηκαν προβλήματα όταν ανήλθαν στην εξουσία δεξιά κόμματα. Το πιο αξιοσημείωτο παράδειγμα είναι ο αγωγός South Stream, ο οποίος συμφωνήθηκε από την αριστερή κυβέρνηση με επικεφαλής τον πρωθυπουργό Sergey Stanishev και αργότερα ακυρώθηκε κατά τη διάρκεια της δεξιάς κυβέρνησης με επικεφαλής τον Boyko Borisov. Μάλιστα, στα τέλη Δεκεμβρίου 2015 η βουλγαρική ιδιωτική εταιρεία διανομής Overgas μήνυσε την Gazprom για διακοπή προμήθειας.

Το καλοκαίρι του 2019, δύο επισκέψεις υψηλού επιπέδου σηματοδότησαν την τρέχουσα εξέλιξη των σχέσεων μεταξύ Βουλγαρίας και Ρωσίας. Στις 25 και 26 Ιουνίου, μια βουλγαρική κοινοβουλευτική αντιπροσωπεία, με επικεφαλής την Πρόεδρο της Εθνοσυνέλευσης Tsveta Karayancheva επισκέφθηκε τη Μόσχα. Πριν από λίγες εβδομάδες μεταξύ 6 και 8 Ιουνίου, ο πρόεδρος της Βουλγαρίας Rumen Radev επισκέφθηκε επίσης τη Ρωσία για να λάβει μέρος στο Διεθνές Οικονομικό Φόρουμ της Αγίας Πετρούπολης, όπου είχε συνάντηση και συνομιλίες με τον Putin. (Kandilarov, 2019).

Ένα σημείο που τονίστηκε ήταν ότι ως πλήρες μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του NATO, η Βουλγαρία θα μπορούσε να βοηθήσει στην ανάπτυξη του διαλόγου αυτών των δύο οργανώσεων με τη Ρωσία. Ωστόσο, οι σχέσεις Βουλγαρίας-Ρωσίας χαρακτηρίζονται από την έμφαση στη συνεργασία σε επίπεδο ενέργειας. Η Karayancheva τόνισε ότι η Ρωσία είναι ένας σημαντικός εταίρος της Βουλγαρίας στον ενεργειακό τομέα, ο οποίος κατέχει ηγετική θέση στις διμερείς σχέσεις, αλλά και ότι υπάρχουν μεγάλες δυνατότητες εμβάθυνσης των διμερών ενεργειακών σχέσεων μεταξύ Ρωσίας και Βουλγαρίας ως μακροχρόνιων εταίρων. Η Karayancheva διευκρίνισε ότι η ενεργειακή συνεργασία πρέπει να συνεχιστεί σύμφωνα με τις αρχές - σκοπιμότητα, ανταγωνιστικότητα, διαφάνεια, ασφάλεια του εφοδιασμού και τιμές που βασίζονται στην αγορά. Σημείωσε επίσης ότι η Βουλγαρία ακολουθεί μια πολιτική που στοχεύει στη διασφάλιση της ενεργειακής ασφάλειας τόσο για τη χώρα όσο και για την Ευρωπαϊκή Ένωση (Kandilarov, 2019).

Σε αυτό το πλαίσιο επισημάνθηκε ότι η Βουλγαρία υποστηρίζει τη δυνατότητα να περάσει ένα τμήμα του λεγόμενου έργου ενεργειακής υποδομής «Turkish Stream» μέσω της επικράτειας της Βουλγαρίας στο πλαίσιο της δημιουργίας του περιφερειακού κόμβου αερίου των Βαλκανίων. Η βουλγαρική θέση είναι ότι δεν αντιτίθεται σε κανένα έργο που είναι σύμφωνο με την ισχύουσα ευρωπαϊκή νομοθεσία, συμβάλλει στην ασφάλεια του εφοδιασμού και στους στόχους της Ενεργειακής Ένωσης και είναι οικονομικά δικαιολογημένο. Δόθηκε ακόμα έμφαση στη συνεργασία μεταξύ Βουλγαρίας και Ρωσίας στην πυρηνική ενέργεια (Kandilarov, 2019).

Το Κρεμλίνο πιέζει τη Σόφια να ακολουθήσει πολιτική ενεργειακής εξάρτησης εδώ και πάνω από δύο δεκαετίες και συνεχίζει τις προσπάθειές του για πολιτική εκμετάλλευση της τοπικής ελίτ μέσω της περαιτέρω ενσωμάτωσης της χώρας στο Turkstream. Από το 2014, η Gazprom έχει δώσει προτεραιότητα στην αύξηση της ρωσικής προμήθειας φυσικού αερίου στη Δυτική Ευρώπη μέσω εναλλακτικών διαδρομών, με στόχο παράκαμψη της Ουκρανίας. Έτσι, το φιλορωσικό ενεργειακό λόμπι στη Σόφια προσπαθεί να πιέσει ενεργά τη Βουλγαρία να εδραιωθεί ως χώρα διέλευσης για το φυσικό αέριο του Ρωσίας (Grashkin A. 2020).

3.9 Ρουμανία

Η περίπλοκη ιστορία της Ρουμανίας με τη Ρωσία, ιδίως όσον αφορά τη Μολδαβία και την Υπερδνειστερία, δεν οδήγησε στη διαμόρφωση καλών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών, με επιδείνωσή τους το 2013 με την έναρξη της κρίσης στην Ουκρανία (Poręba, 2018; Kremlin Watch, 2020). Η Ρουμανία αναγνωρίζει την απειλή της ρωσικής παραπληροφόρησης και των ανατρεπτικών προσπαθειών τόσο για τη δική της εθνική ασφάλεια όσο και για την Ευρώπη γενικότερα (Rebegea, 2017; Kremlin Watch, 2020).

Αυτή η στάση αντικατοπτρίζεται όλο και περισσότερο σε κυβερνητικά έγγραφα και επίσημες δηλώσεις. Για παράδειγμα, το 2010 η σύγκρουση Ρωσίας-Γεωργίας χαρακτηρίστηκε ως αποσταθεροποιητικός παράγοντας. Η Στρατηγική Εθνικής Άμυνας της Ρουμανίας για την περίοδο 2015-2019 προσδιορίζει ρητά τη Ρωσία ως απειλή για την ασφάλεια της Ρουμανίας και της Ευρώπης. Σε μια σιωπηρή αναφορά στις ρωσικές προσπάθειες αποσταθεροποίησης, η έκθεση αναφέρεται επίσης σε απειλές στον

κυβερνοχώρο που ξεκίνησαν από εχθρικές οντότητες, κρατικές ή μη κρατικές και την αστάθεια στα Δυτικά Βαλκάνια ως κρίσιμα ζητήματα ασφαλείας για τη Ρουμανία (Kremlin Watch, 2020).

Ομοίως, η Στρατιωτική Στρατηγική της Ρουμανίας του 2016 προσδιορίζει τους υβριδικούς πολέμους, επιχειρήσεις πληροφοριών και επιθέσεις στον κυβερνοχώρο στον κατάλογο πιθανών στρατιωτικών κινδύνων και απειλών. Σύμφωνα με το Κέντρο Ανάλυσης Ευρωπαϊκής Πολιτικής (CEPA), η νέα Στρατηγική Εθνικής Άμυνας της Ρουμανίας καθιστά πολύ σαφές ότι η παράνομη προσάρτηση της Ρωσίας από την Κριμαία και οι ρωσικές ενέργειες στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου επηρεάζουν το περιφερειακό περιβάλλον ασφαλείας, το οποίο είναι σημαντικό και νέο στοιχείο του αμυντικού προσανατολισμού της Ρουμανίας (Kremlin Watch, 2020).

Από την άλλη πλευρά, το Κρεμλίνο θεωρεί τη Ρουμανία ως «φυλάκιο» του ΝΑΤΟ και μια σαφή απειλή (Ροξβα, 2018), διότι φιλοξενεί στοιχεία μιας αμερικανικής αντιπυραυλικής ασπίδας (Kremlin Watch, 2020). Επιπλέον, από το 2016, η Ρουμανία είχε τον δεύτερο υψηλότερο αμυντικό προϋπολογισμό στην Ανατολική Ευρώπη, ως μία επιβεβαίωση της δέσμευσής της προς το ΝΑΤΟ. Επίσης, φιλοξενεί έναν σταθμό άμυνας βαλλιστικών πυραύλων των ΗΠΑ και έχει συνεισφέρει στρατεύματα σε εκστρατείες υπό την ηγεσία των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ στο Ιράκ και το Αφγανιστάν. Η Μόσχα θεωρεί την ασπίδα πυραύλων στην Ανατολική Ευρώπη ως μεγάλο κίνδυνο και θα αναγκαστεί να ανταποκριθεί ενισχύοντας τη δική της ικανότητα πυραυλικών επιθέσεων. Τον Οκτώβριο του 2017, οι ρουμανικές αρχές απέδειξαν για άλλη μια φορά ότι λαμβάνουν σοβαρά υπόψη την απειλή της ρωσικής πολιτικής παραπληροφόρησης και προπαγάνδας, όταν το Ρουμανικό Εθνικό Συμβούλιο για την Τηλεόραση και το Ραδιόφωνο απέρριψε το αίτημα για ανανέωση άδειας του ρωσικού τηλεοπτικού καναλιού RTR (Kremlin Watch, 2020).

3.10 Κροατία

Η Κροατία είναι επιφυλακτική με τη Ρωσική Ομοσπονδία από τότε που απέκτησε την ανεξαρτησία της το 1991 λόγω της σχέσης της με τη Σερβία, διατηρώντας παράλληλα καλές σχέσεις σε επιχειρηματικό επίπεδο. Πρόσφατα, η Κροατία άρχισε να εκφράζει

ανησυχίες για τις συχνές κοινές στρατιωτικές ασκήσεις της Ρωσίας με τη Σερβία. Η χώρα προσπαθεί επίσης να καταστεί εναλλακτικός προμηθευτής φυσικού αερίου για την Κεντρική, Ανατολική και Νότια Ευρώπη αντί για τη Ρωσία (Šabić et al., 2020). Η Κροατία υποστήριξε γενικά τις ενέργειες της ΕΕ κατά της Ρωσικής Ομοσπονδίας και καταδίκασε τη βία στην Ουκρανία. Μετά την επιβολή των σχετικών κυρώσεων, ο πρέσβης της Κροατίας στη Μόσχα δήλωσε ότι η Κροατία συμμερίζεται τις αρχές της ΕΕ και δεν αναγνωρίζει την προσάρτηση της Κριμαίας. Η επιθετική ρωσική πολιτική και η ενίσχυση της αυταρχικής κυριαρχίας της στο εσωτερικό αύξησαν τη δυσπιστία (Šabić et al., 2020; Kremlin Watch, 2020α).

Η Κροατία, όπως και η Ρουμανία, αναγνωρίζουν τον κίνδυνο επιρροής της Ρωσίας μέσω της προπαγάνδας. Τον Νοέμβριο του 2016, η Πρόεδρος της Κροατίας Kolinda Grabar-Kitarović δήλωσε σε συνέντευξή της ότι ο ρωσικός υβριδικός πόλεμος μαζί με τις ρωσικές συνδέσεις με τη Σερβία με τη μορφή εκστρατείας πληροφοριών, πληροφοριών και παραπληροφόρησης αποτελούν απειλή στην άμεση γειτονιά της Κροατίας (Judson, 2015), αλλά δεν υπήρξε συγκεκριμένη δράση σε επίπεδο κρατικής διοίκησης και στρατηγικής (Kremlin Watch, 2020α).

Δημόσια, η Κροατία απαιτεί μεγαλύτερη δράση για την καταπολέμηση της ρωσικής παραπληροφόρησης. Η Κροατία ήταν ένα από τα οκτώ κράτη μέλη της ΕΕ που υπέγραψαν επιστολή ζητώντας από τον Ύπατο Αρμοστή της ΕΕ να πολεμήσει τη ρωσική προπαγάνδα, ειδικά στα Δυτικά Βαλκάνια. Σύμφωνα με το Υπουργείο Εξωτερικών της Κροατίας, η επιστολή προειδοποιεί για ολοένα μεγαλύτερη επιπλοκή και ένταση στην παραπληροφόρηση και τη διάδοση προπαγάνδας από εξωτερικούς παράγοντες γενικά", δήλωσε το Υπουργείο Εξωτερικών και Ευρωπαϊκών Υποθέσεων. Η προσοχή στρέφεται προς προσπάθειες να δημιουργήσει δυσπιστία και δυσaréσκεια με τη δημοκρατική τάξη, καθώς και προσπάθειες για δυσφήμιση της ΕΕ και των κρατών μελών, της διατλαντικής κοινότητας και των εταίρων (Kremlin Watch, 2020α).

3.11 Σλοβενία

Η Σλοβενία, σε αντίθεση με την Κροατία και τη Ρουμανία, δεν αισθάνεται απειλή από τη Ρωσία και δεν αναγνωρίζει κάποια άλλη απειλή εκτός της σύγκρουσης της

Ουκρανίας. Στη Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας από το 2010, η Σλοβενία αναφέρει υβριδικό πόλεμο, συμπεριλαμβανομένων εγκληματικών και άλλων παράτυπων μορφών πολέμου ως νέες μορφές απειλών για την ασφάλεια του μέλλοντος. Ωστόσο, αυτές οι απειλές αναφέρονται ως επί το πλείστον σε μη κρατικούς φορείς και ως κίνδυνος που συνδέεται με τη συμμετοχή σε διεθνείς επιχειρήσεις και αποστολές. Η Επιτροπή Άμυνας του Σλοβενικού Κοινοβουλίου διαπίστωσε τον Νοέμβριο του 2016 ότι η Σλοβενία δεν υπόκειται σε καμία μορφή απειλής ασφάλειας (Kremlin Watch, 2020β).

Ακόμα και μετά την προσάρτηση της Κριμαίας, η Σλοβενία διατήρησε ενεργειακούς οικονομικούς δεσμούς με τη Ρωσία, παρόλο που ισχυρίστηκε ότι υποστηρίζει πλήρως την ακεραιότητα της Ουκρανίας και τις συμφωνίες του Μινσκ. Υποστηρίζει επίσης την άρση των κυρώσεων κατά της Ρωσικής Ομοσπονδίας (AALEP, 2017; Kremlin Watch, 2020β). Στα στρατηγικά της έγγραφα, η Σλοβενία δηλώνει ότι η ενθάρρυνση της συνεργασίας ΕΕ-Ρωσίας είναι μία από τις προτεραιότητές της, ιδίως σε οικονομικό επίπεδο (AALEP, 2017; Kremlin Watch, 2020β). Άλλωστε, η Σλοβενία εξαρτάται από τις ρωσικές εισαγωγές ενέργειας. Περίπου το 42% των εισαγωγών φυσικού αερίου προέρχονται από τη Ρωσία και το 35% από την Αυστρία (AALEP, 2017).

Ενδεχομένως οι σχέσεις Ρωσίας-Σλοβενίας να οφείλονται στο ότι οι Σλοβένοι δεν έχουν αρνητικές ιστορικές εμπειρίες, αλλά αντιθέτως, έχουν μια αίσθηση κοινής σλαβικής ταυτότητας και εκτίμησης για τη συμβολή του Κόκκινου Στρατού στην απελευθέρωση μέρους της Σλοβενίας. Ως εκ τούτου, οι Σλοβένοι πολιτικοί τονίζουν τον αμοιβαίο σεβασμό για διαφορετικές απόψεις στις σχέσεις με τη Ρωσία, με συναντήσεις σε υψηλό επίπεδο ιεραρχίας (Kremlin Watch, 2020β).

3.12 Τουρκία

Για το μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του 1990, η Μόσχα έβλεπε την Τουρκία ως εντολοδόχο των Ηνωμένων Πολιτειών. Η Τουρκία προσπαθούσε να αντικαταστήσει τη Σοβιετική Ένωση στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία εκμεταλλευόμενη τις ιστορικές ενώσεις της με τους μουσουλμανικούς λαούς των περιοχών. Τουρκία και Ρωσία διέκειντο αντιδιαμετρικά αντίθετες σε θέματα όπως η Βοσνία, το Κοσσυφοπέδιο και η

Τσετσενία. Επιπλέον η Ρωσία έβλεπε τις αμερικανικές προσπάθειες για μετατροπή της Τουρκίας σε διάδρομο διέλευσης για εξαγωγές ενέργειας της Κασπίας (ιδίως του πετρελαίου και του φυσικού αερίου των Αζέρων) στην Ευρώπη, ως απειλή για τα συμφέροντά της (Hill F& Taspinar O. 2006, σελ. 84).

Αλλαγή στις σχέσεις των δύο χωρών επήλθε από τις αρχές τις δεκαετίας του 2000, από την εποχή του Recep Tayyip Erdogan για την Τουρκία και του Vladimir Putin για τη Ρωσία. Στο επίκεντρο των διμερών σχέσεων τέθηκε η οικονομία. Το εμπόριο μεταξύ των δύο χωρών έβαινε συνεχώς αυξανόμενο ιδίως σε ότι αφορά στον τομέα της ενέργειας και συγκεκριμένα στο φυσικό αέριο. Σε πολιτικό επίπεδο θέματα που αποτελούσαν «αγκάθια» στις μεταξύ τους σχέσεις, όπως το θέμα της Τσετσενίας και το Κουρδικό άρχισαν να ξεθωριάζουν (Hill & Taspinar, 2006, σελ. 84).

Παρά τη ρωσική εισβολή στη Γεωργία το 2008, τη σκληρή κριτική από τη Δύση και την ένταση Δύσης – Ρωσίας, η Τουρκία δεν υποβάθμισε τις σχέσεις της με τη Ρωσική Ομοσπονδία, αντιθέτως Τουρκικές κατασκευαστικές εταιρείες ευημερούσαν στη Ρωσία και περιορισμοί στην έκδοση visa είχαν αρθεί. Οι σχέσεις το 2010 έφθασαν σε επίπεδο στρατηγικής εταιρικής σχέσης με την πραγματοποίηση της πρώτης συνεδρίασης του Συμβουλίου Συνεργασίας Υψηλού Επιπέδου («High-Level Cooperation Council»), ενός μηχανισμού διακυβερνητικής συνεργασίας βασισμένο στις σχέσεις των δύο χωρών. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η Τουρκία ήταν το πρώτο μέλος του NATO που αγόρασε όπλα από τη Ρωσική Ομοσπονδία (Özel, 2016).

Οι σχέσεις Τουρκίας-Ρωσίας τα τελευταία χρόνια χαρακτηρίζονται από διακυμάνσεις. Τον Νοέμβριο του 2015, η Τουρκία κατέρριψε ένα ρωσικό στρατιωτικό αεροσκάφος για παραβιάσεις του εναέριου χώρου της (Kremlin Watch, 2020γ). Ως αντίποινα ακολούθησαν οικονομικές κυρώσεις από τη Μόσχα. Επίσης, παρά το γεγονός ότι είναι μέλος του NATO, η Τουρκία συνεργάζεται με το Κρεμλίνο στην άμυνα. Το φερόμενο πραξικόπημα του 2016 ήταν ένα σημαντικό ορόσημο στις σχέσεις των δύο χωρών. Η Ρωσία υποστήριξε το καθεστώς του Recep Tayyip Erdogan μετά το συμβάν. Έκτοτε, οι διμερείς σχέσεις στους τομείς της πυρηνικής ενέργειας, των αγωγών, των επενδύσεων και των όπλων έχουν αυξηθεί σημαντικά (Kremlin Watch, 2020γ).

Η απογοήτευση του Τούρκου Προέδρου Recep Tayyip Erdoğan με την ΕΕ και τις ΗΠΑ έχει οδηγήσει σε νέες ευκαιρίες για συνεργασία με τη Ρωσία, ακόμη και αν η Τουρκία είναι δύσκολα σύμμαχος (Galeotti, 2018, σελ. 6). Η δέσμευση του Erdoğan για μια «νεο-οθωμανική» επιθετικότητα έχει επίσης προκαλέσει ανησυχία στα κράτη της ΕΕ. Οι τουρκικές επενδύσεις σε τομείς από την εξόρυξη στο Κοσσυφοπέδιο έως τη στήριξη της στον αυτοκινητόδρομο Σαράγεβο-Βελιγραδίου, καθώς και η συμφωνία ελευθέρων συναλλαγών με τη Βοσνία, μπορεί απλώς να έχουν οικονομικό χαρακτήρα, αλλά συμβάλλουν στον φόβο ότι η Άγκυρα έχει μια ευρύτερη πολιτική ατζέντα στα Βαλκάνια και η Μόσχα - ιστορικά ένα αντίβαρο για τους Οθωμανούς στην περιοχή - μπορεί να επωφεληθεί από αυτό, δεδομένου και του ρόλου της Τουρκίας στο NATO (Galeotti, 2018, σελ. 6).

Η ειδική σχέση που υπάρχει μεταξύ των δύο χωρών, η λυκοφιλία όπως θα μπορούσαμε να τη χαρακτηρίσουμε περνάει από διάφορες εκφάνσεις. Η πώληση στην Τουρκία των ρωσικού πυραυλικού συστήματος S-400, αποτέλεσε πρόκληση για το NATO, ενθαρρύνοντας έμμεσα την πρόθεση του Τούρκου προέδρου να δρα εκτός του πλαισίου του NATO, στη Συρία και τη Βόρεια Αφρική. Με αυτόν τον τρόπο *«η Ρωσία κερδίζει τη νομιμοποίηση που χρειάζεται στη Μέση Ανατολή και στη Βόρεια Αφρική και ταυτόχρονα, χρησιμοποιεί τον τουρκικό στρατό σαν δούρειο ίππο»* (Δρίβας, 2020).

Η σχέση μίσους και αγάπης μεταξύ των δύο χωρών φαίνεται ότι οροθετούνται εν πολλοίς, από τον πιο ισχυρό εταίρο, τη Ρωσία. Η σχέση Putin με το Σύριο Πρόεδρο Άσαντ, όπως και οι καλές σχέσεις της Ρωσίας με Κούρδους της Τουρκίας, αποτελούν περιοριστικοί παράγοντες των Τούρκων. Επιπρόσθετο μέτωπο πιθανής αντιπαράθεσης και απόκλισης πολιτικών αποτελεί η σύγκρουση Αρμενίας – Αζερμπαϊτζάν. Τέλος η Τουρκία *«επιθυμεί και εκείνη από την πλευρά της να χρησιμοποιήσει την Ρωσία σαν δούρειο ίππο των συμφερόντων της και όταν αυτά αποκλίνουν, να γυρίσει στη νατοϊκή γραμμή.»* (Δρίβας, 2020).

3.13 Μολδαβία

Η Μολδαβία αν και δεν ανήκει στα Βαλκάνια, η γεωγραφική της θέση και οι σχέσεις της με τη Ρουμανία, την ΕΕ και το NATO, αλλά και οι ιστορικοί της δεσμοί με τη Ρωσία και

η παρουσία ρωσικής μειονότητας, καθιστούν τις σχέσεις περίπλοκες. Η Ρουμανία εργάζεται για την προώθηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης της Μολδαβίας, ενώ η Ρωσία προσπαθεί να την ενσωματώσει στην Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (Kremlin Watch, 2020δ). Η Μολδαβία έχει μια συμφωνία σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και από τον Μάιο του 2018 έχει καθεστώς παρατηρητή στην ΕΕ. Η ύπαρξη της αυτοανακηρυχθείσας Υπερδνειστεριακής Μολδαβικής Δημοκρατίας - η οποία είναι μια αυτονομιστική οντότητα όπου η Μολδαβία τεχνικά δεν έχει έλεγχο – αποτελεί για τους Μολδαβούς την πιο εμφανή και άμεση απειλή από την πλευρά της Ρωσίας (Kremlin Watch, 2020δ).

Από την άλλη πλευρά, η Ρωσία είναι σημαντικός προορισμός για τους Μολδαβούς διακινούμενους εργαζόμενους. Το 2017 η Ρωσία φιλοξένησε περίπου 500.000 εργαζόμενους από τη Μολδαβία (Rumer, 2017). Επίσης, το 2015 η Ρωσία ήταν η δεύτερη μεγαλύτερη εξαγωγική αγορά προϊόντων της Μολδαβίας, με 241 εκατομμύρια δολάρια, ενώ η Ρωσία προμηθεύει το μεγαλύτερο μέρος της ενέργειας της Μολδαβίας. Η Μολδαβία οφείλει στη Ρωσία πάνω από 6 δισεκατομμύρια δολάρια (Rumer, 2017). Ένα μεγάλο μέρος αυτού του χρέους οφείλεται από την Υπερδνειστερία στον ρωσικό ενεργειακό γίγαντα Gazprom για την παράδοση φυσικού αερίου. Μέχρι πρόσφατα, η Μολδαβία είχε σημειώσει μικρή πρόοδο ως προς τη διασφάλιση της ενεργειακής της ανεξαρτησίας από τη Ρωσία και τη διαφοροποίηση του ενεργειακού εφοδιασμού της. Το 2016, η κυβέρνηση της Μολδαβίας υπέγραψε μια νέα συμφωνία με έναν προμηθευτή με έδρα την Ουκρανία για την αντικατάσταση του παλαιού παρόχου. Εάν διατηρηθεί, αυτό θα μπορούσε να είναι ένα σημαντικό βήμα προς τη μείωση της εξάρτησης της χώρας από τη Ρωσία σε έναν κρίσιμο τομέα (Rumer, 2017).

Το 2019 υπήρξε μία μεταστροφή στις σχέσεις των δύο χωρών, υπό τον νέο κυβερνών συνασπισμό που ανήλθε στην εξουσία τον Ιούνιο. Ο Πρόεδρος Dodon πραγματοποίησε δύο ταξίδια στη Μόσχα κατά την πρώτη εβδομάδα του Σεπτεμβρίου, όπου συναντήθηκε με αρκετούς αξιωματούχους στις 2 Σεπτεμβρίου 2019 και στη συνέχεια με τον Putin στις 7 Σεπτεμβρίου. Κατά τη διάρκεια αυτών των ταξιδιών, η πρώτη προτεραιότητα του Dodon ήταν η διαπραγμάτευση των τιμών αερίου.

Δεδομένων των λίγων φυσικών πόρων ενέργειας, η Μολδαβία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στο ρωσικό αέριο (Hart, 2019).

Πιο πρόσφατα, διεξήχθη μια νέα συνεργασία με την κρατική εταιρεία φυσικού αερίου της Ουκρανίας Ukrtransgaz, για τη μεταφορά επιπλέον 1,5 δισεκατομμυρίων κυβικών μέτρων φυσικού αερίου ετησίως από τη Ρουμανία. Εκτός από την αντικατάσταση του ρωσικού φυσικού αερίου για την Ουκρανία μετά τη λήξη της σύμβασης προμήθειας της χώρας με τη Ρωσία στο τέλος του 2019, η συμφωνία επέτρεπε επίσης στη Μολδαβία να δημιουργήσει τα δικά της αποθέματα φυσικού αερίου σε ουκρανικές υπόγειες μονάδες αποθήκευσης φυσικού αερίου. Επιπλέον, ο Υπουργός Εξωτερικών και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης της Μολδαβίας, Nicu Popescu, επισκέφθηκε τη Μόσχα στις 11 Σεπτεμβρίου 2019 (Hart, 2019). Ο επίσημος σκοπός της επίσκεψής του ήταν να «ομαλοποιήσει» τις σχέσεις της Μολδαβίας με τη Ρωσία αλλά και να ζητήσει άνευ όρων και πλήρης απόσυρση των ρωσικών στρατευμάτων από το έδαφος της Μολδαβίας στην Υπερδνειστερία (Hart, 2019). Η Μολδαβία λόγω των εξαιρετικών σχέσεων με τη Ρουμανία βρίσκεται στο μέσω της γεωπολιτικής διελκυστίνδας, όπως και άλλες χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, μεταξύ Δύσης και Ρωσίας.

3.14 Ουκρανία-Κριμαία

Τα γεγονότα του 2014 στην Ουκρανία ανέδειξαν την επιρροή και αλληλεπίδραση της Ουκρανίας με το «σύστημα» των βαλκανικών χωρών. Η αναζωπύρωση ψυχροπολεμικού κλίματος μεταξύ Δύσης (ΕΕ – ΗΠΑ) από τη μία πλευρά και Ρωσίας από την άλλη, αύξησε το ενδιαφέρον τόσο των ΗΠΑ όσο και της Ρωσίας για τα Βαλκάνια. Η πολιτική της Ρωσίας απέναντι στην Ουκρανία έχει εξελιχθεί από μη φιλικές σχέσεις με τον Victor Yushchenko σε φιλική προσέγγιση και στη συνέχεια εκ νέου αντιπαράθεση για την επαναστατική αλλαγή εξουσίας στο Κίεβο τον Φεβρουάριο του 2014 (Tsygankov, 2015, σελ. 279).

Οι ενέργειες του Putin μετά την επανάσταση του Φεβρουαρίου στο Κίεβο δείχνουν τόσο την αλλαγή όσο και τη συνέχεια στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας. Αν και αυτές οι ενέργειες συνιστούσαν σημαντική κλιμάκωση, σε σχέση με την προηγούμενη συμπεριφορά της Ρωσίας απέναντι στην Ουκρανία, η κλιμάκωση των σχέσεων με το

Κίεβο αντανakλούσε επίσης ένα ευρύτερο πολιτικό πρότυπο των διεκδικητικών σχέσεων της Ρωσίας με τα δυτικά έθνη που υιοθέτησε το Κρεμλίνο από τα μέσα της δεκαετίας του 2000. Αυτό που κατέστησε δυνατή τη σύγκρουση της Ρωσίας με την Ουκρανία, ήταν η έλλειψη αναγνώρισης της Δύσης για τις αξίες και τα συμφέροντα της Ρωσίας στην Ευρασία, αφενός, και ο κρίσιμος ρόλος που διαδραμάτισε η Ουκρανία στην εξωτερική πολιτική του Κρεμλίνου, από την άλλη (Tsygankov, 2015, σελ. 279).

Η ρωσική κυβέρνηση ενσωμάτωσε την Κριμαία καταβάλλοντας μια περίπλοκη προσπάθεια, μέσω μη στρατιωτικών και στρατιωτικών μέσων, με έμφαση σε αφηγήσεις που δικαιολογούν την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία. Η ρωσική κυβέρνηση κατέφυγε στις γεωπολιτικές και ιστορικές ιδεολογίες της Ρωσίας για την Κριμαία. Επίσης, υπήρχαν δύο ακόμη σημαντικοί παράγοντες για την προσάρτηση της Κριμαίας (Biersack & O'Lear, 2014, σελ. 247): α) έλεγχος του ρωσικού στόλου της Μαύρης Θάλασσας με έδρα την Κριμαία και β) νέοι θαλάσσιοι εδαφικοί ισχυρισμοί που περιλάμβαναν μεγάλο μέρος του ενεργειακού δυναμικού της Ουκρανίας και των υφιστάμενων εγκαταστάσεων. Αυτές οι δύο δυνάμεις διαμορφώνουν τη σχέση που υπάρχει μεταξύ της Κριμαίας, του ενεργειακού τομέα και του Στόλου της Μαύρης Θάλασσας, η οποία στη συνέχεια συνδέεται με την επακόλουθη συμφωνία φυσικού αερίου με την Κίνα. Συνολικά, το ιστορικό παρελθόν και οι οικονομικές εξελίξεις στην Ασία και η ενεργειακή ισχύς της Ρωσίας αντιπροσωπεύουν τη σκέψη της Ρωσίας όσον αφορά στην Κριμαία, σε μία αλληλεξάρτηση ταυτότητας, πόρων και εδαφών (Biersack & O'Lear, 2014, σελ. 247).

Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία να τονιστεί είναι ότι, η προσάρτηση της Κριμαίας και ο πόλεμος στην ανατολική Ουκρανία έστρεψε εκ νέου το ΝΑΤΟ ενάντια στις ρωσικές απειλές στην Ευρώπη και αναζωογόνησε τις προοπτικές ολοκλήρωσης ευρωατλαντικών χωρών των Βαλκανίων (Stronski & Himes, 2019, σελ. 2).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΣΧΕΣΕΙΣ ΡΩΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας ανάμεσα από την Ανατολή και τη Δύση στο νοτιοανατολικό άκρο της Ευρώπης συνδέοντας τη γηραιά ήπειρο με την Αφρική και τη Μέση Ανατολή, συνιστά έναν εξόχως σημαντικό παράγοντα που ενισχύει την γεωπολιτική της δυναμική. Η Ρωσία είτε ως Τσαρική Ρωσία είτε ως Σοβιετική Ένωση είτε ως Ρωσική Ομοσπονδία, δεν έκρυψε το ενδιαφέρον της για την Ελλάδα δεδομένης και της διαχρονικής της επιδίωξης για δίοδο προς τη Μεσόγειο.

Με την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και την ανατολή του νέου διεθνούς πλαισίου οι σχέσεις της Ελλάδας και της Ρωσίας κατά τα πρώτα μετασοβιετικά χρόνια χαρακτηρίζονται γενικά ως φιλικές (- «τυπικές»). Η ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών δεν αποτελούσε θέμα προτεραιότητας για καμία από τις δύο χώρες (Σκοτινιώτης, 2017, 315). Ο λόγος κοινός: πλέον η Ρωσία αποτελούσε ένα αποδυναμωμένο κράτος έχοντας απωλέσει το κύρος της υπερδύναμης εκφράζοντας έντονη φυλοδυτική διάθεση.

4.1 Η περίοδος 1995-2000

Μετά το 1995 η Ρωσία αρχίζει να αναζητεί τρόπους άσκησης επιρροής στις χώρες που προέκυψαν από τη διάλυση τη Σοβιετικής Ένωσης. Παρατηρείται διαφοροποίηση της εξωτερικής της πολιτικής με κύρια επιδίωξη την αναβάθμιση του ρόλου της στο νέο διεθνές σύστημα. Η διαπίστωση ότι οι φιλελεύθερες οικονομικές μεταρρυθμίσεις δεν έφερναν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα οδήγησαν τη ρωσική πολιτική προς τον εθνικισμό. Η ανάληψη καθηκόντων Υπουργού Εξωτερικών από τον Evgeny Primakov σηματοδοτεί το πέρασμα σε μία νέα περισσότερο δυναμική και αποφασιστική εξωτερική πολιτική (Σκοτινιώτης, 2017, σελ. 316).

Υπό αυτό το πρίσμα η Ρωσία, επιδιώκοντας την ανάκτηση του παλιού της ρόλου ως υπερδύναμη και παράλληλα να μειώσει τον αντίστοιχο της Τουρκίας, παρατηρείται προσέγγιση με την ελληνοκυπριακή πλευρά αναλαμβάνοντας μάλιστα και διπλωματικές πρωτοβουλίες. Από την άλλη πλευρά η Ελλάδα και η Κύπρος αναζήτησαν έναν νέο σύμμαχο ώστε να εξισοροτηθεί η Τουρκική ισχύς. Κυριότερες

εκφάνσεις της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής εκείνης της περιόδου ήταν η πώληση όπλων στην Κύπρο (S 300), και η πρόταση για την επίλυση του Κυπριακού με ένα σχέδιο με το οποίο προωθούνταν και υποστηρίζονταν οι ελληνοκυπριακές θέσεις («Βασικές Αρχές για έναν Κυπριακό Διακανονισμό») (Grigoriadis & Iordanidis, 2014, σελ. 7).

Σε γενικές γραμμές οι σχέσεις μεταξύ Ελλάδας – Ρωσίας όσον αφορά στο χώρο του εγγύς περιβάλλοντος της Ελλάδας, προωθούσαν τη σταθερότητα και τη διατήρηση των συνόρων. Κύριο σημείο αποτελεί η κρίση στο Κόσσοβο με επιδίωξη της ελληνικής πλευράς να ανακόψει τον αλβανικό μεγαλοϊδεατισμό ενώ η ρωσική έβλεπε το θέμα του Κοσόβου ως το μέσο αύξησης του δυτικού παράγοντα και ιδιαίτερα των ΗΠΑ στην περιοχή.

4.2 Η περίοδος 2000-2009

Με την εκλογή και η ανάληψη της προεδρίας από Putin το 2000 οι καλές σχέσεις της Ελλάδας με τη Ρωσία συνεχίζονται. Σε αυτό συμβάλλει η διατήρηση φιλοδυτικής στάσης της Ρωσίας, εξαιτίας κυρίως του οικονομικού παράγοντα και της προσπάθειας της κυβέρνησης Putin να ανασυγκροτήσει τη ρωσική οικονομία. Επιπρόσθετα το τρομοκρατικό χτύπημα στις ΗΠΑ στις 11 Σεπτεμβρίου αποτέλεσε έναν ακόμα παράγοντα ο οποίος συνέβαλε θετικά στις ρωσο-δυτικές σχέσεις.

Οι φιλικές σχέσεις επιβεβαιώνονται από τη συνάντηση του Πρωθυπουργού Κώστα Σημίτη και του Ρώσου Προέδρου τον Ιούλιο του 2001. Πέραν των συζητήσεων σχετικά με τις σχέσεις των δύο χωρών και την ανάπτυξη στενότερων σχέσεων, συζητήθηκαν οι σχέσεις μεταξύ Ρωσίας και Ευρώπης καθώς και οι εξελίξεις στη ΝΑ Ευρώπη. Κατά τη συνάντηση επισημάνθηκε και από τις δύο πλευρές η βούληση διατήρησης του status quo στη βαλκανική χερσόνησο και η εναντίωση σε οποιαδήποτε αλλαγή των συνόρων. Επιπλέον ο Έλληνας Πρωθυπουργός δεσμεύτηκε για την ανάπτυξη πρωτοβουλιών, ενόψει ανάληψης της Προεδρίας του Συμβουλίου της ΕΕ το πρώτο εξάμηνο του 2003, προκειμένου να ενισχυθούν οι δεσμοί της Ρωσίας με την ΕΕ. Όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας, το κυριότερο θέμα που επικεντρώθηκαν οι συνομιλίες αποτέλεσε η κατασκευή του αγωγού Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη. Πάνω σε αυτό το

θέμα εκφράστηκε από το Ρώσο Πρόεδρο η ετοιμότητα της ρωσικής πλευράς προκειμένου να αναληφθεί η έναρξη κατασκευής του έργου.

Ο Ενεργειακός τομέας επανεμφανίστηκε στο προσκήνιο και κατά την επίσκεψη του Προέδρου Putin στην Ελλάδα το Δεκέμβριο του 2001. Εκφράστηκε η πεποίθηση του Ρώσου προέδρου για εμβάθυνση των διμερών σχέσεων ιδιαίτερα στον ενεργειακό τομέα. Επισημάνθηκε η δυνατότητα ρωσικών εταιρειών να πραγματοποιήσουν μεγάλα επενδυτικά σχέδια στον τομέα της ενέργειας συμβάλλοντας έτσι στην απελευθέρωση της ελληνικής οικονομίας (Grigoriadis & Iordanidis, 2014, σελ. 9). Ιδιαίτερη αναφορά έγινε την ανάληψη κατασκευής έργων αγωγών φυσικού αερίου και πετρελαίου είτε με τελικό αποδέκτη την Ελλάδα είτε διαμέσου της Ελλάδας προς Βαλκάνια και Ευρώπη. Επιπρόσθετα ο Ρώσος πρόεδρος προέτρεψε τον ελληνικό επιχειρηματικό κόσμο να αξιοποιήσει τους δεσμούς των δύο χωρών με ανάπτυξη επιχειρηματικής δράσης στη Ρωσία (Grigoriadis & Iordanidis, 2014, σελ. 9).

Σε συνέχεια του πνεύματος των συναντήσεων σε υψηλό πολιτικό επίπεδο, τον Οκτώβριο του 2002 συστάθηκε κοινή επιτροπή Ρωσίας-Ελλάδας, με προεδρεύοντες διπλωμάτες των Υπουργείων Εξωτερικών των δύο χωρών. Η κύρια αποστολή της επιτροπής ήταν η ανάπτυξη και προώθηση στρατηγικών συνεργασίας μεταξύ Ρωσίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης. «Η ρωσική κυβέρνηση είχε αποδώσει μεγάλη σημασία στην ελληνική Προεδρία της ΕΕ, αναμένοντας να αποκομίσει τα οφέλη στο πλαίσιο διαμόρφωσης μίας νέας στρατηγικής της ΕΕ έναντι της Ρωσίας» (Grigoriadis & Iordanidis, 2014, σελ. 10).

Με την αλλαγή Κυβέρνησης στην Ελλάδα το 2004 και την ανάληψη των καθηκόντων από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή οι καλές σχέσεις μεταξύ των δυο χωρών βελτιώθηκαν σε σημαντικό βαθμό. Η αιτιολογία της παγκόσμιας εκστρατείας κατά της τρομοκρατίας έδωσε την ευκαιρία για εμβάθυνση των σχέσεων. Οι κυριότεροι λόγοι από ελληνικής πλευράς για την ανάπτυξη περαιτέρω δεσμών με τη Ρωσία σε γενικές γραμμές ήταν (Triantaphyllou, 2012 σελ. 59): 1) Η στάση των ΗΠΑ απέναντι σε εθνικά ζητήματα (το ζήτημα του ονοματολογικού του κράτους των Σκοπίων). Για την Ελληνική Κυβέρνηση η Ρωσία αποτέλεσε την εναλλακτική λύση με μεγάλο ειδικό βάρος απέναντι στις μονομερείς αποφάσεις και πιέσεις των ΗΠΑ. 2) Η επιδίωξη να καταστεί η Ελλάδα

ενεργειακός κόμβος της ΝΑ Ευρώπης. 3) Η επιδίωξη της Αθήνας να διατηρήσει έναν ισχυρό σύμμαχο, μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, για την υποστήριξη των εθνικών θέσεων απέναντι στην προκλητική στάση της Τουρκίας (Triantaphyllou, 2012 σελ. 59).

Το 2004 πραγματοποιήθηκε επίσημη επίσκεψη του Έλληνα Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή, στη Μόσχα. Κατά την επίσκεψη υπεγράφησαν τρεις σημαντικές διακυβερνητικές συμφωνίες που αφορούσαν την περαιτέρω ενίσχυση της εταιρικής σχέσης και της συνεργασίας, καταπολέμηση της τρομοκρατίας και Κοινό Σχέδιο Δράσης των δύο χωρών για την περίοδο 2005-2006. Το τελευταίο αποτέλεσε το θεσμικό πλαίσιο για διεύρυνση της συνεργασίας και προώθηση νέων δράσεων στον τομέα του εμπορίου και της ενέργειας (Triantaphyllou, 2012 σελ. 59; Grigoriadis & Iordanidis, 2014, σελ. 12).

Οι ελληνορωσικές σχέσεις έφθασαν σε ένα υψηλό επίπεδο αυξημένης συνεργασίας τον Σεπτέμβριο του 2006 με την πραγματοποίηση στην Αθήνα τριμερούς συνόδου κορυφής Ρωσίας, Ελλάδος και Βουλγαρίας. Οι τρεις χώρες σύμφωνα με την επίσημη ανακοίνωση δήλωσαν την πρόθεση κατασκευής του αγωγού Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη. Κατά τη Τριμερή Σύνοδο ο Έλληνας Πρωθυπουργός δήλωσε στο Πρόεδρο Putin ότι η *«Ελλάδα θεωρεί τη Ρωσία εταίρο στρατηγικής σημασίας»* (Triantaphyllou, 2012 σελ. 59).

Στη συνεργασία στο μεγάλο έργο του αγωγού Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη, έρχεται να προστεθεί το 2007 η πρόταση του Putin για συμμετοχή της Ελλάδος σε ένα επίσης μεγάλο έργο, αυτό του αγωγού φυσικού αερίου South Stream. Με τον Έλληνα πρωθυπουργό να υιοθετεί δημόσια την ιδέα ότι ο αγωγός πετρελαίου Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη και ο αγωγός φυσικού αερίου South Stream θα μετατρέψουν την Ελλάδα σε ενεργειακό κόμβο (Blank, 2013, σελ. 7). Πέραν του τομέα της ενέργειας και της οικονομίας, οι σχέσεις σφυρηλατήθηκαν επιπρόσθετα λόγω της απόφασης της Ελληνικής Κυβέρνησης να προμηθευτεί ρωσικά οπλικά συστήματα (Τεθωρακισμένα Οχήματα Μάχης BMP – 3), διευρύνοντας έτσι περισσότερο τους τομείς συνεργασίας (Triantaphyllou, 2012 σελ. 59).

Αναφορά επίσης θα πρέπει να γίνει για τη στάση της Ρωσίας απέναντι στο Σχέδιο Αναν για την επίλυση του Κυπριακού. Η Ρωσία υποστήριξε τις θέσεις της Κυπριακής Κυβέρνησης ασκώντας ακόμα και βέτο σε ψήφισμα που προωθήθηκε από ΗΠΑ και Ηνωμένο Βασίλειο το οποίο αναβάθμιζε τη παρουσία του ΟΗΕ στην Κύπρο, σε περίπτωση που το δημοψήφισμα ενέκρινε το σχέδιο Αναν. Η Μόσχα με την αιτιολογία ότι το συγκεκριμένο ψήφισμα είχε ως στόχο την άσκηση πίεσης στους Κύπριους με σκοπό να επηρεαστεί το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, άσκησε βέτο. Η στάση αυτή της Ρωσίας μπορεί να ερμηνευτεί λόγω των ισχυρών οικονομικών σχέσεων που διατηρούσε η Ρωσία με την Κύπρο αλλά και εξαιτίας της ιδιαίτερης γεωστρατηγικής αξίας της Κύπρου στη λεκάνη της ΝΑ Μεσογείου και την περιοχή της Μ. Ανατολής. (Σκοτινιώτης, 2017, σελ. 320).

Από την άλλη πλευρά εξαιτίας των στενών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών, η Ελλάδα επικρίθηκε από Αμερικανούς Αξιωματούχους για τις επιλογές της στο ενεργειακό και όχι μόνο τομέα και τη διεύρυνση της συνεργασίας της με τη Ρωσία. Ευρωπαίοι και Αμερικανοί παρατηρητές χαρακτήρισαν την Ελλάδα ως τον «Δούρειο Ίππο» της Ρωσίας στη Δύση, ιδιαίτερα μετά τις επιχειρήσεις των Ρώσων στη Γεωργία (Triantaphyllou, 2012 σελ. 59).

Μεταβολή στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών σημειώθηκε το 2008. Ήδη από το 2006 Αμερικανοί και Ευρωπαίοι ασκούσαν πιέσεις στην Αθήνα εξαιτίας των επιλογών για στενές σχέσεις και συνεργασία με τη Μόσχα (Σκοτινιώτης, 2017, σελ. 317). Η άνοδος στην εξουσία του Μπορίσοφ στη Βουλγαρία, ο οποίος γενικά τηρούσε φιλοδυτική στάση και εξαιτίας της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008 και της μείωσης της τιμής του πετρελαίου, άρχισαν να ελαττώνονται οι προσδοκίες κατασκευής του αγωγού Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολης. Η στροφή της Άγκυρας προς την Τουρκία για κατασκευή του αγωγού πετρελαίου Σαμψούντας – Τσεϋχάν φαίνεται ότι απογοήτευσε τις ελληνικές προσδοκίες και συνέβαλλε στην αλλαγή ης στάσης της Ελληνικής Κυβέρνησης (Σκοτινιώτης, 2017, σελ. 318).

Οι σχέσεις επιδεινώθηκαν περαιτέρω εξαιτίας της θέσης που έλαβε η Υπουργός Εξωτερικών Ντόρα Μπακογιάννη στο ζήτημα της Ν. Οσετίας, η οποία τελούσε την περίοδο εκείνη πρόεδρος της Μόνιμης Συνέλευσης του ΟΑΣΕ. Η Ελλάδα ως μέλος του

NATO και του ΟΑΣΕ δεν θα μπορούσε να διαφοροποιηθεί από τους το γενικό πλαίσιο των Οργανισμών της Δύσης και να αναγνωρίσει την ανεξαρτησία της συγκεκριμένης περιοχής (Σκοτινιώτης, 2017, σελ. 319). Επιπρόσθετα η Ελλάδα είχε ακόμα έναν σημαντικό λόγο, ο οποίος άπτεται εθνικών θεμάτων. Η Ελλάδα ήταν (και είναι) μία από τις ελάχιστες χώρες που δεν έχουν αναγνωρίσει το Κόσσοβο ως ανεξάρτητο κράτος. Σημείο αναφοράς για αυτή τη θέση της Ελλάδας αποτελεί η Κύπρος και η παράνομη κατοχή του Βορείου τμήματός της.

4.3 Η περίοδος 2009-2015

Για τη Ρωσία και την Ελλάδα, η αρχή της δεκαετίας του 2010 ήταν μια άβολη και μετασχηματιστική περίοδος, η οποία είχε αντίκτυπο στις διμερείς σχέσεις τους. Η χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση στην Ελλάδα ανάγκασε την κυβέρνηση να αναζητήσει νέα σημεία ανάπτυξης στην οικονομία της χώρας και η «επανεκκίνηση» των ελληνο-ρωσικών σχέσεων θεωρήθηκε ως μία από αυτές τις ευκαιρίες (Aleksandrova, 2020). Όμως, η συμμετοχή στην ΕΕ και το NATO, καθώς και οι όροι που καθορίζονται από την «τρίοκα» των πιστωτών - Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΕΚΤ και ΔΝΤ - εμπόδισαν την Αθήνα να συνεχίσει τους στενότερους δεσμούς με τη Μόσχα. Στη δεκαετία του 2010, η διμερής συνεργασία σε στρατιωτικούς-βιομηχανικούς τομείς μειώθηκε σημαντικά, γεγονός που αναδιαμόρφωσε επίσης την πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων (Aleksandrova, 2020). Το πάγωμα των ελληνορωσικών σχέσεων είχε ήδη διαφανεί από την προεκλογική περίοδο και τις δηλώσεις του μετέπειτα Πρωθυπουργού Γεωργίου Παπανδρέου για επανεξέταση της συμμετοχής της Ελλάδας στο έργο της κατασκευής του αγωγού Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολης (Σκοτινιώτης, 2017, σελ. 320).

Ο αγωγός Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη ή το «South Stream», απέτυχαν να υλοποιηθούν, παρόλο που θα μπορούσαν να έχουν καταστήσει την Ελλάδα ένα σημαντικό ενεργειακό κέντρο για τη Νότια Ευρώπη. Η αμοιβαία επένδυση μεταξύ των δύο χωρών ήταν επίσης ανεπαρκής. Παρ' όλα αυτά, οι εξελίξεις στην ελληνική τουριστική βιομηχανία άνοιξαν νέες δυνατότητες συνεργασίας, ειδικά επειδή ένα σημαντικό μέρος της στοχεύει συγκεκριμένα στη ρωσική αγορά (μεταξύ άλλων εξελίξεων, η διαδικασία εισόδου στην Ελλάδα για Ρώσους πολίτες απλοποιήθηκε και ο

αριθμός των τακτικών πτήσεων μεταξύ των δύο χωρών αυξήθηκε) (Aleksandrova, 2020).

Η μείωση του διμερούς εμπορίου που προκλήθηκε από τη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση και την κρίση χρέους στην Ελλάδα αντιμετωπίστηκε ως επί το πλείστον έως το 2013 (Aleksandrova, 2020). Το 2014, οι σχέσεις μεταξύ Ρωσίας και Δύσης έλαβαν μια ξαφνική και σημαντική κάμψη, ακολουθούμενες από αντι-ρωσικές κυρώσεις, εξαιτίας της προσάρτησης της Κριμαίας. Ως απάντηση η Ρωσία προχώρησε σε απαγόρευση εισαγωγών τροφίμων από ΗΠΑ, ΕΕ και άλλες χώρες. Μέτρο το οποίο επηρέασε αρνητικά και τους Έλληνες παραγωγούς πλήττοντας την ελληνική οικονομία. Από τότε που εφαρμόστηκαν οι πρώτες κυρώσεις, και μέχρι σήμερα, η Αθήνα έχει προωθήσει την ιδέα της αναποτελεσματικότητας των κυρώσεων και έχει υποστηρίξει ενεργά τον τερματισμό τους (Aleksandrova, 2020).

Σε αυτή την περίοδο τόσο η Κυβέρνηση Παπανδρέου όσο και η κυβέρνηση Σαμαρά ουσιαστικά ταυτίζεται με τη Δύση σε ζητήματα που αφορούσαν τη Ρωσική ομοσπονδία. Χαρακτηριστικά αναφέρεται η έμμεση στήριξη της Γεωργίας για ένταξή της στο ΝΑΤΟ με την επίσκεψη στην Τυφλίδα του Έλληνα Υπουργού Εξωτερικών Δημήτρη Αβραμόπουλου. Ζήτημα που εύρισκε σαφώς αντίθετους τους Ρώσους και έθιγε τα συμφέροντα και το κύρος τους. Πρόκειται για την περίοδο που λόγω της οικονομικής κρίσης, της προσφυγής στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και του σαφούς περιορισμού των ελιγμών της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και της φιλοατλαντικής στάσης που τηρούσε, παρατηρείται και από την πλευρά της Ρωσίας μείωση του ενδιαφέροντος για διατήρηση των σχέσεων με την Ελλάδα.

4.4 Από το 2015 έως σήμερα

Εν μέσω της οικονομικής κρίσης όταν διακυβεύτηκε η χρεοκοπία της Ελλάδας και η ενδεχόμενη αποχώρησή της από την ευρωζώνη, ο Έλληνας Πρωθυπουργός Αλέξης Τσίπρας της νέας Ελληνικής Κυβέρνησης, ταξίδεψε στη Μόσχα το 2015 για να συναντήσει προσωπικά τον Putin (Efthymiouroulos, 2016, σελ. 83). Οι συναντήσεις μεταξύ του Έλληνα πρωθυπουργού και του Ρώσου που πραγματοποιήθηκαν την άνοιξη του 2015 χρησίμευσαν ως πολιτικό εργαλείο και για τις δύο πλευρές, καθώς η

Ρωσία αναζητούσε συμμάχους να αντιπαθθούν στις κυρώσεις της ΕΕ και η Ελλάδα προσπαθούσε να βελτιώσει τη διαπραγματευτική της θέση κατά τη χειρότερη περίοδο της οικονομικής της κρίσης (Efthymiopoulos, 2016, σελ. 83; Jirušek et al., 2017, σελ. 340).

Η νέα Ελληνική Κυβέρνηση προσπάθησε να καταστήσει σαφές ότι η ενέργεια θα αποτελέσει τρόπο για να βοηθήσει την Ελλάδα να ξεφύγει από τη λιτότητα. Αυτό έγινε ιδιαίτερα εμφανές στην επίσκεψη του Τσίπρα στη Μόσχα. Αν και ο Πούτιν δεν δέσμευσε κανένα σοβαρό χρηματικό ποσό για να βοηθήσει τα οικονομικά της Ελλάδας, ίσως η πιο σημαντική συμφωνία που υπεγράφη ήταν η συμμετοχή της Ελλάδας στο νέο έργο του αγωγού Turkish Stream, το οποίο αντικατέστησε το South Stream ως την κύρια οδό του ρωσικού φυσικού αερίου στη Νοτιοανατολική Ευρώπη (Chryssogelos, 2017, 18). Θα πρέπει, ωστόσο, να διευκρινιστεί ότι η Ελλάδα διαθέτει ένα καλά διαφοροποιημένο χαρτοφυλάκιο εισαγωγών φυσικού αερίου και, επομένως, η οικονομία της δεν εξαρτάται υπερβολικά από τις ρωσικές προμήθειες. Επίσης, δεδομένου του μικρού μεγέθους του τομέα φυσικού αερίου, οι προμήθειες φυσικού αερίου είναι ζήτημα χαμηλότερης σημασίας σε σύγκριση με ορισμένες άλλες χώρες των Βαλκανίων (Jirušeketal., 2017, σελ. 340).

Η μετέπειτα ακύρωση του SouthStream και η πρόταση για την κατασκευή του TurkishStream παρείχαν στην Ελλάδα έναν πιθανώς πιο ενεργό ρόλο ως μεταφορέας ρωσικού αερίου από την Τουρκία στην υπόλοιπη Ευρώπη. Σε αντίθεση με την περίπτωση του SouthStream, η Ρωσία σκόπευε να κατασκευάσει τον αγωγό μέχρι τα τουρκο-ελληνικά σύνορα για να αποφύγει τις συγκρούσεις με το δίκαιο της ΕΕ και να αφήσει τα γειτονικά κράτη να χτίσουν την υποδομή σύνδεσης (Jirušek et al., 2017, σελ. 340). Ωστόσο, η Ρωσία δεν έδειξε προθυμία να παράσχει στην Ελλάδα προπληρωμές περίπου 500 εκατομμυρίων ευρώ για να βοηθήσει στη δημιουργία της επέκτασης του TurkishStream μέσω της Ελλάδας. Παρέχοντας κεφάλαια στην Ελλάδα και δημιουργώντας διάλογο για μια νέα διαδρομή αγωγού φυσικού αερίου προς την Ευρώπη, το Κρεμλίνο θα μπορούσε τουλάχιστον να σηματοδοτήσει ότι προσφέρει εναλλακτικές λύσεις για τη Νότια Ευρώπη, και ιδίως την Ελλάδα, σε μια στιγμή ανάγκης, και θα μπορούσε να ελπίζει να λάβει υποστήριξη σε άλλα ζητήματα ως αντάλλαγμα.

Επιπλέον, η Ρωσία θα μπορούσε να προωθήσει το φυσικό αέριο στην Ευρώπη, να ενισχύσει τη θέση της στα Βαλκάνια και ταυτόχρονα να αποφύγει τις συγκρούσεις με το δίκαιο της ΕΕ (Jirušek et al., 2017, σελ. 340).

Ο Τσίπρας θεωρούσε τη Ρωσία ως πολιτιστικό και θρησκευτικό σύμμαχο της Ελλάδας, πηγή μακροπρόθεσμων στόχων και υλοποίησης της εθνικής διαδικασίας στρατηγικού σχεδιασμού, για ένα προβλέψιμο σχέδιο προβολής βιώσιμης ανάπτυξης, που είναι πιο κοντά στις χώρες BRICS από τη «συντηρητική» Ευρωπαϊκή Ένωση. Η επιθυμία του πρωθυπουργού Τσίπρα ήταν να δημιουργήσει τελικά μια νέα «πραγματικότητα», να δράσει παρά να σχεδιάσει, να εξισορροπήσει τις επιλογές εξωτερικής πολιτικής και να ενισχύσει την εμπορική αποτελεσματικότητα της Ελλάδας με το ανατολικό ημισφαίριο και τους παγκόσμιους υποστηρικτές, όπως η Ρωσία. (Efthymiopoulos, 2016, σελ. 84).

Η Ελλάδα συνέχισε να προσβλέπει σε μία προσοδοφόρα ενεργειακή συμφωνία και στις αρχές του 2018 αρνήθηκε να συναινέσει με μέλη της ΕΕ στην υπόθεση Skripal. Το κλίμα αυτό, όμως, μεταξύ των δύο χωρών διαταράχτηκε το 2018 (Bechev, 2018, σελ. 2). Στις 11 Ιουλίου 2018 η Αθήνα απέλασε δύο Ρώσους διπλωμάτες και απαγόρευσε την είσοδο δύο άλλων. Το προσωπικό της Μόσχας κατηγορήθηκε ότι παρεμβαίνει στην τοπική πολιτική στη βόρεια Ελλάδα κατά της συμφωνίας των Πρεσπών που υπέγραψαν οι Τσίπρας και Zaev. Η Ρωσία έλαβε αμοιβαία δράση εναντίον διπλωματών στην ελληνική πρεσβεία και η διαμάχη κλιμακώθηκε περαιτέρω όταν η Ελλάδα ανακάλεσε τον πρέσβη της από τη Μόσχα στις αρχές Αυγούστου. Επίσης, δεν επετράπη η είσοδος μίας ομάδας Ρώσων κληρικών στο Άγιο Όρος (Bechev, 2018, σελ. 2). Αυτό που θα πρέπει να τονιστεί είναι πως, η Ρωσία δεν αντιτάχθηκε στη συμφωνία αυτή καθαυτή, αλλά ήταν απογοητευμένη που η συμφωνία έγινε χωρίς τη συγκατάθεση της Μόσχας και ότι συνδέεται με την περαιτέρω επέκταση του NATO στα Βαλκάνια. Έτσι, προσπάθησε να υπονομεύσει τις προσπάθειες επίτευξης της συμφωνίας (Samokhvalov, 2019, σελ. 194-195).

Η «διπλωματική κρίση» του 2018 στις σχέσεις των δύο χωρών που παραπέμπει σε παιχνίδια κατασκόπων δημιούργησαν βαθύ ρήγμα μεταξύ των δύο χωρών. Οι διμερείς μας σχέσεις κατέληξαν να *«βρίσκονται σε απελπιστικά χαμηλό επίπεδο, με ευθύνη και των δύο πλευρών»* (Καραγιάννης 2020). Αναθέρμανση των σχέσεων διαφαίνεται με

την αλλαγή της πολιτικής κατάστασης και με τις συναντήσεις των Υπουργών Εξωτερικών των δύο χωρών και τις ευκαιρίες που μπορεί να προσδώσουν οι εορτασμοί των 200 ετών από την επανάσταση του 1821. Εκείνο που πρέπει να γίνει αντιληπτό από την ελληνική πλευρά είναι ότι *«Η Ρωσία δεν είναι ούτε «εταίρος», ούτε «σύμμαχος» είναι μια μεγάλη δύναμη που η Αθήνα δεν έχει σοβαρό λόγο να αποξενώσει* (Καραγιάννης 2020).

4.5 Ο παράγοντας ‘Τουρκία’ στη διαμόρφωση των σχέσεων Ελλάδας-Ρωσίας

Η Τουρκία και οι ελληνοτουρκικές διαφορές παίζουν ρόλο κλειδί στις σχέσεις Ελλάδας – Ρωσίας κατά τη μετασοβιετική περίοδο, ιδιαίτερα μετά το 1996. Η Ελλάδα, όπως αναφέρθηκε θεώρησε τη Ρωσία ως έναν πιθανό σύμμαχο στην προσπάθεια για εξισορρόπηση της τουρκικής ισχύος. Η απόφαση της Κυπριακής Κυβέρνησης να προχωρήσει σε αγορά των αντιαεροπορικών – αντιβαλλιστικών πυραυλικών συστημάτων S-300, στο πλαίσιο του Ενιαίου Αμυντικού Δόγματος με την Ελλάδα εντάσσεται στη στρατηγική εξισορρόπησης τη Τουρκίας (Σκοτινιώτης, 2017, σελ. 314). Η διπλωματική κρίση που επακολούθησε είχε ως αποτέλεσμα την υπαναχώρηση Ελλάδος και Κύπρου με εγκατάσταση των S-300 στην Κρήτη. Είναι σαφές ότι *«κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '90 υπήρξε προσέγγιση μεταξύ Ελλάδας και Ρωσίας στο μείζον ζήτημα της εξισορρόπησης της Άγκυρας»* (Σκοτινιώτης, 2017, σελ. 314).

Η αμοιβαία καχυποψία της Ρωσίας και της Τουρκίας σε μία σειρά ζητημάτων που σχετίζονται με τις χώρες του Καυκάσου, και ιδιαίτερα με τη στρατηγική επέκτασης της επιρροής της Μόσχας σε αυτή τη περιοχή, έγινε αντιληπτή από την Κυβέρνηση Καραμανλή ως πηγή δυνητικού οφέλους για την ελληνική εξωτερική πολιτική. Παρόμοιες «ευκαιρίες» αναζητούσε και η Κυβέρνηση Μητσοτάκη στον πόλεμο του Ναγκόρνο – Γκαρμπάχ (Grigoriadis & Iordanidis, 2014, σελ. 11). Στόχος αυτών των πολιτικών από τις ελληνικές κυβερνήσεις ήταν η αποδυνάμωση έστω και σε πολιτικό επίπεδο της Τουρκίας, υποστηρίζοντας τα συμφέροντα της Ρωσίας.

Η Ελλάδα επιδίωξε τη συμμετοχή της στα ενεργειακά σχέδια της Ρωσίας, τα οποία άφηναν εκτός την Τουρκία. Η ελληνική πλευρά θεωρεί την Τουρκία, λόγω των προκλητικών συμπεριφορών της, ως ανταγωνιστή της. Ωστόσο, εξαιτίας της πολύ

καλής σχέσης Ρωσίας-Τουρκίας σε επίπεδο και πολιτικό όσο και οικονομικό, η ελληνική κυβέρνηση ενοχλήθηκε από την τουρκο-ρωσική συμφωνία για την τοποθέτηση του αγωγού South Stream μέσω της αποκλειστικής οικονομικής ζώνης της Τουρκίας στη Μαύρη Θάλασσα προς τη Βουλγαρία, (παρά την αρχική λογική της Ρωσίας να παρακάμψει την Τουρκία) (Grigoriadis & Iordanidis, 2014, σελ. 15).

Παρά την αυξανόμενη οικονομική αλληλεξάρτηση και τις διπλωματικές πρωτοβουλίες εκ μέρους του Τούρκου Προέδρου Recep Tayyip Erdoğan και του Ρώσου Προέδρου Vladimir Putin, οι διμερείς σχέσεις χαρακτηρίζονται και από σημαντικά στοιχεία σύγκρουσης (Sezer, 2000, σελ. 59; Hill & Taspinar, 2006, σελ. 82; Öniş & Yilmaz, 2016, σελ. 72), που επηρεάζουν την πολιτική της Ελλάδας ως προς τις σχέσεις της με τη Ρωσία. Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί το γεγονός ότι, η πτώση ενός ρωσικού στρατιωτικού αεροσκάφους από τις τουρκικές δυνάμεις το Νοέμβριο του 2015, σε συνδυασμό με ρωσικές και τουρκικές διαφωνίες για τη Συρία, οδήγησε στην αναβολή του αγωγού TurkishStream (Jirušek et al., 2014, σελ. 342).

Η Ρωσία γενικά αποφεύγει να αναμιχθεί ιδιαίτερα στις ελληνοτουρκικές διαφορές, τονίζοντας σε αρκετές περιπτώσεις ότι αποτελούν εσωτερικό θέμα του ΝΑΤΟ. Η ρωσική διπλωματία προτιμά να μη μετέχει σε ότι λαμβάνει χώρα στο τρίγωνο Ελλάδα – Κύπρος – Τουρκία ώστε να μη θιγούν τα συμφέροντά της σε καμία από τις δύο χώρες. Από καθαρά στρατηγική άποψη, η Τουρκία είναι πιο σημαντική για τη Ρωσία από ό,τι η Ελλάδα (Mallinson, 2020). Ένας από τους πιο προφανείς λόγους είναι το γεγονός ότι τα Στενά του Βοσπόρου βρίσκονται στο τουρκικό έδαφος και ελέγχονται από την Τουρκία. Επιπλέον η Ρωσία βλέπει την Ελλάδα να χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο από τις ΗΠΑ ως εργαλείο για να πλήξει ρωσικά συμφέροντα στην Ανατολική Μεσόγειο, έτσι η Ρωσία διαχειρίζεται επιδέξια με τις «τουρκικές ευαισθησίες» για να ενισχύσει την επιρροή της (Mallinson, 2020). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πώληση του αντιαεροπορικού συστήματος S-400 στην Τουρκία. Η Μόσχα έχει αντιληφθεί ότι «χρησιμοποιώντας» την Τουρκία, σε αντίθεση με την Ελλάδα, μπορεί να προσβάλει τη συνοχή του ΝΑΤΟ και να πλήξει τα συμφέροντα των ΗΠΑ (Mallinson, 2020).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

«Если есть на свете страна, которая была бы для других, отдаленных или сопредельных с нею стран более неизвестною, неисследованною, более всех других стран непонятою и непонятною, то эта страна есть, бесспорно, Россия для западных соседей своих.» Федор Михайлович Достоевский⁹

(«Αν υπάρχει μια χώρα στον κόσμο που θα ήταν πιο άγνωστη, ανεξερεύνητη, ανεξερεύνητη και ακατανόητη για άλλες χώρες, τότε αυτή η χώρα είναι, αναμφίβολα, η Ρωσία για τους δυτικούς γείτονές της» Φιόντορ Ντοστογιέφσκι).

Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας χαρακτηρίζεται από αντι-δυτικισμό, ιδίως καθώς η Δύση παραμελεί τις πολιτικές ενέργειες της Ρωσίας στην περιοχή των Βαλκανίων (de Haas, 2001, σελ. 19). Παράλληλα, χαρακτηρίζεται από την έννοια της διεκδίκησης, όπως αντικατοπτρίζεται στα διάφορα Δόγματα, μέσω της προστασίας των δικαιωμάτων των ρωσικών μειονοτήτων στο εξωτερικό, την πιθανή ανάπτυξη στρατευμάτων στο εξωτερικό και την ενίσχυση στρατιωτικών-πολιτικών θέσεων σε όλο τον κόσμο ως στόχο στρατιωτικής συνεργασίας. Αυτές οι ρητές «δηλώσεις» έρχονται σε αντίθεση με την «αμυντική» φύση των Δογμάτων. Σε κάθε περίπτωση, αυτές οι προσεγγίσεις που υιοθετούνται από τη Ρωσία είναι μία προσπάθεια να ανακτήσει το καθεστώς της υπερδύναμης (de Haas, 2001, σελ. 20).

Η κρατική πολιτική και το στρατιωτικό δόγμα συνδέονται άρρηκτα επειδή η αρμόδια στρατιωτική πολιτική ανταποκρίνεται σε όλες τις αλλαγές σε διεθνείς και εγχώριες καταστάσεις (Pietkiewicz, 2018, σελ. 505). Στην τσαρική, σοβιετική και ρωσική στρατιωτική παράδοση, το δόγμα παίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο, καθώς αντιπροσωπεύει μια επίσημη άποψη ή απόψεις σχετικά με τον χαρακτήρα του σύγχρονου πολέμου, τις απειλές για τη Ρωσία και ποιες πολιτικές θα εφαρμόσει η κυβέρνηση και οι ένοπλες δυνάμεις για να αντιμετωπιστούν αυτές οι προκλήσεις (Blank, 2006, σελ. 153). Κατά συνέπεια, τα Δόγματα αποτελούν προϊόν πολιτικής και στρατιωτικής συνεργασίας και επομένως είναι χαρακτηριστικά της ρωσικής σκέψης στο σύνολό της.

⁹Πηγή: Записки о русской литературе Федор Михайлович Достоевский, <https://ru.bookmate.com/books/>

Σύμφωνα με τον Covington (2016, σελ. 5), το ρωσικό στρατιωτικό σύστημα, με τη διοικητική δομή των ενόπλων δυνάμεων, τις περιφερειακές επιχειρησιακές δυνάμεις, τον έλεγχο σε εθνικό επίπεδο για την κινητοποίηση, επιμελητεία, τον εφοδιασμό και την κινητοποίηση, καθώς και το εθνικό κέντρο διοίκησης και ελέγχου στη Μόσχα, είναι προσαρμοσμένο να διεξάγει πόλεμο με τρόπο που να υποστηρίζει τα παραδοσιακά στοιχεία της ρωσικής στρατηγικής κουλτούρας, σε αντίθεση με το Δυτικό δόγμα. Η ρωσική «στρατιωτική συμπεριφορά» αντιστοιχεί σε σύγχρονες ρωσικές στρατιωτικές πρακτικές του μετα-σοβιετικού, σύγχρονου στρατηγικού περιβάλλοντος και της πολιτικής κοσμοθεωρίας, των προτεραιοτήτων και των στόχων του Προέδρου Putin.

Παράλληλα, η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας θα πρέπει να ιδωθεί και υπό το πρίσμα της επιρροής του Ευρασιανισμού, μία σημαντική γεωπολιτική θεώρηση των αρχών του 20^{ου} αιώνα που διαμορφώνει την έννοια PaxRossica (Makarov, 2008, σελ. 49). Η ιδεολογία του Dugin συνδύασε μια αντι-δυτική ερμηνεία της γεωπολιτικής, τον αυταρχικό κρατισμό και τον Ευρασιασμό. (Kirp, 2002, σελ. 91). Ο Dugin άσκησε μεγάλη επίδραση στην πολιτική του Putin μέσω της θεωρίας του Ευρασιανισμού, υποστηρίζοντας ότι η Ρωσία θα πρέπει να εμπλακεί σε ένα δίκτυο συμμαχιών με διάφορες ευρασιατικές δυνάμεις για να αντιμετωπίσει τον φυσικό εχθρό της, τις ΗΠΑ (Shlapentokh, 2008, σελ. 251).

Ο Ευρασιανισμός αναπτύχθηκε ως αντίδραση σε εξωτερικούς παράγοντες. Η πολιτική κατάρρευση της δομής του σοβιετικού κράτους συνοδεύτηκε από τη γεωπολιτική διάλυση της υπερδύναμης ΕΣΣΔ σε αρκετές κυρίαρχες ή σχεδόν κυρίαρχες οντότητες. Το κύριο ερώτημα που δημιουργήθηκε ήταν πώς να διατηρηθεί μια συνεκτική ζώνη πολιτισμού σε μια τόσο διαιρεμένη περιοχή και η απάντηση ήταν ή συγκεκριμένη γεωπολιτική σκέψη. Απώτερος στόχος ήταν η δυνατότητα δημιουργίας ενός ενιαίου κράτους (πιθανότατα συμμαχίας) στον Ευρασιατικό γεωπολιτικό χώρο. Επομένως, οι στενές σχέσεις με τα κράτη του Καυκάσου (με κυρίως μουσουλμανικό πληθυσμό) είναι απαραίτητες για τη δημιουργία ενός σταθερού γεωπολιτικού χώρου (Mileski, 2015, σελ. 185). Τα γεγονότα στον μουσουλμανικό κόσμο (υποστήριξη του Ιράν και της Συρίας) και η σύγκρουση στην Ουκρανία, η οποία στη γεωπολιτική είναι επίσης γνωστή ως «μικρή Ρωσία» (προστασία της ρωσικής μειονότητας) είναι ένα από τα πιο σημαντικά

ζητήματα γεωπολιτικής και ασφάλειας σχετικά με την εφαρμογή του νέο-Ευρασιανισμού.

Αυτό θα πρέπει να ιδωθεί σε συνδυασμό με το ότι η γεωπολιτική αποτελεί θεμέλιο λίθο της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία βασίζεται σε πτυχές όλων των σχολών γεωπολιτικής σκέψης, η οποία αντικατοπτρίζει τη ρεαλιστική αξιολόγηση των ρωσικών πόρων και ικανοτήτων (Mileski, 2015, σελ. 186). Ωστόσο, η μελέτη στοιχείων της ρωσικής ελίτ και των γεωπολιτικών ρωσικών ιδρυμάτων κατά την περίοδο 1993-2016 καταδεικνύει πως μάλλον η έμφαση στις ιδέες του Dugin και του Ευρασιανισμού είναι υπερβολική (Kalinin, 2019, σελ. 461). Αυτό, όμως, δεν θα πρέπει να εκληφθεί ως απόρριψη των ιδεών αυτών κατά τη διαμόρφωση της στρατηγικής σκέψης της Ρωσίας.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, αξίζει να αναφερθεί πως, πριν από πέντε έτη ο Dugin έκανε πρόβλεψη σχετικά με το γεωπολιτικό μέλλον της Ρωσίας. Στη βάση αυτή, ο Dugin (2015, σελ. 96) επεσήμανε ότι το γεωπολιτικό μέλλον της Ρωσίας είναι αμφισβητήσιμο, επειδή το γεωπολιτικό της παρόν είναι συζητήσιμο. Στην ίδια τη Ρωσία, υπάρχει μια αντιπαράθεση μεταξύ της πολιτικής ελίτ μεταξύ του νέου δυτικού (Ατλαντισμού) και της βαρύτητας προς τις σταθερές της ρωσικής ιστορίας (Ευρασιασμός). Αυτή η αντιπαράθεση οδηγεί σε σύγχυση, η οποία αντικατοπτρίζεται όχι μόνο στη στρατηγική και την εξωτερική πολιτική, αλλά και την ποιότητα της ελίτ και τη συνολική κατάσταση της κοινωνίας.

Κατά συνέπεια, απαιτούνται σοβαρές προσπάθειες αναδιαμόρφωσης σε πολλούς τομείς, κάτι το οποίο απαιτεί μια ισχυρή και ενεργητική ηγετική προσωπικότητα, έναν νέο τύπο κυρίαρχης ελίτ και μια νέα μορφή ιδεολογίας (Dugin, 2015, σελ. 96). Μόνο σε αυτήν την περίπτωση η Ρωσία θα ηγηθεί της οικοδόμησης ενός πολυπολικού κόσμου και θα ξεκινήσει τη δημιουργία ενός ευπροσάρμοστου συστήματος παγκόσμιων συμμαχιών, που θα στοχεύουν στην υπονόμευση της αμερικανικής ηγεμονίας, οδηγώντας τη Ρωσία να αναδυθεί εκ νέου ως δύναμη στην οργάνωση ενός συγκεκριμένου πολυπολικού μοντέλου σε νέα θεμέλια, προτείνοντας έναν ευρύ πλουραλισμό πολιτισμών, αξιών, οικονομικών δομών. Αυτή η προοπτική μπορεί να τεθεί στη βάση ενός μη αντιφατικού γεωπολιτικού δόγματος για τη Ρωσία, το οποίο μπορεί να κληθεί να της παράσχει ένα σχέδιο να παραμείνει πιστή στις ιστορικές και

πολιτιστικές φιλοδοξίες της στο μέλλον και το «χωρικό νόημά της» (Dugin, 2015, σελ. 97).

Τα Βαλκάνια είναι γεωγραφικά και πολιτισμικά κοντά στη Δυτική Ευρώπη, σε μέλη του NATO και της ΕΕ, παρά το γεγονός ότι διαφέρουν σημαντικά από κράτη της δυτικής Ευρώπης, ιδίως σε επίπεδο διακυβέρνησης, διαφθοράς, εθνικιστικών τάσεων και διχασμού. Στο πλαίσιο αυτό, τα Βαλκάνια μπορούν να αποτελέσουν για τη Ρωσία ένα πεδίο μόχλευσης με την Ευρώπη και την Τουρκία, αλλά και ένα πεδίο αναχαίτησης της Ρωσικής κυριαρχίας από μέρους των ΗΠΑ (Bieri, 2015, σελ. 2). Τα Βαλκάνια διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο εξαιτίας της θέσης τους κοντά στην Ευρώπη. Στο πλαίσιο αυτό, η φιλοδοξία του Putin είναι να γίνει η Ρωσία ξανά μεγάλη και ένα κεντρικό στοιχείο είναι η πεποίθηση ότι μια μεγάλη δύναμη εξ ορισμού έχει και μια σφαίρα επιρροής και το δικαίωμα να ορίζει τα συμφέροντα των μικρότερων κρατών.

Ο δεύτερος στόχος της Ρωσίας είναι η ανάσχεση της επέκτασης του NATO (Fatić, 2010, σελ. 441; Galeotti, 2018, σελ. 9), καθώς κάτι τέτοιο θεωρείται ως μία ήττα για τη χώρα και απομάκρυνση από τη Μόσχα της στρατηγικής ισορροπίας. Επιπρόσθετα, το ρωσικό υπουργείο Εξωτερικών πιστεύει ότι υπάρχει ένα «διαστρεβλωμένο» πλεονέκτημα για την επέκταση της ΕΕ στα Βαλκάνια. Η σκέψη είναι ότι η πιθανή αποδοχή νέων, φτωχότερων χωρών θα δημιουργήσει αναπόφευκτα περαιτέρω απαιτήσεις για κοινούς πόρους και περισσότερη διαίρεση στη συνοχή της Ένωσης (Galeotti, 2018, σελ. 9-10).

Η Ρωσία αποδέχεται εν μέρει το συμφέρον των χωρών να ενταχθούν στην ΕΕ και επομένως υποστηρίζεται το όραμα μιας οικονομίας που θα ενσωματωθεί στην ΕΕ, σε συνδυασμό με μια κοινωνία προσανατολισμένη προς τις ανατολικές αξίες. Αυτό απορρέει και από το ότι κράτη μέλη που είναι ευνοϊκά απέναντι στη Ρωσία θα μπορούσαν να καταστήσουν δύσκολη την επίτευξη συναίνεσης εντός της Ένωσης ή ακόμη και να επηρεάσουν την ΕΕ σύμφωνα με τα συμφέροντα της Ρωσίας (Bieri, 2015, σελ. 3).

Ζητήματα ενέργειας διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε μία ολοκληρωμένη στρατηγική για τα Βαλκάνια, καθώς ο ρωσικός ενεργειακός εφοδιασμός καλύπτει περισσότερο από

το ένα τρίτο της συνολικής ζήτησης φυσικού αερίου στην Ευρώπη, με τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων να εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη Ρωσία (SMA White Papers, 2019, σελ. 137). Η δεσπόζουσα θέση της Ρωσίας στον ενεργειακό τομέα είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση της επιρροής της στα Βαλκάνια. Η ρωσική ενεργειακή πολιτική στα Βαλκάνια θα μπορούσε να θεωρηθεί μέρος του ανταγωνισμού για πρόσβαση, έλεγχο και επιρροή στις επιχειρήσεις πετρελαίου και φυσικού αερίου, ειδικά στη λεκάνη της Κασπίας και στην Κεντρική Ασία. Τα Βαλκάνια αντιπροσωπεύουν το τελικό στάδιο της παράδοσης πετρελαίου και φυσικού αερίου από αυτήν την περιοχή προς, στην περίπτωση αγωγών φυσικού αερίου και φυσικού αερίου - των ευρωπαϊκών αγορών και, στην περίπτωση του πετρελαίου σε θαλάσσιους λιμένες - μεταφοράς πετρελαίου περαιτέρω στην παγκόσμια αγορά (Blank, 2013, σελ. 2).

Για παράδειγμα, η Σερβία, η Βοσνία και η Βόρεια Μακεδονία εξαρτώνται σημαντικά από το ρωσικό φυσικό αέριο. Η Σερβία καλύπτει περισσότερο από το 75% των αναγκών της με ρωσικό φυσικό αέριο. Επιπλέον, οι ρωσικές κρατικές εταιρείες ελέγχουν την παραγωγή πετρελαίου και φυσικού αερίου, τα διυλιστήρια καθώς και το δίκτυο διανομής. Στην Republika Srpska, τα βοσνιακά διυλιστήρια πετρελαίου βρίσκονται υπό τον ρωσικό έλεγχο, ενώ μια κοινοπραξία με ρωσικούς μετόχους πλειοψηφίας κατέχει τα αποκλειστικά δικαιώματα στην εξόρυξη φυσικού αερίου και πετρελαίου (Bieri, 2015, σελ. 3).

Ωστόσο, η στρατηγική αξία της περιοχής έρχεται στη σημασία των Βαλκανίων ως οδού διέλευσης. Η ανακοίνωση της Ρωσίας στα τέλη του 2014 ότι τερματίστηκε ο αγωγός South Stream θεωρήθηκε ευρέως ως οπισθοδρόμηση για τις σχέσεις της με τα Βαλκάνια, καθώς ο South Stream είχε σκοπό να μεταφέρει ρωσικό αέριο μέσω της Βουλγαρίας και των Δυτικών Βαλκανίων στην Κεντρική Ευρώπη. Δεδομένων αυτών και του ότι η ΕΕ και τα κράτη των Δυτικών Βαλκανίων αναζητούν εναλλακτικές πηγές εφοδιασμού η Ρωσία ενδιαφέρεται περισσότερο για τη δημιουργία πολιτικού κεφαλαίου, τονίζοντας τους παραδοσιακούς, ιστορικούς δεσμούς (Bieri, 2015, σελ. 3).

Εκτός των παραπάνω, η Ρωσία έχει μία θετική εικόνα σε ορισμένα βαλκανικά κράτη, ιδίως στη Σερβία και τη Δημοκρατία Srpska (η Σερβική πλειοψηφική οντότητα στη

Βοσνία-Ερζεγοβίνη), καθώς και μεγάλες πλειονότητες στο κυρίως προ-Δυτικό Μαυροβούνιο και τη Βόρεια Μακεδονία. Η Ρωσία είναι δημοφιλής επειδή τμήματα των κοινωνιών στα βαλκανικά κράτη, ιδιαίτερα εκείνα με εθνικιστικές τάσεις, την θεωρούν ως αντίβαρο στη Δύση, και ειδικότερα στις ΗΠΑ (Bechev, 2018, σελ. 3). Τις περισσότερες φορές, η Ρωσία εμφανίζεται ως ιστορικός σύμμαχος των Ορθόδοξων πληθυσμών ενάντια σε άλλες εθνοτικές και θρησκευτικές ομάδες (π.χ. Μουσουλμάνοι Βόσνιοι, Αλβανοί, Καθολικοί Κροάτες) που προτιμούνται από τη Δύση. Επίσης, οι Ρώσοι επενδυτές διαδραματίζουν συχνά βασικό ρόλο σε αυτήν την εικόνα. Τέλος, η Ρωσία επωφελείται από τα χαμηλά επίπεδα λογοδοσίας εκ μέρους των ελίτ και των θεσμών, καθώς και από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, όπου τα πρότυπα ποιότητας βρίσκονται σε παρακμή και η έκθεση σε πολιτικούς χειρισμούς, παραπληροφόρηση και ψεύτικες ειδήσεις βρίσκονται σε υψηλά επίπεδα, τα οποία βοηθούν την επίσημη ρωσική προπαγάνδα να διαδώσει τη γενική αφήγησή της (Bechev, 2018, σελ. 4).

Επίσης, η Μόσχα εκμεταλλεύεται τις αδυναμίες της ΕΕ στην περιοχή. Ενώ η απόφαση της ΕΕ να αντιμετωπίζει τα Βαλκάνια μεμονωμένα όσον αφορά σε θέματα ένταξης, αυτό μπορεί να οδηγήσει ορισμένες χώρες σε στενότερη συνεργασία με τη Ρωσία (Galeotti, 2018, σελ. 7). Άλλωστε, από την έναρξη της σύγκρουσης στην Ουκρανία, η αυξανόμενη πολιτική και οικονομική δέσμευση της Ρωσίας προκάλεσε ανησυχίες στη Δύση σχετικά με τη σταθερότητα στην περιοχή και τα σχέδια των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων να ενταχθούν στην ΕΕ (Bieri, 2015, σελ. 1). Για τον λόγο αυτό, υπάρχει ο ισχυρισμός ότι οι ΗΠΑ μπορούν να ενθαρρύνουν την ΕΕ να ακολουθήσει μια πιο ενεργή προσέγγιση για την απελευθέρωση μέσω της διεύρυνσης σε χώρες των Βαλκανίων. Η οικονομική και πολιτική σταθερότητα (μέσω της απελευθέρωσης) μπορεί να περιορίσει την επιρροή της Ρωσίας. Επίσης, η ΕΕ μπορεί να ενθαρρυνθεί να προωθήσει τη διαφάνεια κάτι το οποίο θα προσδώσει αξιοπιστία στους δημοκρατικούς θεσμούς και διαδικασίες. Τα παραπάνω θα έχουν ως αποτέλεσμα τη μείωση της επιρροής της αντιδυτικής προπαγάνδας και επιρροής της Ρωσίας (SMA White Papers, 2019, σελ. 95).

Συνολικά, για τη Ρωσία, τα Βαλκάνια διατηρούν σημαντικούς ιστορικούς, πολιτιστικούς και θρησκευτικούς κοινούς δεσμούς που διαδίδονται από τις ρωσικές προσπάθειες

δημόσιας διπλωματίας και αφηγήσεις των μέσων ενημέρωσης. Η γεωστρατηγική τοποθεσία της περιοχής μεταξύ της Μαύρης και της Μεσογείου θάλασσας, καθώς και η εγγύτητά της με τη Μέση Ανατολή, είναι επίσης σημαντική για τη Μόσχα. Η Μαύρη Θάλασσα παρέχει στη Ρωσία πρόσβαση σε λιμάνια η αναζήτηση των οποίων υπήρξε ιστορικός μοχλός της ρωσικής διπλωματικής και στρατιωτικής δραστηριότητας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Επίσης, ως μια από τις τελευταίες περιοχές της Ευρώπης που δεν έχει ακόμη ενσωματωθεί πλήρως στις ευρωπαϊκές δομές, τα Βαλκάνια παρουσιάζουν έναν προφανή στόχο για επιχειρήσεις ρωσικής επιρροής που έχουν ως στόχο την επιβράδυνση και ακόμη και την πρόληψη της διεύρυνσης της ΕΕ και του NATO (Stronski & Himes, 2019, σελ. 1). Για τον σκοπό αυτό χρησιμοποιεί την οικονομία, την ενέργεια, αλλά και την προπαγάνδα.

Παρ' όλα αυτά, η Ρωσία δε φαίνεται να ακολουθεί κάποια πολύ φιλόδοξη στρατηγική πέρα από την παρεμπόδιση της επέκτασης του NATO και της ΕΕ στην περιοχή των Βαλκανίων. Δεν έχει τη θέληση και τα μέσα για να καθιερωθεί ως περιφερειακός ηγεμόνας, όπως η Σοβιετική Ένωση στις ημέρες του Ψυχρού Πολέμου. Παράλληλα, τα Βαλκάνια, τα οποία εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την ΕΕ για το εμπόριο και τις επενδύσεις, είναι απίθανο να επιδιώξουν βαθύτερη ένταξη σε πρωτοβουλίες υπό την ηγεσία της Ρωσίας, όπως η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση. Ακόμη και η ουδέτερη Σερβία, η οποία είναι φιλικά προσκείμενη στη Ρωσία από την άποψη της εξωτερικής πολιτικής, δεν προχώρησε πέρα από μια συμφωνία ελεύθερου εμπορίου και το καθεστώς παρατηρητή στο πλαίσιο του Οργανισμού Συλλογικής Συνθήκης για την Ασφάλεια (CSTO) (Bechev, 2018, σελ. 3).

Εκτός των παραπάνω, οι Ρώσοι κυβερνητικοί αξιωματούχοι επισκέπτονται συχνά τα Βαλκάνια, υπόσχοντας αυξημένο εμπόριο και επενδύσεις, αλλά η Ρωσία προσφέρει λίγα από αυτά που χρειάζεται η περιοχή πέρα από την ενέργεια: δεν κατασκευάζει καταναλωτικά αγαθά που θέλουν οι περισσότεροι αγοραστές των Βαλκανίων, και συχνά αποτυγχάνει να εκπληρώσει τις υποσχέσεις του για δάνεια ή επενδύσεις. Επιπλέον, η ρωσική στρατηγική συχνά υπολείπεται των προσπαθειών της για ήπια ισχύ. Όπως επισημαίνουν οι Stronski & Himes (2019, σελ. 2) οι ρωσικές παρεμβάσεις στα Βαλκάνια - από την απόπειρα πραξικοπήματος στο Μαυροβούνιο έως τις

προσπάθειες του Κρεμλίνου να προκαλέσει εθνικιστική αντίθεση στη συμφωνία για την ονομασία στη Βόρεια Μακεδονία - έχει αποξενώσει πολιτικές ελίτ με χώρες όπου η Ρωσία παραδοσιακά διατηρούσε θετικές σχέσεις.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην αβεβαιότητα που ακολουθείται από την οικονομική κρίση της ευρωζώνης, η υπεροχή της ΕΕ στην περιοχή αμφισβητήθηκε ανοιχτά από τη Ρωσία η οποία προσπάθησε να παρουσιαστεί ως αξιόπιστος και πολλά υποσχόμενος οικονομικός και πολιτικός εταίρος για τις βαλκανικές χώρες. Τα συμφέροντα της Μόσχας στα Βαλκάνια δεν είναι απλώς οικονομικά αλλά και γεωπολιτικά. Σε αυτό συμβάλει η επέκταση του ΝΑΤΟ προς τα ανατολικά. Ο τομέας της ενέργειας και των ΑΞΕ, σε συνδυασμό με την (πολιτισμική) προπαγάνδα, αποτελούν εργαλεία της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας στην περιοχή, ώστε να ανακόψει την περαιτέρω επιρροή των ΗΠΑ και της ΕΕ, τα οποία διαφοροποιούνται ανάμεσα στις βαλκανικές χώρες. Ταυτόχρονα, όμως, πολιτικά ζητήματα όπως η ένταξη στην ΕΕ θεωρούνται από τη Μόσχα ότι μπορούν να συμβάλουν εξίσου στην επίτευξη των στόχων της για την απόκτηση μίας ηγεμονικής οικονομικής και πολιτισμικής και πολιτικής θέσης στην περιοχή, εκμεταλλευόμενη τη γεωστρατηγική θέση των Βαλκανίων, αλλά και τις αδυναμίες που χαρακτηρίζουν τα βαλκανικά κράτη.

Από την άλλη πλευρά, η είσοδος της Κίνας και της Τουρκίας ως οικονομικοί εταίροι, μέσω επενδύσεων, σε αρκετά βαλκανικά κράτη, καθώς και η προσπάθεια της ΕΕ να εγκαθιδρύσει δημοκρατικούς θεσμούς σε αυτά μέσω της διεύρυνσης, αποτελούν στοιχεία τα οποία συνεχώς διαμορφώνουν τα σχέδια της Ρωσίας και την εξωτερική της πολιτική στην περιοχή. Ως εκ τούτου, η διερεύνηση της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας σε μελλοντικό χρόνο έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς οι στόχοι και οι επιδιώξεις της διαμορφώνονται στη βάση των συνεχώς μεταβαλλόμενων γεωστρατηγικών, οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων.

«I cannot forecast to you the action of Russia. It is a riddle wrapped in a mystery inside an enigma; but perhaps there is a key. That key is Russian national interest.» (Winston Churchill. BBC Broadcast, London, 1st October 1939)¹⁰

¹⁰ Πηγή: <http://www.churchill-society-london.org.uk/RusnEnig.html>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Βιβλία

- Ευαγόρου, Ε. Λ. (2012). Η υψηλή στρατηγική της Σοβιετικής Ένωσης πριν και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: αντιθέσεις και συγκλίσεις στρατηγικών στόχων ασφαλείας και ηγεμονικής επιβολής με ιδεολογικά προτάγματα. Στο: Ήφαιστος, Π., Κολιόπουλος, Κ., & Χατζηβασιλείου, Ε. (Επιμ.), *Η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, 1941-1950: Στρατηγικά ή ιδεολογικά αίτια;* (σελ. 117-149). Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Καραγιάννης, Μ. (2012). Η Ρωσία στα Βαλκάνια μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Στο: Μέρτζος, Ν., Σφέτας, Σ., Ζούκας, Ι., Καραγιάννης, Μ., Δορδανάς, Σ., & Σκουλίδας, Η. (Επιμ.), *Βαλκάνια 1913-2011. Εκατό χρόνια θύελλες και χίμαιρες* (σελ. 87-102). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κούμας, Μ. (2012). Ένα υπόδειγμα παραδοσιακής ρωσικής πολιτικής; Οι κρίσεις στο «βόρειο κρηπίδωμα», 1945-1946. Στο: Ήφαιστος, Π., Κολιόπουλος, Κ., & Χατζηβασιλείου, Ε. (Επιμ.), *Η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, 1941-1950: Στρατηγικά ή ιδεολογικά αίτια;* (σελ. 150-177). Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Μέρτζος, Ν. (2012). Τα Βαλκάνια σήμερα. Στο: Μέρτζος, Ν., Σφέτας, Σ., Ζούκας, Ι., Καραγιάννης, Μ., Δορδανάς, Σ., & Σκουλίδας, Η. (Επιμ.), *Βαλκάνια 1913-2011. Εκατό χρόνια θύελλες και χίμαιρες* (σελ. 15-48). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου Μαρία. (1992) Οι Βαλκανικοί Λαοί κατά τους Μέσους Χρόνους. Εκδόσεις ΒΑΝΙΑΣ.
- Σκοτινιώτης, Α. (2017). Η Πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η Θέση της Ελλάδας Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

Χουρχούλης, Δ. (2012). Όψεις των σοβιετικών στρατηγικών προτεραιοτήτων, 1941-1950. Στο: Ήφαιστος, Π., Κολιόπουλος, Κ., & Χατζηβασιλείου, Ε. (Επιμ.), *Η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, 1941-1950: Στρατηγικά ή ιδεολογικά αίτια;* (σελ. 150-177). Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Άρθρα

Δρίβας Α. (2020). Ρωσία και Τουρκία ως frenemies σε Μεσόγειο, Μ. Ανατολή και Κεντρική Ασία. Liberal <https://www.liberal.gr/apopsi/rosia-kai-tourkia-os%C2%A0frenemies%C2%A0se-mesogeio-m-anatoli-kai-kentriki-asia/316029>

Καραγιάννης, Μ. (2020). Η στρατηγική περικύκλωση της Ελλάδας. Liberal <https://www.liberal.gr/diplomacy/i-stratigiki-perikuklosi-tis-elladas/303743>

Κουσκουβέλης, Η. (2001). Εδώ είναι Βαλκάνια. *Φιλελεύθερη Έμφαση*, 188-201.

Μελέτης Ν. (2020) Επίσκεψη Λαβρόφ: Οι παρεξηγήσεις, οι «χάντρες για ιθαγενείς», οι αληθινές προκλήσεις στις σχέσεις Ελλάδας – Ρωσίας. Liberal <https://www.liberal.gr/diplomacy/oi-parexigiseis-oi-chantres-gia-ithageneis-oi-alithines-prokliseis-stis%C2%A0scheseis-elladas-rosias/331043>

Ξενόγλωσση

Βιβλία

De Haas, (2011). *Russia's Military Doctrine Development (2000-10)*. Στο: Blank, S. J. (2011) (Ed.). *Russian Military Politics And Russia's 2010 Defense Doctrine* (σελ. 1-62). Pennsylvania: Strategic Studies Institute.

Dugin, A. (2015). *Last War of the World-Island. The Geopolitics of Contemporary Russia*. London: Arktos.

Grigoriadis, T., & Iordanidis, V. (2014). *Greek-Russian Relations I: Foreign Policy and Diplomacy*. Athens: ELIAMEP.

Varol, T. (2013). *The Russian Foreign Energy Policy*. European Scientific Institute.

Άρθρα

AALEP (2017). Russian influence in Slovenia. Ανακτήθηκε από:
<http://www.aalep.eu/russian-influence-slovenia>

Aleksandrova, A. (2020). Russian-Greek Economic Relations in the Second Decade of the 21st Century. Ανακτήθηκε από:
<https://www.imemo.ru/en/publications/periodical/meimo/archive/2020/8-t-64/europe-new-realities/russian-greek-economic-relations-in-the-second-decade-of-the-21st-century>

Banović, D. (2012). Political Culture in Post-Conflict and Divided Societies: The Case of Bosnia and Herzegovina. Ανακτήθηκε από:
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2757642.

Baranovsky, V. (2015). The Kosovo Factor in Russia's Foreign Policy. *The International Spectator*, 50(4), 256-274.

Bechev, D. (2018). Understanding Russia's influence in the Western Balkans. Ανακτήθηκε από:
<https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2018/10/Strategic-Analysis-2018-9-Beshev-.pdf>

Benková, L. (2016). The Dayton Agreement Then and Now. Ανακτήθηκε από:
<https://www.aies.at/download/2016/AIES-Fokus-2016-07.pdf>

Blank, S. (2013). Russian Policy in the Western Balkans. Ανακτήθηκε από:
<https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2012/11/Blank.pdf>

Bieri, M. (2015). The Western Balkans Between Europe and Russia. Ανακτήθηκε από:
<https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse170-EN.pdf>

- Biersack, J., & O'Lear, S. (2014). The geopolitics of Russia's annexation of Crimea: narratives, identity, silences, and energy. *Eurasian Geography and Economics*, 55(3), 247-269.
- Blank, S. (2006). A New Russian Defense Doctrine?. *Unisci Discussion Papers*, 12, 153-161.
- Bugajski, J. (2019). Russia Will Be the Main International Beneficiary If Albania's Domestic Crisis Deepens. Ανακτήθηκε από: <https://cepa.org/moscow-gains-from-albania-turmoil/>
- CIDOB International Yearbook (2010). International Yearbook CIDOB 2010. Country profile, Russian Federation. Ανακτήθηκε από: https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/cidob_international_yearbook/international_yearbook_cidob_2010_country_profile_russian_federation
- Covington, S. R. (2016). The Culture of Strategic Thought Behind Russia's Modern Approaches to Warfare. Harvard Kennedy School. Ανακτήθηκε από: <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/Culture%20of%20Strategic%20Thought%203.pdf>
- Djurđević, M. (2009). The Balkans: Past and Present of Cultural Pluralism. *Quaderns de la Mediterrània*, 12, 155-165.
- De Haas, M. (2001). An analysis of Soviet, CIS and Russian military doctrines 1990–2000. *The Journal of Slavic Military Studies*, 14(4), 1-34.
- Efthymiopoulos, M. P. (2016). Immunity From Western Policy Orientation: Revising The Relations Between Greece And Russia. *Comparative Politics*, 1(22), 83-98.
- Fasola, N. (2017). Principles of Russian Military Thought. Institute of International Relations Prague. Ανακτήθηκε από: https://www.dokumenty-iir.cz/DiscussionPapers/Fasola_Final.pdf

- Fatić, A. (2010). A Strategy Based on Doubt: Russia Courts Southeast Europe. *Contemporary Security Policy*, 31(3), 441-464.
- Galeotti, M. (2018). Do the western Balkans face a coming Russian storm? Ανακτήθηκε από:
https://ecfr.eu/publication/do_the_western_balkans_face_a_coming_russian_storm/
- Grashkin A. (2020). Russia's Political Influence in Bulgaria. Ανακτήθηκε από:
<https://www.fpri.org/article/2020/01/russias-political-influence-in-bulgaria/>
- Hart, E. (2019). Tensions Are Growing in Moldovan-Russian Relations. Here's Why. Ανακτήθηκε από: <https://en.hromadske.ua/posts/whats-on-the-agenda-in-moldovan-russian-relations>
- Hill, F., & Taspinar, O. (2006). Turkey and Russia: Axis of the excluded?. *Survival*, 48(1), 81-92.
- Jonavicius, L., Delcour, L., Dragneva, R., & Wolczuk, K. (2019). Russian Interests, Strategies, and Instruments in the Common Neighbourhood, EU-STRAT Working Paper No. 16.
- Jirušek, M., Vlček, T., & Henderson, J. (2017). Russia's energy relations in Southeastern Europe: an analysis of motives in Bulgaria and Greece. *Post-Soviet Affairs*, 33(5), 335-355.
- Judson, J. (2015). Interview: President of Croatia Kolinda Grabar-Kitarovic. Ανακτήθηκε από: <https://www.defensenews.com/global/2016/11/29/interview-president-of-croatia-kolinda-grabar-kitarovic/>
- Kalinin, K. (2019). Neo-Eurasianism and the Russian elite: the irrelevance of Aleksandr Dugin's geopolitics. *Post-Soviet Affairs*, 35(5-6), 461-470.
- Kandilarov, E. (2019). Bulgaria and Russia - between traditional friendship, strategic interests and political tensions. China-CEE Institute. Ανακτήθηκε από:

<https://china-cee.eu/2019/07/09/bulgaria-external-relations-briefing-bulgaria-and-russia-between-traditional-friendship-strategic-interests-and-political-tensions/>

Kipp, J. W. (2002). Aleksandr Dugin and the ideology of national revival: Geopolitics, Eurasianism and the conservative revolution. *European Security*, 11(3), 91-125.

Kitromilides, P. (2003). An enlightenment perspective on Balkan cultural pluralism the republican vision of Rhigas Velestinlis. *History of Political Thought*, 24(3), 445-479.

Klein, M. (2015). Russia's New Military Doctrine. SWP Comments 9. Ανακτήθηκε από: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2015C09_kle.pdf

Klimenko, A. N., & Yurtaev, V. I. (2018). The "Moscow as the Third Rome" Concept: Its Nature and Interpretations since the 19th to Early 21st Centuries. *Geopolítica(s)*, 9(2), 231-251.

Korkut, H., & Mulalić, M. (2012). Implications of Dayton Peace Agreement on Current Political Issues in Bosnia-Herzegovina. *SDU Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, 107-117.

Kremlin Watch (2020). Romania. Ανακτήθηκε από: <https://www.kremlinwatch.eu/countries-compared-states/romania/>

Kremlin Watch (2020α). Croatia. Ανακτήθηκε από: <https://www.kremlinwatch.eu/countries-compared-states/croatia/>

Kremlin Watch (2020β). Slovenia. Ανακτήθηκε από: <https://www.kremlinwatch.eu/countries-compared-states/slovenia/>

Kremlin Watch (2020γ). Turkey. Ανακτήθηκε από: <https://www.kremlinwatch.eu/countries-compared-states/turkey/>

- Kremlin Watch (2020δ). Moldova. Ανακτήθηκε από:
<https://www.kremlinwatch.eu/countries-compared-states/moldova/>
- Kremlin Watch (2020ε). Greece. Ανακτήθηκε από:
<https://www.kremlinwatch.eu/countries-compared-states/greece/>
- Kumar, R. (2018). Russia's Foreign Policy: An Overview of 25 Years of Transition. *International Studies*, 53(3-4), 210-226.
- Light, M. (2003). In search of an identity: Russian foreign policy and the end of ideology. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 19(3), 42-59.
- Lynch, A. C. (2001). The Realism of Russia's Foreign Policy. *Europe-Asia Studies*, 53(1), 7-31.
- Main, S. J. (2000). Russia's Military Doctrine. Conflict Studies Research Centre, *Occasional Brief, No. 77*.
- Makarov, V. G. (2008). Pax Rossica: The History of the Eurasianist Movement and the Fate of the Eurasianists. *Russian Social Science Review*, 49(6), 49-72.
- Mallinson W. (2020). Greece and Russia: Back to the Truman Doctrine? *Moderndiplomacy* <https://moderndiplomacy.eu/2020/02/05/greece-and-russia-back-to-the-truman-doctrine/>
- Mileski, T. (2015). Identifying the new Eurasian orientation in modern Russian geopolitical thought. *Eastern Journal Of European Studies*, 6(2), 177-187.
- Military Doctrine of the Russian Federation, 2014. Ανακτήθηκε από:
<https://rusemb.org.uk/press/2029> The embassy of the Russian Federation to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland.
- Öniş, Z., & Yılmaz, Ş. (2016). Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region. *Third World Quarterly*, 37(1), 71-95.

- Petrillo, E. R. (2013). Russian foreign policy towards the Balkans: which perspective?. Ανακτήθηκε από: https://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/analysis_169_2013.pdf
- Pietkiewicz, M. (2018). The Military Doctrine of the Russian Federation. *Polish Political Science Yearbook*, 47(3), 505-520.
- Poręba, T. P. (2018). Editorial. Ανακτήθηκε από: <https://newdirection.online/2018-publications-pdf/ND-Report-RomaniaRussia-preview%28low-res%29.pdf>
- Portas, M. A. (2020). National identity and Foreign policy: a brief analysis of their connection in Russia. Ανακτήθηκε από: http://www.ieee.es/Galerias/fichero/docs_opinion/2020/DIEEEO25_2020MARA_LV_Rusia-ENG.pdf
- Rebegea, C. (2017). Russian propaganda meets Romanian nationalism. Ανακτήθηκε από: <http://infowar.cepa.org/Briefs/Ro/Russian-propaganda-meets-Romanian-nationalism>
- Rumer, E. (2017). Moldova Between Russia and the West: A Delicate Balance. Ανακτήθηκε από: <https://carnegieendowment.org/2017/05/23/moldova-between-russia-and-west-delicate-balance-pub-70056>
- Šabić, S. S., Butković, H., Skazlić, I., & Pallua, M. (2020). Croatia. Ανακτήθηκε από: <http://eu-28watch.org/issues/issue-no-11/croatia/>
- Samokhvalov, V. (2019). Russia in the Balkans: Great Power Politics and Local Response. *Insight Turkey*, 21(2), 189-210.
- Seizovic, Z., & Simic, G. (2016). Dayton Peace Accords Two Decades After: Constitutional Settlement As Serious Obstacle To The Creation Of A Functional State. *Epiphany: Journal of Transdisciplinary Studies*, 9(2), 28-38.
- Sezer, D. B. (2000). Turkish-Russian relations: The challenges of reconciling geopolitical competition with economic partnership. *Turkish Studies*, 1(1), 59-82.

- Peeva P. (2016). Bulgarian-Russian Relations in the Context Of Global Powers' Geopolitical Strategies In The Balkans. *International Journal of Arts & Sciences*
- Polina Sinovets & Bettina Renz (2015) Russia's 2014 Military Doctrine and beyond: threat perceptions, capabilities and ambitions. Research Paper, The Research Division NATO Defense College, Rome No 117.
- Shlapentokh, D. (2016). The Ideological Framework of Early Post-Soviet Russia's Relationship with Turkey: The Case of Alexander Dugin's Eurasianism. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18(3), 263-281.
- Shlapentokh, D. (2008). Alexander Dugin's Views on the Middle East. *Space and Polity*, 12(2), 251-268.
- SMA White Papers (2019). Russian Strategic Intentions. Ανακτήθηκε από: <https://www.politico.com/f/?id=0000016b-a5a1-d241-adff-fdf908e00001>
- The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina (1995). Ανακτήθηκε από: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/0/126173.pdf>
- Tishin, I. (1995). National interests and geopolitics: A primer on 'the basic provisions of the military doctrine of the Russian federation'. *European Security*, 4(1), 107-131.
- Tsygankov, A. (2015). Vladimir Putin's last stand: the sources of Russia's Ukraine policy. *Post-Soviet Affairs*, 31(4), 279-303.
- Virtaharju, J., & Rantapelkonen, J. (2015). Managing The Image Of War: An Analysis Of The Russian Military Doctrine Texts 2010 And 2014. *Tiede Ja Ase*, 2015, 32-48.
- Triantaphyllou D. (2012) *Greece EU-Russia Watch 2012* Edited by Ahto Lobjakas, Martin Mölder. Centre for EU-Russia Studies, University of Tartu Ανακτήθηκε από: <http://ceurus.ut.ee>